

TEMPEL

INTRODUCTIE IN TEMPELTHEOLOGIE

JOHAN TER BEEK

TEMPEL

een introductie in tempeltheologie

JOHAN TER BEEK

“The poet's eye, in a fine frenzy rolling, doth glance from heaven to Earth, from Earth to heaven; and as imagination bodies forth the forms of things unknown, the poet's pen turns them to shape, and gives to airy nothing a local habitation and a name; such tricks hath strong imagination.”

— William Shakespeare

© 2023, Johan ter Beek,
Uitgeverij BEEQ, Zwolle
www.tempeltheologie.nl
Omslagontwerp: Johan ter Beek

ISBN: 978909037080

INHOUD

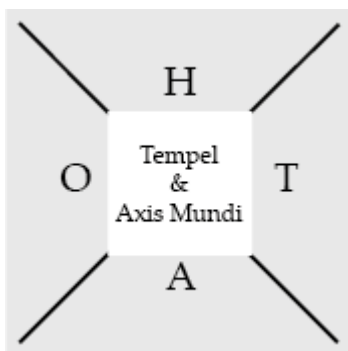
1 - WIJSHEID	9
HET RITME	12
AXIS MUNDI	18
TEMPELTAAL	24
TEMPEL	28
TEGENTEMPEL	30
AXIALE TIJD	32
CONCLUSIE	36
2 - SCHEPPING ALS TEMPEL	38
SCHEPPING	38
TEMPELELEMENTEN IN GENESIS 1	51
DE TEMPELTUIN	53
DE VAL VAN DE TEMPEL	58
CONCLUSIE	63
3 - TEMPEL ALS SCHEPPING	66
ABRAHAM	66
BERG SINAI	69
MOBIELE TEMPEL: DE TABERNAKEL	71
TEMPEL ZIEN EN BOUWEN	74
ARCHITECTUUR TEMPELS	77
DE TEMPEL VAN SALOMO	80
TEMPEL, SABBAT & SCHEPPING	89
TEMPEL: GEBED EN ZEGEN	93
PSALMEN IN DE TEMPEL	99
TEMPELTHEOLOGIE IN DE PSALMEN	105
CONCLUSIE	106
4 - DE TWEE TEMPELS	109
DE VERBORGEN TEMPEL	109

EERSTE TEMPELVERHAAL - BEALE	112
TWEEDE TEMPELVERHAAL - BARKER	116
DE TEMPEL VAN EZECHIËL	127
DE TEMPEL VAN DANIEL	135
DE TEMPEL VAN ELEPHANTINE	138
DE TEMPEL VAN QUMRAN	141
DE TEMPEL UIT 1HENOCH	154
DE TEMPEL & PSALMEN VAN SALOMO	163
DE TEMPEL VAN DE SADDUCEEËN	165
CONCLUSIE	166
5 - DE TEMPEL VAN JEZUS	172
HET GESLACHTSREGISTER	172
AANKONDIGING JOHANNES	181
EXCURS: NT TEMPELTAAL	184
MARIA EN GABRIEL	185
DE MAGIËRS UIT HET OOSTEN	187
JEZUS' JONGE JAREN	191
JEZUS' DOOP	192
TEMPELBOUW & VERLEIDING	196
JEZUS & NATANAEL	201
JEZUS' BERGREDE	202
KONINKRIJK VAN GOD & TEMPEL	203
VERHEERLIJING OP DE BERG	205
JEZUS, HEER VAN DE SABBAT	209
JEZUS' WIJNGAARDGELIJKENIS	210
JEZUS EN WATER	211
DE LOGOS EN DE DOXA	213
HET HUIS VAN MIJN VADER	215
JEZUS EN DE TEMPEL	216
JEZUS' ENTREE IN JERUZALEM	217

JEZUS' OORDEEL OVER DE TEMPEL	219
OORDEEL VAN DE PRIESTERKONING	221
JEZUS' LAATSTE DAGEN	224
6 - DE NIEUWE TEMPEL	232
JEZUS' OPSTANDING	232
HEMELVAART	234
PINKSTEREN	238
STEFANUS	240
BRIEVEN OVER DE TEMPEL	242
EXCURS: CHRISTELIJKE HYMNEN	244
HEBREEËN	252
OPENBARING	254
CONCLUSIE	261

1 - WIJSHEID

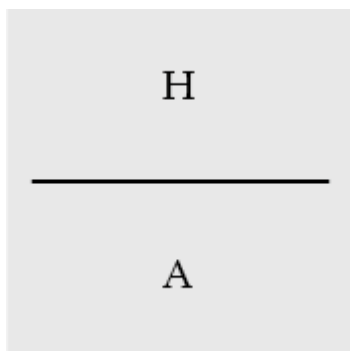
Wat is de hemel? Voordat woorden als God, Jezus of Bijbel bestonden was er zoiets als het besef van een verbinding tussen hemel en aarde. In dit eerste hoofdstuk wil ik je meenemen langs allerlei oude religies, hypothesen over het geloof van de oermens, mogelijke interpretaties van de hemel en de werking van het brein. Daarna wil ik het hebben over het ontstaan van de *Axis Mundi* gedachte, het raakpunt tussen hemel en aarde. Axis Mundi is behalve raakpunt ook de oorsprong en het doel van de werkelijkheid. Je zou kunnen zeggen dat in de Axis Mundi een verticale lijn is tussen boven en beneden, hemel (H) en aarde (A) en een horizontale lijn tussen toen en straks, oorsprong (O) en toekomst (T) of doel. Op beide lijnen is het punt van de Axis Mundi de climax. We gaan ontdekken dat een Tempel een sterk voorbeeld van een Axis Mundi is.

Harvey Cox schrijft in "Het Narrenfeest"¹ over 'archaïsche' of 'niet-historische godsdiensten enerzijds, in tegenstelling

¹ Cox, H. (1971), "Het Narrenfeest. Een theologische essay over feestelijkheid en fantasie", Ambo, Balthoven, p.40v.

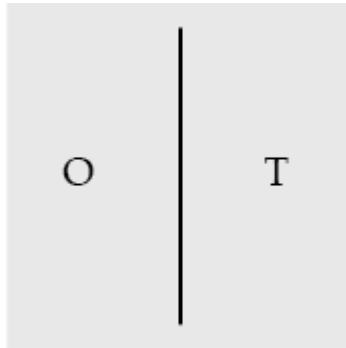
tot 'historische' godsdiensten anderzijds. De archaische of kosmische religies zijn geconcentreerd rond de terugkerende fundamentele gegevens van leven en natuur, de loop van de sterren, de wisseling van seizoenen, geboorte, seks en dood. Ze hielpen de mens zichzelf te situeren binnen de grotere kosmische omlijsting waarvan hij onmiskenbaar deel uitmaakt. Maar ze moedigen hem niet aan geschiedenis te maken. *In een schema: de mens op aarde (A) gaat zich verhouden tot de hemel (H) in het hier en nu:*

De historische religies zijn in staat om geschiedenis te schrijven. Door grote gebeurtenissen als de exodus uit Egypte, de dood van Jezus of de Franse revolutie gaat verleden over in toekomst.² Het moment van verandering of bevrijding is het moment van oorsprong of schepping geworden. De bevrijde mensen gaan op weg naar een nieuwe toekomst. Die toekomst komt beetje bij beetje het heden binnen en kan bestaan uit verhalen over een nieuwe wereld waarin we leven in vrijheid en overvloed.

² Schepping als: verleden in toekomst, of: chaos in orde.

In een schema: Oorsprong (O) gaat over in een ideale toekomst (T) in een historische religie:

Hemel en aarde waren in de pre-historische oudheid natuurlijke zaken. De hemel gaat volledig op in de aarde (H=A) De aarde was de grond waar vanuit de planten opkwamen en de hemel de oorsprong van licht. Water kwam op uit de grond en bedekte de oceanen, maar het kwam ook uit de hemel vallen. Voor een deel bepaalde de natuur het lot waaraan de mens zich niet kon onttrekken. Het boek van de natuur schreef haar eigen verhaal in het ritme en de kringloop van alle dingen. De god of goden uit de oertijd waren gelijk aan dat wat wij de natuur zouden noemen, maar dan vol betovering en betekenis. De oudste heiligdommen zijn ruimtes vol grotschilderingen. In de afbeeldingen staan de mensfiguren tussen de dieren en planten in. Ze zijn een onderdeel van de werkelijkheid: een web van krachten en ritmes in de natuur. Kort na de ijstijd verandert dit beeld van de mens als onderdeel van de “goddelijke” natuur.

Volgens Harvey Cox zijn beide, de verticale lijn van hemel en aarde als ook de horizontale lijn van oorsprong

en toekomst onmisbaar. Intuïtie, extase en ontzag stellen ons open voor deze grotere kosmische kring, de verticale lijn. Idee, taal, analyse en bewuste beslissing brengen ons in verband met de kleinere, historische kring, de horizontale lijn. Onze zintuigen en gevoelens en onze linker hersenhelft is vooral bezig met opgaan in de volheid en eenheid van alle signalen. We leven dan in de rijkdom van het nu. Onze logische gedachten, duiding achteraf en mogelijkheid om verhalen te vertellen, scheppen een lijn in de tijd waarin we keuzes maken en prioriteiten stellen. Onze religieuze symbolen helpen ons de ene kring met de andere te verbinden³. Historie wordt bepaald door tijd, de kosmische kring doet eeuwigheid vermoeden. Om volkomen mens te zijn moeten we voeling hebben met beide.

*“Maar begrip krijgen
voor het snijpunt van het tijdloze
en de tijd, is een bezigheid voor de heilige -
of liever, geen bezigheid, maar iets dat gegeven
en genomen is, in een levenslange dood in liefde,
vurigheid en zelfontlediging en zelfovergave.”*

T. S. Elliot - Four Quartets.⁴

HET RITME

Ik ga ervan uit dat de mens al honderdduizenden jaren op deze aarde rondloopt. We waren nog niet met zovelen en hadden nauwelijks technologie. Maar er was wel iets als

³ Deze verbinding van de twee kringen is in mijn HAOT model het snijpunt van de vier kwadranten.

⁴ Uit: Cox (1971), p.41

resonantie. Mensen leven in het natuurlijke ritme van dag en nacht, seizoenen, geboorte en sterfte, eten en drinken. De oude schrijver Prediker wist:

Voor alles wat gebeurt is er een uur,
een tijd voor alles wat er is onder de hemel
Er is een tijd om geboren te worden
en een tijd om te sterven,
een tijd om te planten
en een tijd om te rooien.
Er is een tijd om te doden
en een tijd om te helen,
een tijd om af te breken
en een tijd om op te bouwen.
Er is een tijd om te huilen
en een tijd om te lachen,
een tijd om te rouwen
en een tijd om te dansen.
Er is een tijd om te beminnen
en een tijd om zich te onthouden,
een tijd om te omhelzen
en een tijd om af te weren.
Er is een tijd om te zoeken
en een tijd om te verliezen,
een tijd om te bewaren
en een tijd om weg te gooien.
Er is een tijd om te scheuren
en een tijd om te herstellen,
een tijd om te zwijgen
en een tijd om te spreken.
Er is een tijd om lief te hebben
en een tijd om te haten.

Er is een tijd voor oorlog
en er is een tijd voor vrede.⁵

Resonantie is een begrip dat veel aandacht heeft gekregen door het werk van Hartmut Rosa. Rosa maakt een sterke analyse van onze moderne tijd en haar versnelling. We verliezen de verbinding met onszelf, met elkaar en met de natuur omdat we zijn gaan geloven in de mythe van groei, versnelling en controle.⁶ We werken ons kapot, we plannen en we zijn altijd druk. De maatschappij valt sociaal uiteen en de wereld gaat kapot door de volledig uitputting van bronnen en de vernietiging van natuur en klimaat. De oplossing is volgens Rosa niet vertragen, maar ligt besloten in het begrip resonantie. Resonantie is de open verbinding tussen de mens en de ander, de mens en de natuur, de mens en de tijd. Deze verbinding is relationeel en wederkerig. Als deze resonantie verloren is gegaan en weer gevonden kan worden, dan zijn er kennelijk ritmes die universeel zijn en die in oude tijden, voor de moderne versnelling, dicht bij de maat van de mens hebben gelegen. Welke ritmes waren er waarmee de mens resoneert?

Allereerst was er het ritme van ‘zijn’. Volken die dicht op de natuur leven hadden een veel groter bewustzijn van het feit dat ze deel uitmaken van een groter geheel. Je maakte deel uit van de kringloop van het leven, je was een ‘wij’ voordat je een ‘ik’ was. Heden, verleden en toekomst gingen in elkaar op. Pas later, toen we de taal en techniek vonden om ons brein te verbinden aan heden en verleden,

⁵ Pred.3:1-8

⁶ Rosa, H. (2016), “Leven in tijden van versnelling. Een pleidooi voor resonantie.”, Boom uitgevers, Amsterdam.

beseften we minder van het 'zijn', maar leven we met onze gedachten in de toekomst.

Ten tweede was er het ritme van de **'hemel'**. De mensen uit de oudheid zagen de zon, maan, planeten en sterren. En iedereen wist dat de hemel van vitaal belang was voor de aarde. De zon was de bron van alle energie. De warmte, de groei van planten, de getijden in het jaar, de vruchtbaarheid van dieren, de trektocht van de kudden, de jacht, het uitdrogen van de aarde en het tekort aan voedsel. De zon was de bron en oorzaak van alles. De zon was ook de grote lamp van de dag en het licht was het teken van het goede. En dan was er de maan. Zij veroorzaakte de eb en vloed. De vruchtbaarheid van de vrouw liep in lijn met haar cyclus. En er waren tussen de sterren die stilstonden vijf bewegende sterren zichtbaar met het blote oog: Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Samen met de zon en maan vormen ze zeven bewegende lampen, zeven lichten in de hemel.

Ten derde was er het ritme van **verbinding tussen hemel en aarde in een heilig spel**: het spirituele ritueel. De mensen in de oudheid maakten afbeeldingen van de verbinding van deze hemelse lampen met de aarde. Zo zijn er afbeeldingen in de grotten van Lascaux in Frankrijk gevonden die erop zouden kunnen wijzen dat er sprake was van een spirituele plaats. De schilderijen beelden allerlei dieren uit, maar latere interpretaties van deze schilderijen laten zien dat men in de dieren mogelijk sterrenconstellaties afbeeldde. De oudste culturele uitingen van de mensheid hadden dus te maken met de aarde (dieren), de hemel (de sterren) en een soort spel (het spirituele ritueel) er tussen. Houd deze gedachte vast.

Aarde, hemel en het spel er tussen vormen de rode draad in dit boek.

Ten vierde was het noodzakelijk om dit spel in verhalen, symbolen, rituelen, feesten en liturgie **op een ritme te herhalen**. In het bekende scheppingsepos “Enuma Elish” uit Babylon werd de orde tussen hemel en aarde alleen maar in stand gehouden door een jaarlijkse liturgische viering. De goden werden elk jaar opnieuw op hun plaats gezet in de tempel door het reciteren van scheppingsverhalen. Een scheppingsverhaal reflecteert de orde van kosmos en de plaats van de god(en) en mens(en) in die kosmos. Een scheppingsverhaal is meer liturgie en lofprijzing dan een verslag van een historische gebeurtenis.

Ten vijfde was er een besef dat **het leven gegeven was door de goden**. Neil MacGregor schrijft in het eerste hoofdstuk van zijn boek “Leven met Goden” over een vondst van een ivoren leeuw-mens beeldje in een grot in Europa. Dit beeld stamt uit een tijd waarin de jagers en verzamelaars alle energie nodig hadden voor het vergaren van eten. Toch had iemand de technische vaardigheid ontwikkeld om een zeer hoogwaardig beeld te maken. Deze persoon was dus duidelijk voor deze taak apart gezet. Het beeldje zelf bestond uit een mensfiguur met een leeuwenkop: de inmiddels uitgestorven enorme Europese leeuw. De verbinding tussen leeuw en mens toont aan dat deze oermensen hoge functies hadden ontwikkeld die nodig zijn bij het overstijgen van grenzen tussen verschillende wezens: de mens en leeuw waren één geworden (een “theriantropie”⁷). Het beeld werd

⁷ Een theriantropie is een wezen dat zowel menselijke, als dierlijke uiterlijke kenmerken heeft. Dit soort figuren komen veelvuldig in religies voor, bijvoorbeeld in die van de oude

aantoonbaar gebruikt in de hele stam en doorgegeven van mens tot mens: een ritueel, misschien voor vruchtbaarheid of bescherming.⁸ Voordat de mens “homo sapiens”, een denkende mens werd, was hij vooral een “homo spiritualis”, een spirituele mens die een besef had van afhankelijkheid van iets wat groter was dan hemzelf.

Ook de opgravingen in Gobekli Tepe bevestigen de gedachte dat de mens eerst een spiritueel wezen was met de noodzaak om samen te komen in een tempel voordat een beschaving en moderne technieken haar intrede deden. Gobekli Tepe is tot op heden de oudste tempel ooit ontdekt en stamt uit 10000 v.Chr. Duizenden jaren ouder dan Stonehenge of de piramiden in Egypte en Mesopotamië. In klassieke geschiedschrijving ging men er altijd van uit dat de jagers-verzamelaar niet in staat waren tot het bouwen van tempels. Ook stelde men dat er eerst landbouw moest komen waardoor mensen in steden gingen wonen en zich kunnen specialiseren. In deze complexe samenlevingen ontstond er de behoefte aan religie als samenbindende factor. Pas na de akker- en

Egyptenaren. De Egyptische god Horus heeft bijvoorbeeld het lichaam van een mens en een kop van een valk. Anubis is half mens, half hond en Thoth half mens en half ibis. Ook in Zuid-Amerika in de cultuur van de Maya's komen dit soort verschijnselen voor. De ontdekking van de eerste theriantropiën gaan in Europa en Afrika terug tot schilderijen die vermoedelijk zo'n 35.000 tot 25.000 jaar oud zijn. Maar de huidige vondst van de figuren in de Leang Bulu' Sipong 4 zet de komst van de eerste tekeningen van theriantropiën verder op de tijdlijn terug. (bron:

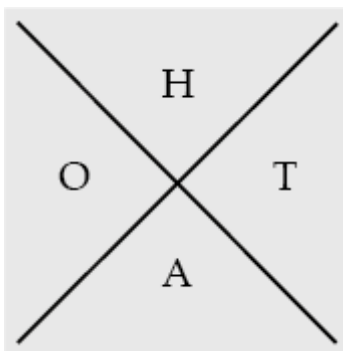
<https://www.scientias.nl/mensen-konden-zich-44-000-jaar-geleden-al-een-voorstelling-maken-van-het-bovennatuurlijke/>)

⁸ MacGregor, N., (2018), “Leven met de Goden. 40.000 jaar volkeren, objecten en religie.”, Hollands Diep, Amsterdam.

stedenbouw ontstond er georganiseerde religie en tempelbouw. Gobekli Tepe toont aan dat er ook een andere theorie mogelijk is: jagers-verzamelaars brachten genoeg bijeen om samen een enorm tempelcomplex te runnen. Vanuit hun religieuze behoefte en gezamenlijke inspanningen rond een centrale tempel ontstond akkerbouw en later stedenbouw.

AXIS MUNDI

Wat kunnen we tot nu toe stellen over de hemel en de aarde? Ik stel voor om niet langer te denken in een oorsprong als een punt in het verleden, het einde als een punt in de toekomst, de hemel als een punt ver boven ons en de aarde als punt tegenover de hemel. Ik introduceer een nieuw denkkader en noem dit het *HAOT*-model: *Hemel, Aarde, Oorsprong en Toekomst*. Dit model wordt als hulpmiddel gebruikt in het vervolg van dit boek. Hieronder volgen zeven kenmerken van dit model.

Allereerst kun je stellen dat er meer is. Niet “meer tussen hemel en aarde”, maar **het meer is de hemel**. Eenheid

tussen miljarden deeltjes, de werking van onze geest en misschien wel onze rechter hersenhelft. Het besef van invloed van hemellichamen op de natuur, het bestaan van wijsheid voor het leven, liefde, recht, schoonheid en abstracte ideeën. En zelfs de intuïtie van het bestaan van God... dit alles kunnen we *de hemel* noemen.

Ten tweede kunnen we stellen dat die hemel niet ver weg is. Het is **een eenheid van ruimte**. Onze geest of ziel zit mede in ons lichaam, ze is verbonden met onze stoffelijkheid. Toch is het geheel veel meer dan de som der delen. Zo is wijsheid verbonden aan de werking van de natuur, maar is ze ook iets anders dan de natuur zelf. De werkelijkheid zit zowel in het goddelijke (panentheïsme) als tegenover het goddelijke (dualisme). Maar het belangrijkste is de verbinding tussen die twee: liefde is meer dan seks en hormonen, maar er wel mee verbonden. Schoonheid is als idee meer dan kunstwerken en haar materiaal, maar het zit er wel in verborgen. Vormen en ideeën zijn meer dan materie, maar moeten wel materialiseren. We weten dat de zon de bron van het leven op aarde is, maar leven is meer dan louter energie. God is in ons en tegelijk voor / boven / onder / buiten ons. De tempel was van oudsher de plaats waar de ruimte van boven en beneden tot een eenheid werd. Hemel en aarde komen samen op deze plek.

Ten derde is de tempel, de berg, de heilige stad, het land of de boom in de gedachte van de Axis Mundi het symbolische⁹ **middelpunt van de aarde**. De Babyloniërs

⁹ Het symbolische midden is natuurlijk iets anders dan een letterlijk "midden". In de antieke kosmologie werkt "midden" als een liturgisch centrum, niet als een fysiek centrum. Het is het centrale punt van de bemoeienis van de god(en) met de aarde.

zagen Babylon bijvoorbeeld als het middelpunt van aarde. Op dat punt was er immers contact met de goden, heerste orde terwijl er buiten de stad steeds meer chaos ontstond. Vanuit de Axis Mundi als centrum vloeiden de rivieren als oorsprong van het leven over de aarde. Ook de berg Kailash wordt door Hindoes en Boeddhisten gezien als het middelpunt van de aarde waaruit de goddelijke orde ontstaat en leven-gevende rivieren vloeien. Als Tibetaanse Boeddhisten een mandala tekenen, dan is dit een symbolische kaart van het universum, met in het midden de Axis Mundi. Bij meditatie wordt de aandacht naar het centrum van de mandala getrokken om zo opnieuw te beleven hoe de orde in de kosmos is.

Ten vierde is er een **eenheid van tijd**: oorsprong en toekomst, tijd en eeuwigheid komen samen in het heden. Intuïtieve concepten als eeuwig leven, wedergeboorte, oorsprong en (nieuwe) schepping hadden te maken met het moment waarop de hemel op aarde kwam. Dit was in de tempel het moment waarop de godheid haar plek innam op de haar troon. Dit moment wordt in de bijbel de Sabbat genoemd. Niet zomaar een rustdag in de zin van niets doen, maar een dag waarop de Godheid zijn troon besteeg. Op dat moment is er sprake van het begin, de oorsprong van alles, de eenheid van tijd. Wat de tempel is voor ruimte is de sabbat voor tijd. Oorsprong en schepping hebben hun plaats in het centrum van de Axis Mundi en vinden dus “in” onze tijd plaats. Het

Als reactie op het modernisme (wat natuurlijk weinig kan met zo'n liturgisch centrum) hebben veel fundamentalistische gelovigen hun symbolische teksten te letterlijk genomen om zo een met de letterlijke aanvaarding ervan een tegenwicht te bieden aan de letterlijke afwijzing ervan.

is meer tijd als “Kairos” (beslissende tijd) dan “Chronos” (doorlopende tijd). Ook de toekomst moet in Kairos termen worden begrepen: de toekomst is niet een eeuwig doorlopende Chronos tijd maar heeft een doel, een bestemming: de Grieken noemen dit “Telos”. Het doel, de Telos, is ervaarbaar in de Axis Mundi. Eeuwigheid is dan ook een kwaliteit van zijn, een Telos. Niet een nooit stoppende Chronos of altijddurende tijd.¹⁰

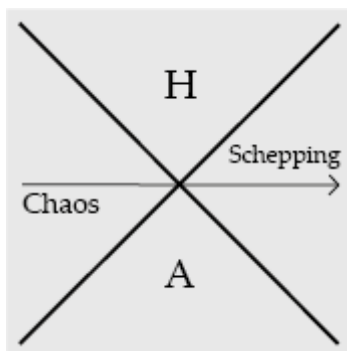
Ten vijfde zou je kunnen stellen dat de kennis over de hemel / god / geest **intuïtieve kennis over een mysterie is**. Ze is niet te vangen in religieuze dogma's noch te bewijzen via wetenschappelijke theorie. Ze is wel te ervaren, maar niet waar te nemen. We kunnen er vertrouwen in stellen, maar het nooit zeker weten. Je zou zelfs mogen stellen dat een mens niet compleet is zonder deze dimensie. Toch bestaan er veel halve waarheden of schadelijke leugens over. Als mensen het in een dogmatisch frame proberen te stoppen of wetenschappelijk willen bewijzen of ontkrachten wordt het mysterie er niet mooier of aantrekkelijker op. Het mysterie is wel op andere manieren te ervaren. Ze is bijvoorbeeld wel te spelen in rituelen. Ze is te verbeelden in een dans, in poëzie of beeldende kunst, beter dan in dogma's of een preek. Je kunt haar misschien wel dansen, maar niet uitleggen. Ze is misschien wel te zien in stilte of eenzaamheid, eerder dan

¹⁰ Verbreek je de eenheid van tijd dan zijn er twee valkuilen: ten eerste is er dan niets anders dan onze tijd. De aarde en al het leven zal dan ooit verdwijnen in het krachtenspel van het heelal, met een zinloos en cynisch wereldbeeld in het heden tot gevolg. Of er ontstaat, ten tweede, een eeuwigheid buiten onze tijd waarin tijd altijd doorgaat een waarin deze werkelijkheid ook ophoud te bestaan dan wel overgaat in een altijd durende. Beide beelden zijn meer grieks-filosofisch dan bijbels.

in de drukte van mensen. Je komt haar misschien onverwacht tegen in de ander die hulp nodig heeft of door je gastvrijheid. Of je ziet een glimp tijdens een meditatie oefening. Maar zodra je haar probeert te grijpen, dan is ze alweer weg.

Ten zesde helpt het om te bedenken dat de hemel **ervaarbaar en speelbaar is**. In haar lange geschiedenis heeft de mensheid altijd geweten dat de hemel de aarde raakt. Allerlei rituelen en symbolen verwijzen naar die ervaarbare werkelijkheid. Doordat een priester aan de slag gaat met rituelen en symbolen ontstaat er een 'spel' waarin de verbinding tussen hemel en aarde spelenderwijs, als een soort toneelspel, zichtbaar wordt. Dit "spelen" was trouwens geen spelletje maar noodzaak (er stond iets op het spel!) om de transformatie van het aardse naar het hemelse en het menselijke naar het goddelijke mogelijk te maken. De rituelen, verhalen, symbolen, feesten en liturgie waren noodzakelijk om in een bepaald ritme (bijvoorbeeld jaarlijks) de orde tussen hemel en aarde te bevestigen of te bekrachtigen. De verhalen en gebeden werden met een bepaald ritme herhaald waarbij de transformatie van het aardse naar het hemelse beeld en het hemelse naar het aardse plaatsvond. Vergelijk hiermee ook het voordragen van het scheppingsverhaal in een tempel of het wekelijks herhalen van het opstandingsverhaal in een kerk. De tempel met haar rituelen en symbolen zijn zo een herhaling en (opnieuw) oproepen van de schepping van de wereld. Het ritueel in een tempel leek ook echt op een toneelstuk of performance waarbij de priester een symbolische hemelreis maakt. Hij komt daarna terug als de incarnatie van de godheid op aarde. De werkelijkheid wordt ervaarbaar anders door het gespeelde heilige spel.

Ten zevende is het raakpunt tussen hemel en aarde een **plaats van transformatie**. De oude schepping wordt nieuwe schepping, de chaos wordt orde of zelfs vrede, dood wordt leven, de mens wordt god. De tijd na het raken van hemel en aarde wordt ook wel “eeuwigheid” genoemd. In het hebreeuwse heet eeuwigheid: ‘*olam* (אָלַם). ‘*Olam haze* is deze wereld of deze eeuw en ‘*olam haba* is de komende wereld of komende eeuw. Dit is een ander begrip van eeuwigheid dan de tijdloze en altijd durende eeuwigheid uit de Griekse filosofie. Het Hebreeuwse ‘*olam haba* kon ook al in het hier en nu verschijnen: de komende eeuw (van vrede, van God) wordt door de Axis Mundi (de tempel, de priester, Jezus) het heden ingetrokken. Dat is het moment van transformatie.

Het raakpunt tussen hemel en aarde is de *Axis Mundi*: de as van de wereld. Laten we deze Axis Mundi eens verder gaan verkennen. De Axis Mundi (ook wel Navel¹¹ van de

¹¹ Beale, (2004), p.333. “Intriguingly, the stone supporting the holy of holies was thought by later judaism to be that upon which ‘all the world was based’, since, it was believed, God has begun to create the world from that point in the beginning. The world

Wereld, Kosmische As, As van de Wereld, Pilaar van de Aarde, Centrum van de Wereld, Wereldboom) is in sommige religies en filosofieën het centrum van de wereld, de verbinding tussen hemel en aarde. Als hemelse pool en geografische pool geeft het uitdrukking aan een verbinding tussen de hemelse en de aardse sfeer waar de vier windstreken elkaar ontmoeten. Op die plaats is communicatie mogelijk tussen de hogere en lagere sfeer: vanuit de lagere sfeer gaan gebeden omhoog en vanuit het hogere komen zegeningen naar beneden. Deze plaats functioneert als een *omphalos* (navel) van de wereld: de plaats van het begin van de aarde, haar geboorte.

TEMPELTAAL

Als er in tempeltheologie gesproken wordt over de tempel als Axis Mundi, het raakpunt van hemel en aarde, dan hoeft daar niet altijd letterlijk het woord “tempel” te staan. Allerlei woorden zijn “code-taal” voor een tempel of iets wat de functie van een tempel heeft. Dit zijn de tempeltaal woorden: tempel, tent, berg of hoogte, wolk, boom, land, engel, mens, koning, koninkrijk, schepping, nieuwe schepping, geest, zoon van god, rivier(en). Enkele van deze tempeltaal termen worden hieronder uitgelegd.

Een Axis Mundi (er waren er natuurlijk vele) lagen vaak op een natuurlijk hoge plaats: ***een hoogte, heuvel of***

was started from Zion ... the world was created from it's centre when God 'cast a stone into the ocean, from which the world was founded'. The light God made in Genesis 1 'was created from the place in the temple. It is this backdrop that likely gave rise to the notion that Israel was the middle (or navel) of the earth. The reason that Israel and her temple were likely also considered to be the centre of the earth is because it was the place where divine wisdom resided."

berg. Dit waren van nature raakpunten tussen de hemel en de aarde. Er was het besef dat de hemel van de aarde werd gescheiden door een soort “gordijn”, een “voorhangsel”: de atmosfeer zichtbaar door wolken. Soms was een berg letterlijk boven de wolken. Zo’n hoge berg was vanzelfsprekend de woonplaats van de god/goden. De berg was bedekt met sneeuw en gletsjers en de oorsprong van water. De rivier of rivieren waren de bron van leven. Een bekende Axis Mundi is de berg Kailash in Tibet. De nog nooit beklommen 6700 meter hoge heilige berg is de oorsprong van de Indus, Brahmapoetra, Karnali en Sutley. Ze is voor hindoes de woonplaats van Shiva en voor boeddhisten het domein van boeddha Demchok. In het Tibetaanse Boeddhisme is een mandala een spirituele kaart van de kosmos. De berg Kailash is in de mandala het centrum van de Kosmos en de vier rivieren stromen naar de vier windstreken. De berg lijkt op een pyramide met vier vlakken die volgens de traditie bestaat uit goud, kristal, robijn en lapis lazuli.

Een profeet of priester kon een pelgrimage maken naar de Axis Mundi berg. Daar had hij een ontmoeting met de godheid. De godheid sprak tot de priester of profeet. Daarom hebben veel religies een profetische bergontmoeting of toespraak op een berg als startpunt van de religie. Het opgaan naar de top van de berg is dan ook een symbolische (of haast letterlijke) reis naar de hemel en de woonplaats van god. Op die top liet de godheid iets zien, hij of zij sprak over de toekomstige orde, het doel van de wereld en mensen. Schepping is dan ook dit goddelijke spreken: het ordenen van van de chaos naar de wil van de godheid.

In een vlakte werd een berg gemaakt met daar bovenop een tempel. De oude Zyguraths uit Babylonië en tempels uit Midden-Amerika zijn daar een goed voorbeeld van: kunstmatige bergen. Soms werden de piramides in lijn gebracht met de sterrenconstellaties om nog sterker de verbinding tussen hemel en aarde te benadrukken.

Een ander bekend symbool voor een Axis Mundi was **een boom**. De takken in de hemel en de wortels in de aarde. Verbonden door een stam, een as. Allerlei tradities kennen de boom als een heilige boom of een levensboom. De boom staat niet alleen symbool voor de verbinding tussen hemel en aarde, het is ook een verbinding tussen verleden en toekomst. Bij de boom des levens ontstaat nieuw leven: schepping. Daar waar de hemel de aarde raakt, is er sprake van nieuwe schepping. De boom komt natuurlijk ook in de bijbel voor: de booms des levens in de hof van Eden. Maar later ook in de tabernakel en in de tempel in de vorm van de Menorah waarvan de standaard in de vorm van een boom met zeven takken werd verbeeld. De boom was de “kosmische boom” die de essentie van het leven symboliseert. De boom stond op een hoge berg met takken hoog in de hemel en de wortels diep in de aarde. De boom was de leven-gevende kracht voor de hele schepping. Daniël 4 vanaf vers 7 vertelt de droom van Koning Nebukadnezar over een boom:

“Ik zag een hoge boom midden in het midden van de aarde staan. De boom werd groter en sterker. Zijn kruin reikte tot in de hemel en zijn kruin overspande de aarde. Zijn bladeren waren prachtig, zijn vruchten overvloedig en hij bood voedsel aan allen. De dieren in het veld zochten zijn schaduw

op, de vogels in de hemel nestelden in zijn takken, alles wat leeft werd door hem gevoed.”¹²

Ook **mensen** konden een Axis Mundi zijn. Sjamanen, priesters en koningen werden gezien als verbinders van hemel en aarde. Het is dus geen vreemde gedachte om een mens te zien als een punt waar de hemel de aarde raakt en waar nieuwe schepping begint. In de bijbel is Jezus te zien als Axis Mundi, raakpunt tussen hemel en aarde en startpunt van de nieuwe schepping. Dit is te vergelijken met een koning uit het Midden-Oosten. Bijvoorbeeld in Daniël 4. Daar wordt gezegd tot koning Nebukadnezar: “U bent die boom”. De koning is de boom des levens, de Axis Mundi (die geveld zal worden).

Ook **een land** kan werken als Axis Mundi. Het *bekende land* werd gezien als een plaats van licht, orde en leven terwijl *buiten het bekende land* de wereld werd ervaren als een plaats van duisternis, chaos en dood. De plaats van licht werd gezien als een microkosmos temidden van de macrokosmos. Dit werd dan ook wel “geboorteplaats”, “baarmoeder” of “navel” genoemd. Niet alleen omdat men er letterlijk was geboren, maar omdat hier het leven ontspringt. China noemde zichzelf de “midden-natie”, maar denk ook aan het “beloofde land”. Vanuit de (door de hemel) geordende plaats van leven kon men gaan naar de donkere delen en daar orde brengen. De *expansie* van het beloofde land was een bekend thema. Zo was er een gedachte in de bijbel dat de heiligste plaats zou expanderen naar minder heilige plaatsen: van het Heilige der Heilige, naar het Heilige, de voorhof, de stad Jeruzalem, het land en uiteindelijk de hele aarde. De

¹² Dan.4:7b-9

beweging in de bijbel is dan ook: van Axis Mundi naar de hele aarde als raakpunt tussen hemel en aarde. En misschien vallen de aarde en de hemel zelfs volledig samen.

TEMPEL

Na de meer natuurlijke symbolen als berg, boom, mens en land kwam er na de neolithische revolutie een nieuw symbool van Axis Mundi opzetten: **de tempel**. De volken aan vruchtbare rivieren en rivierdelta's bouwden symbolische bergen en imposante gebouwen als raakpunt tussen hemel en aarde. Een trap of ladder was een beeld wat bij deze tempel hoorde: het verbond de verschillende sferen met elkaar. Een voorbeeld vinden we bij de Babyloniërs, de bewoners van het laaggelegen Mesopotamië. In het Enuma Elish, de scheppingsmythe van de Babyloniërs, werd geschreven over de bouw van Marduks tempel: "Hij zal op aarde een tegenhanger bouwen van wat in de hemel gebeurt" (Enuma Elish 6.113). Ook Farao Thoetmosis III herstelde de tempel voor de God Amon en maakte de tempel "als de hemel". Farao Ramses III bouwde een tempel voor zijn god en zei: "Ik heb voor u een huis gebouwd in Nubië... de gelijkenis van de hemel". Egyptische tempels werden dan ook niet voor niets "hemel op aarde" genoemd. Ook de vroegste Mesopotamische tempelbouwers beschreven hun tempel met woorden als: "De bouw van de tempel was gedaan volgens haar heilige ster(ren)" en "bouwen de tempel als een berg zodat ze drijft in de tussen-hemel als een wolk".¹³ Twee millennia later

¹³ Beale, G.K. (2004), "The Temple and the Church's Mission. A Biblical theology of de Dwelling Place of God", IVP, Downers Grove.

wordt er nog steeds gesproken over tempel waarvan de top schijnt als de zon en de bodem als de maan. De tempel zag men als een “schets van hemel en aarde”.

Psalm 78:69 zegt: *“Hij bouwde zijn heiligdom, hoog als de hemel, en zette het vast als de aarde, voor eeuwig”*. Dit is een interessante tekst over de bouw van Israëls tempel met de verbinding tussen hemel en aarde en het begin van een nieuwe tijd (eeuwigheid) en dus nieuwe schepping. Het hebreeuwse עֹלָם (*‘olam*) heeft een andere betekenis dan het meer griekse denken over eeuwigheid als oneindige tijd. ‘Olam staat voor de volheid van tijd die aanbreekt als de hemel de aarde raakt met alle kwaliteit die daar bij hoort.

Een van de eerdere denkers over tempeltheologie is Jon D. Levenson. In 1984 heeft hij een artikel gepubliceerd onder de titel “The Temple and the World”. Daarin zegt hij het volgende:

“Mircea Eliade, has developed a whole group of characteristics of cosmic mountains which he explicitly applies to Jewish traditions about the temple mount. For our purpose, the two most important of these are the notion that the temple mount is central and it is primordial (not in the sense of being uncreated but being prior to the creation of everything else and of being perfectly preserved), or as I prefer to say, “protological”. The cosmic mountain is situated in the centre of the world, from it, everything else take it’s bearings. In rabbinic literature, as in many of the world’s literatures, this notion of the central and protological is expressed in terms of a cosmic navel: “The Holy

One created the world like an embryo. As the embryo proceeds from the navel onwards, so God began to create the world from it's navel onwards and from there it spread out in different directions." And lest there be any doubt to where precisely the rabbi's located the navel of the world: "The World was created from Sion".¹⁴

TEGENTEMPEL

Je zou je af kunnen vragen: waarom een bijbel, een tempel in Jeruzalem of het hele verhaal van Jezus als er al zoveel raakpunten zijn tussen hemel en aarde. Als de hele mensheid al vanaf de oertijd leeft met Het Besef van wijsheid, het spel van de natuur, de verbindingen tussen hemel en aarde... waarom dan een specifiek verhaal over een specifiek volk en koning? Waarom niet alle tempels, maar die ene tempel? Is het monotheïsme van het Jodendom en christendom juist geen achteruitgang ten opzichte van het universele spirituele besef van de mensheid?

De volken met hun tempel in vruchtbare gebieden zagen misschien terecht dat er een zegen kwam uit de hemel in de vorm van water uit de bergen of regen uit de wolken. Hun land was vruchtbaar en zo ook de mensen en dieren. Juist daar waar verzamelaars overgingen in nomadische volken en zij uiteindelijk nederzettingen gingen bouwen met akkerbouw en steden, werd dit gezien als zegen van boven. Dit resulteerde in een verhaal van "Het Rijk": grote machten met veel slaven, grote legers,

¹⁴ Levenson, Jon D. - The Temple and the World, The Journal of Religion, Vol. 64, No. 3 (Jul., 1984), p282.

genocide, ballingschap, onrecht en oorlog en uitbuiting. Daardoor ontstond een vicieuze cirkel van akkerbouw naar macht, naar geweld en nog meer macht. Zo'n volk zou kunnen zeggen: *“de hemel en de aarde geven ons deze macht, want wij zijn vruchtbaar.”* Maar dit verhaal is niet wat de natuur zegt. Misschien zegt de natuur wel: *“Ik geef je veel zodat je veel kunt uitdelen of veel mensen kunt voeden die het minder hebben.”* Het is de verantwoordelijkheid van de mensen zelf om met wijsheid de werking van de natuur te duiden. En voor die wijsheid heb je een goed verhaal nodig.

De eerste hoofdstukken in de bijbel laten ons verbindingen zien tussen hemel en aarde. Schepping, de tuin, de offers van Kaïn en Abel en uiteindelijk de toren van Babel. De verhouding tot de natuur veranderde: de vruchten-plukkende Adam en Eva, de nomadische Abel, de akkerbouwer Kaïn en zijn stedenbouw tot uiteindelijk “het Rijk”, alle volken rondom die ene tempel in Babel. De zondeval kan hier gezien worden als verhaal over Axis Mundis, vruchtbaarheid en geweld. Een verhaal hoe het dus niet moet. Daarmee start de bijbel met een fundamentele kritiek op hoe de Axis Mundi wordt verstaan door hen die alles menen te hebben en anderen geweld aan doen: een “tegen-tempel” is nodig als de dominante tempel corrupt blijkt te zijn.

Naast een theologische verklaring is er een historische verklaring. Andere opvattingen over de goden en hun tempel kwamen op in een tijd van globale veranderingen: de Axiale tijd.

AXIALE TIJD

De Axiale tijd (of Spiltijd) is een tijdvak in de geschiedenis van ongeveer 800 tot 200 BCE, aangeduid door Karl Jaspers en later door Karen Armstrong, waarin een groot aantal veranderingen in filosofieën en religies optreden die tot de dag van vandaag bepalend zijn voor onze culturen. In dit tijdvak ontstaan vergelijkbare ideeën over god, mens, samenleving en ethiek en staan er leiders op die de geschiedenisboeken vullen: Confucius, Boeddha, Lao Tsé, Zarathoestra, de Joodse profeten en de griekse filosofen.¹⁵ Volgens deze hypothese is er een duidelijk verschil in de religieuze ervaring en duiding voor de Axiale tijd en daarna.

Voor de Axiale tijd is er een eenheid tussen wat je ziet, wat het is en wat je innerlijk ervaart. De mens is een onderdeel van een web van krachten, waar het goddelijke, menselijke en natuurlijke een holistisch web vormden. Alles was cyclisch en er was slechts een gradueel verschil tussen bijvoorbeeld geweld tussen goden, mensen en dieren. Een sterk immanent Godsbeeld sluit hier goed op aan. Hieronder volgen enkele voorbeelden van pre-axiale ervaringen:

Voorbeeld 1: Een hunebedsteen is duurzaam want het is gemaakt van grote stenen die erg lang meegaan. Daaruit kun je afleiden dat een overleden persoon ook duurzaam bestaat in de dood.

Voorbeeld 2: De rol van de een sjamaan was om te onderhandelen met de geestenwereld zoals je in de zichtbare wereld zou onderhandelen: een geest leeft

¹⁵ Armstrong, K., (2006), "De grote transformatie. Het begin van onze religieuze tradities", De Bezige Bij, Amsterdam.

gewoon in de zichtbare werkelijkheid. Een gestolen geest moet ook via onderhandeling worden teruggewonnen.

Voorbeeld 3: De Farao in Egypte had de positie en macht van een godheid en zo exclusieve toegang tot bepaalde krachten van de goddelijke wereld. De exclusieve rechten tot de goden of boven en onderwereld liggen in het pre-axiale tijdperk vooral bij de koningen en de priester-elite, niet bij het gewone volk.

Na de Axiale wending was er de gedachte dat de ware werkelijkheid achter of boven de ervaarbare werkelijkheid ligt. De mens ging differentiëren tussen het zelf, de buitenwereld en de transcendente wereld van de goden. Deze verandering ontstond gelijktijdig op verschillende plaatsen in de wereld onder invloed van het einde van de bronstijd en de val van bronstijd-culturen, agricultuur, urbanisatie, handel, uitwisseling van taal en ideeën en democratiserende ontwikkelingen en technologieën. Een sterker transcendent Godsbeeld ontstond. Voorbeelden van Axiale Godsbeelden:

Voorbeeld 1: In de Griekse wijsbegeerte ligt de waarheid achter of boven de zintuiglijke werkelijkheid. De shift van mythologie en geloof naar de wezenlijke substantie van elementen, te begrijpen door het intellect. "Second Order Thinking" door geschreven taal en een breed toegankelijk alfabet: interpretatie en denken over problemen over langere tijd, door verschillende mensen. (Zelf)reflectie werd opeens mogelijk.

Voorbeeld 2: In het Boeddhisme is er een kloof tussen de waarneembare stof van het lichaam en de transcendente ziel van de mens. In het klassieke Hindoeïsme zat je als gewoon mens vast in een kaste vanwege je dharma, je plaats in het systeem. Maar in het

Boeddhisme kon elk mens het achtvoudige pad naar verlichting bewandelen.

Voorbeeld 3: De koningen werd hun exclusief recht afgenomen in hun toegang tot het goddelijke of heilige. Door het werk van profeten en filosofen kreeg het gewone volk (meer) toegang tot het goddelijke en heilige via religie of wijsbegeerte.

Voorbeeld 4: Oordeel en rechtvaardiging waren niet langer verbonden aan de cyclische loop van de immanente werkelijkheid, ze konden transcendent worden: een verlichting naar het nirvana (Boeddhisme) of een hel en paradijs na de dood (Zoroastrische religie). Het denken over paradijs, hemel en hel worden niet uitgevonden in Israël en bestonden niet voor de ballingschap. Ze worden overgenomen uit de Perzische, Zoroastrische godsdienst.

In het Judaïsme¹⁶ is de Axiale wending zichtbaar in de verandering van voor en na de ballingschap, van Tempelritueel naar Wetsbetrachting.¹⁷ Van zintuiglijk ritueel naar innerlijke ethiek. De ballingen aan de rivieren van Babel ontdekten dat godsdienst buiten de tempel mogelijk was, maar dat ze hun identiteit moesten bewaren door sterke verinnerlijking en trouw aan de wet. Het beeld over God veranderde van een lokale godheid naar een universele God en van onze God temidden van anderen naar de enige God. God ging met hen op weg naar het land van de ballingschap en werd de God van heel de aarde, de ene, de schepper van alles. Mozes en de traditie

¹⁶ Voor de ballingschap is het "oud-israël" en vanaf de perzische tijd "Judaïsme".

¹⁷ Is deze verandering veroorzaakt door de spil tijd, of vooral door de ballingschap zelf? Of neemt het tweede-tempel Judaïsme veel elementen over van het zoroastrische geloof en de griekse wijsbegeerte?

van de wetgeving op Sinaï, de lijn van Deuteronomium, werd belangrijker dan de traditie van de eerste tempel. Over de betekenis van deze wending lopen de meningen sterk uiteen.

Beale¹⁸ ziet in de aanbidding van de zuivere, monotheïstische god van Israël de aanbidding van de ware ene god. Daar tegenover zijn de karikaturale afgoden een imperfecte echo van de ware god. Het monotheïsme is volgens Beale de waarheid.

Barker¹⁹ stelt daartegenover dat de oudere cultus van voor de ballingschap de ware was en dat het christendom erfgenaam is van de tempeltraditie van Salomo. Volgens haar was het Jodendom van de tweede tempel een enorme achteruitgang ten opzichte van de tempel uit het oude Israël.

De Axiale tijd resulteert in een ander gods- en wereldbeeld en dus ook een nieuwe functie van de tempel en de plaats van gelovigen. Een meer transcendente godheid neemt de plaats in van aan de natuur verbonden religies. De mens is niet alleen onderdeel van een web aan krachten in de natuur, je bent ook verbonden met iets of iemand buiten of boven de natuur. Het leven speelt zich niet alleen af op aarde in het hier en nu, maar er is mogelijk ook een eindoordeel en een leven na de dood. Waarheid kan niet alleen worden gevonden in verhalen en mythen, maar ook door abstractie en denkkraft. Religie doorbreekt status en kasten en maakt het “democratisch”. De Tempel gaat na de axiale tijd een andere, minder centrale rol spelen.

¹⁸ Beale, G.K. (2004), p.93.

¹⁹ Barker, M., (2004), “Temple Theology, an Introduction”, SPCK, London, p.6

De Axiale tijd is een hypothese om een verklaring te zoeken voor gelijktijdige veranderingen in religie en wijsbegeerte en het ontstaan van Griekse wijsbegeerte in Klein Azië: Judaïsme in Babel en later Judea, Zoroastrische religie in Perzië, Boeddhisme en het moderne Hindoeïsme in India, Taoïsme en Confucianisme in Oost Azië. Het staat in een duidelijk evolutionair schema van de ontwikkeling van de mensheid. Toch is het mijn overtuiging dat pre-Axiale motieven nooit verdwenen zijn en misschien zelfs bezig zijn aan een terugkeer. We zijn nooit onze verbondenheid met de natuur en ritmes in de werkelijkheid verloren. Zelfs moderne wetenschap toont aan dat we leven in een web van energie. Hoewel dit vooral materialistisch en reductionistisch wordt geduid, toch weten we dat de zin, betekenis en spiritualiteit vaak beter kan worden ontleend aan een holistisch godsbeeld dan aan een sterk dualistisch. Hoe dan ook: zowel de pre-Axiale als de Axiale tijd bestaan uit verhalen, symbolen, rituelen en praktijken om zin en betekenis te geven aan het mysterie van het leven. Beide zijn niet genoeg om het mysterie te ontrafelen en beide kennen hun sterke tekortkomingen en valkuilen. Ik ben van mening dat we een “best of both worlds” nodig hebben om een postmodern wereldbeeld te vormen en een post-seculier geloof te praktiseren.

CONCLUSIE

De hemel is geen plaats ver weg, maar een andere sfeer, vlakbij de door ons ervaren aarde. We kunnen de hemel ook ervaren door spiritualiteit, goedheid en schoonheid, het mysterie van eenheid, oorsprong en doel, de zin van het leven, de ritmes in de natuur.

Hemel en aarde raken elkaar in een Axis Mundi. Op zo'n raakpunt begint de nieuwe werkelijkheid, het ontstaan van het leven, de orde uit chaos, nieuwe schepping. Een Axis Mundi kon een berg, boom of land zijn, maar ook een mens of een tempel.

In een Axis Mundi en vooral in de tempel wordt een performance, een heilig spel gespeeld. Een priester bezoekt de hemel als micro-kosmos en en keert terug met zegeningen voor het volk. Als wij het spel, haar spelcirkel en spelregels geloven, als waar aannemen, dan scheidt het spel orde / nieuw leven en gemeenschap / verbondenheid.

In de Axiale Tijd veranderen de antieke denkbeelden in "modern" religieuze denkbeelden. In het Judaïsme verandert de religie door de ballingschap, de tempelloze periode en het vinden van een radicale individuele identiteit in het houden van de wet. We kunnen echter "best of both worlds", pre-axiaal en axiaal, gebruiken voor de constructie van een hedendaags wereldbeeld.

2 - SCHEPPING ALS TEMPEL

Je bent nu bekend met gedachten als hemel, aarde en Axis Mundi. Ze gaan je helpen bij het volgende hoofdstuk: schepping. We gaan ontdekken dat de scheppingsverhalen in Genesis 1 en 2 een verrassende betekenis hebben. Ze vertellen niet over het ontstaan van de fysieke aarde, maar over de vraag: wat als de hemel de aarde raakt? Daarom is het belangrijk om eerst te begrijpen wat de hemel is en wat er gebeurt als er een Axis Mundi is: een raakpunt tussen hemel en aarde. In het vorige hoofdstuk hebben we geleerd dat op zo'n raakpunt iets nieuws begint: licht uit duisternis, orde uit chaos en recht uit onrecht.

SCHEPPING

Er is een grote kans dat je bij het woord "schepping" of bij de eerste hoofdstukken van de bijbel een bepaald idee hebt. Je denkt te weten waar het over gaat. De meeste mensen geloven in een schepping van iets uit niets: creatio ex nihilo. God schiep de wereld volgens Genesis 1 in zes dagen. En die schepping heeft ook nog eens betrekkelijk kort geleden plaatsgevonden. In de orthodoxie wordt daarbij het bijbelgezag als argument gebruikt: "Het staat in de bijbel en wel in het eerste hoofdstuk. God heeft de bijbel geschreven en dus moet het wel waar zijn." Het is ook een belangrijk deel uit de evangelisch-orthodoxe leer: de wereld is niet alleen door God geschapen, maar ook nog eens goed. Daardoor is ze stap 1 in een drieluik: God schiep de aarde goed (1), de mensheid is in zonde gevallen (2) en daarom hebben wij Jezus nodig om ons te redden van die zonde (3). De goede schepping is dan noodzakelijk als onderdeel van de ware leer.

Om verschillende redenen is dit precies de oorzaak waarom veel mensen het christelijke geloof vaarwel zeggen: (a) het rijmt niet met de moderne wetenschap in natuurkunde en biologie, (b) het beschrijft niet de complexiteit van het bestaan en (c) het legt nadruk op individualistisch en moreel geloof waar veel mensen moe van worden. John H. Watson schrijft in zijn boek “Genesis 1 as Ancient Cosmology” dat bovenstaande visie op schepping vreemd is aan de cultuur in het Midden-Oosten. In zijn boek “The Lost World of Genesis One”, laat Watson zien dat het scheppingsverhaal overeenkomt met de kosmologie uit de tijd van de bijbel.²⁰

“De zeven dagen gaan niet over een periode van materiële schepping, maar over een periode toegewijd aan de inauguratie van de kosmische tempel en misschien de jaarlijkse viering van deze inauguratie.”²¹

Watson vergelijkt de schepping met de bouw van de tempel door Salomo. Nadat de tempel is gebouwd, kan God zijn plaats van rust innemen. De stelling is hier: in de zes dagen van de schepping is er geen sprake van materiële creatio ex nihilo, maar van functionele ordening van de kosmos als woonplaats van God. De hele aarde, de hele werkelijkheid is Gods tempel.

²⁰ Watson, J.H., (2011), “Genesis 1 as Ancient Cosmology”, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana.

²¹ Watson, J.H., (2009), “The Lost World of Genesis One, Ancient Cosmology and the Origins Debate”, IVP, Downers Grove. In dit boek wil ik niet verder ingaan op de kosmologische vergelijking tussen Gen.1 en de cultuur van het Midden-Oosten en vragen over oorsprong.

Misschien gaat dit veel te snel voor je. Daarom beginnen we bij het begin. Laten we het verhaal uit Genesis 1 gaan vergelijken met een oosterse tempel. Direct onder het oppervlak liggen nogal wat pareltjes verstopt.

Het verhaal begint met het scheppen van hemel en aarde. Het woord voor aarde is ha'Arets, wat voor de Joodse lezer "het Land" is. Het beloofde land. Niet de planeet aarde dus, maar het stukje land waar ze als volk konden wonen. De lezers van Genesis waren hoogstwaarschijnlijk de Joden die uit ballingschap terugkeerden naar "het Land". Er is een situatie van chaos: תָּהוּ וְבָהוּ (woest en doods), maar er is ook een broedende vogel: אֱלֹהִים יְרֵאָה (de geest van God). En dan beginnen de zeven beroemde dagen.

Het getal zeven staat symbool voor compleetheid en perfectie. Het is natuurlijk aanwezig in het aantal dagen. Maar ook onder de radar verschijnt het getal. De godnaam אֱלֹהִים (Elohim-God) wordt 35x gebruikt (5x7), de aanduiding אֶרֶץ ('erets-land) 21x (3x7) en de combinatie van שָׁמַיִם (shamajim-hemel) en רָקִיעַ (raqiya-gewelf) ook 21x (9x gewelf en 12x hemel) en dus ook 3x7 in totaal. De eerste zin van de bijbel heeft 7 woorden, de tweede 14 woorden. De 7e paragraaf heeft 35 woorden. De zin "en zo geschiedde" komt 7x voor evenals de zin "en God zag". Het voorkomen van getallen is waarschijnlijk geen toeval. Zijn er meer betekenisvolle getallen?²²

²² Morrow, J., (2009) , "Creation as Temple-Building and Work as Liturgy in Genesis 1-3.", Seton Hall University.

Het woord אָרָב (bara-scheppen) komt voor op 3 plaatsen en de laatste keer wordt het 3x herhaald. Rob Bell maakt in zijn tour “Everything is Spiritual”²³ de grap: als er patronen zijn van 3 en patronen van 7... zijn er dan ook patronen van 10? En ja, de zin “toen maakte” komt 10x voor, evenals de zinnen “naar hun soort” en “God sprak”. “God sprak” komt 3x voor in relatie tot mensen en 7x in relatie met andere zaken. De zin “Laat er zijn” komt ook 10x voor, 3x in relatie tot zaken in de hemel en 7x in relatie tot zaken op aarde.

In de tekst zit dus een behoorlijk ritme van herhalingen van 3, 7 en 10. Maar zegt dit ritme ook iets? De eerste drie dagen hebben een ritme van scheiding maken. In de wetten uit Leviticus moesten de priesters scheiding maken tussen rein en onrein, heilig en onheilig.²⁴

Dag 1: Scheiding tussen licht en duisternis. Waarbij licht het nieuwe is.

Dag 2: Scheiding tussen water boven en water onder. Bij water wordt het woord “tof” (goed) niet gebruikt. Het water heeft een negatieve, chaotische betekenis.

Dag 3: Scheiding tussen water en land, waarbij land het positief nieuwe is. Daarbij wordt dan 2x het woord tof gebruikt.

De driedeling loopt synchroon met de driedeling van het antieke wereldbeeld²⁵. Belangrijk is te onthouden dat het hier gaat om het wereldbeeld, de kosmologie, ten

²³ Bell, R., (2007) “Everything is Spiritual”, Zondervan.

²⁴ Boersema, J.(1997), “Thora en Stoa over mens en natuur. Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit”, Callenbach.

²⁵ Soms een vierdeling: Hemel, tussenlaag, aarde en Sheoel: het dodenrijk.

tijde van de bijbel. Wij plaatsen dit vaak tegenover ons wetenschappelijke wereldbeeld: onze ronde planeet in een zonnestelsel wat op zijn beurt weer deel uitmaakt van een melkwegstelsel en een universum. Wij verklaren de werkelijkheid op een wetenschappelijke manier. In de oudheid bestond deze wetenschappelijke methode niet en dus ook dit wereldbeeld niet. De oudheid had een beeld over twee lagen, gescheiden door een tussenlaag:

Bovenste laag: de hemel als woonplaats van God / goden (dag 1).

Tussenlaag: de atmosfeer, de wolken, de zichtbare lucht (dag 2).

Beneden laag: de aarde als woonplaats van mens en dier en de plantaardige wereld (dag 3).

De eerste drie dagen worden gevolgd door de volgende drie dagen:

Dag 4: Schepping van de lichtdragers, zon, maan en sterren. Waarbij de zon de bewoner is van het licht/dag en de maan en sterren de bewoners zijn van de duisternis/nacht. Dag 1 is het decor, dag 4 de acteurs.

Dag 5: Schepping van de vogels en de vissen. Waarbij de vogels de bewoners zijn van het water boven, de zichtbare lucht (men ging er vanuit dat er water in een soort reservoir boven moest zijn waaruit de regen neerdaalde) en de vissen als bewoners van het water onder, de zee.

Dag 6: Schepping van de landdieren en de mens. Deze zijn de bewoners van de op dag 3 gemaakte aarde.

De eerste 6 dagen zijn dus een patroon van 2x3 bij elkaar horende sferen. Dit komt overeen met het antieke

wereldbeeld van hemel en aarde als elkaar overlappende sferen, slechts gescheiden door een tussenlaag, een dun gordijn van wolken.

Dag 1	Scheiding tussen licht / donker	Dag 4	Zon Maan / sterren
Dag 2	Scheiding tussen water boven / onder	Dag 5	Vogels Vissen
Dag 3	Scheiding tussen zee / land	Dag 6	Landdieren en mens

De tempels in Sumerië, Egypte, Babylonië alsmede de tabernakel en tempel in Israël bestonden ook uit drie delen:

- 1) **Binnenste deel:** het Heilige der Heiligen, de troonzaal.
- 2) **Tussendeel:** het Heilige, een soort binnenhof
- 3) **Buitenste deel:** de voorhof, de buitenhof.²⁶

²⁶ Boersema (1997), p.166: “....ontstaat als het ware een matrix die de priesterlijke kijk op de wereld beschrijft. Bij dimensies kunnen we denken aan: Personen: Hogepriester - priester - leviet - reine - (tijdelijke,licht) onreine - (permanente,zwaar) onreine - dode. Ruimtes: Heilige der Heilige - Heilige - de tempel voorhof - de legerplaats - buiten de legerplaats - het dodenrijk (sheoel). Tijden: Jaren: het jubeljaar - het sabbatsjaar - overige jaren. Dagen: de grote verzoendag - de feestdagen - de sabbat - tussendagen - overige dagen. Dieren: offerdieren(die niet gegeten mogen worden) - offerdieren (die door priesters gegeten

Een voorbeeld van deze driedeling is een Egyptisch tempel complex²⁷ waarbij er een olopemde mate van heiligheid is van buitenhof, naar binnenhof, naar allerheiligste. Dit allerheiligste had de functie van een baarmoeder, de plaats waar het leven ontspringt. De Egyptenaren zeiden: “De tempel is de kosmos in microkosmos”: de werkelijkheid krijgt in het klein een symbolische representatie. De buitenhof was gemaakt van klei uit de Nijl met patronen van water en zee. Er was een wasvat voor rituele reiniging die symbool stond voor de oerwateren. Op de poort stonden afbeeldingen van de jacht van de Farao op dieren. Alle beelden in de buitenhof passen bij de derde en zesde scheppingsdag uit de bijbel. De binnenhof en zone van grotere heiligheid had afbeeldingen van zon, maan en sterren. De opening van het tempelcomplex bestond uit twee enorme pilaren die gericht waren op het oosten waar de zon opgaat. Ook waren er afbeeldingen die een soort paradijs tuin afbeelden als heiligdom.

Het binnenste deel van een antiek heiligdom, het Heilige der Heilige, was gebruikelijk de woonplaats van de godheid. De Assyrische koning Tiglath-Pileser I sprak: “De grote goden hebben mij de opdracht gegeven hun tempel te herbouwen. Haar interieur heb ik laten decoreren als het interieur van de hemel. Ik heb haar muren laten decoreren als de sprankeling van opkomende sterren.” Latere koningen decoreerden de tempels met goud en zilver om ze te laten glanzen als de hemel. De farao’s Thoetmosis III,

mogen worden) - offerdieren die gegeten mogen worden ieder - reine dieren - onreine dieren - dieren die verafschuwd moeten worden - aas van reine dieren - aas van onreine dieren.”

²⁷ Beale, G.K. (2004)

Pi-ankhi I en koningin Hatshepsut construeerden tempels zodat ze van binnen leken op de hemel met goud, zilver, brons en koper. De schittering moest de persoon die naar binnen ging het idee geven dat hij de hemel binnenging. De eerste scheppingsdag, het licht, en de vierde scheppingsdag, de lichtdragers, is het allerheiligste deel van de kosmos. De hele kosmos is de woonplaats van God, onderverdeeld in de drie lagen van de tempel.

Behalve de verbanden tussen kosmische tempelbouw in het scheppingsverhaal en tempelbouw in de antieke oudheid is er een verband tussen de zevende dag en Gods rust in de tempel na de bouw. Er is een relatie tussen Gen. 1:31, 2:1, 2:2, 2:3 en Exod. 39:43, 39:32, 40:33, 39:43. Het werk van Mozes in de constructie van de tabernakel is hetzelfde patroon als Gods schepping van de kosmos. Ze gebruiken zelfs dezelfde woorden: “Mozes zag al het werk” dat het volk “had gedaan” in de constructie van de tabernakel “en Mozes volbracht het werk” en “zegende” het volk voor hun werk. Beide, de bouw van de tabernakel en de schepping, bestaan uit zeven onderdelen.

Ook Salomo doet er zeven jaar over om de tempel te bouwen, waarna hij de tempel inwijdt in de zevende maand en zijn toespraak bij de inwijding bestond uit zeven delen. Na de bouw van de tabernakel en de tempel nam God zijn rustplaats in:

“Laten wij zijn woonplaats binnengaan,
ons neerbuigen aan zijn voeten.

Trek op, HEER, naar uw rustplaats,
u en uw machtige ark.”

“De HEER heeft Sion verkozen,
en als woonplaats begeerd:

Dit is voor altijd mijn rustplaats,
hier verlang ik te wonen.²⁸

Als God rust op de zevende dag in het scheppingsverhaal dan heeft hij in de zes dagen daarvoor zijn tempel, zijn woonplaats gebouwd. Het hele scheppingsverhaal is tempelbouw waarbij het gaat om de verbinding tussen hemel en aarde, de mens als priester en de rust van God in zijn tempel (=hele schepping) met als gevolg vrede en voorspoed voor mensheid en aarde. Zie ook de vergelijking van schepping, hemelse troon en rust in Jesaja:

“Dit zegt de HEER:

De hemel is mijn troon, de aarde mijn voetenbank.

Waar zouden jullie een huis voor mij kunnen bouwen?

En wat zou mij als rustplaats dienen?

Dit alles heb ik met eigen handen gemaakt,
zo is dit alles ontstaan – spreekt de HEER.²⁹

De twee “bouwprojecten”, de schepping en de tempel hadden dezelfde uitkomst: de rust van God. Rust is dus niet zozeer hetzelfde als niets doen op een saaie dag in de week, maar de aanwezigheid van God met als gevolg vrede en voorspoed voor het volk en op aarde. Zo wil Koning David de tempel bouwen met als bedoeling een rustplaats te vinden voor de voetenbank van onze God (1 Kron. 28:2). Het gaat hier om de Ark van het Verbond, de troon of voetenbank genoemd. Nadat zijn zoon Salomo de

²⁸ Ps. 132: 7-8, 14-15

²⁹ Jes. 66:1-2a

tempel heeft gebouwd als huis voor God krijgt hij zelf ook “rust van elke zijde” (1 Kon 5:4-5). De bouw van de tempel wordt gevolgd door de uitspraak van God: “Ik zal zijn koninkrijk voor eeuwig bevestigen”. Vrede en voorspoed zijn de gevolgen van tempelbouw. Zo is de zevende dag ook de dag waarop God het ware leven geeft aan zijn schepping. De hemel en aarde vormen een tempel waarin God op de zevende dag gaat wonen.

Margeret Barker wijst in haar boek “Temple Theology”³⁰ op een andere mogelijkheid om het scheppingsverhaal te verbinden aan de bouw van de tabernakel. Ze verwijst naar Cosmas, een Egyptische christen uit de zesde eeuw. Hij vertelt over Mozes die zes dagen in de wolk (=Axis Mundi) verkeerde op de berg Sinaï waarna God tot hem sprak op de zevende dag. In die zes dagen zou Mozes de schepping van de wereld hebben gezien. Direct na deze ontmoeting op de berg (=Axis Mundi) laat Mozes de Tabernakel bouwen. De Hebreeuwse en de Griekse teksten over de bouw en schepping wijken van elkaar af op dag vijf, maar buiten deze onregelmatigheid stelt Barker de volgende overeenkomst voor:

³⁰ Barker, M., (2004)

Dag	Schepping	Tempel / Tabernakel	Betekenis kosmos als tempel
1	Licht	Heilige der Heilige	De troon van God
2	Atmosfeer	Voorhangsel	Het gordijn dat God verbergt voor menselijke gewaarwording
3	Aarde en planten	Tafel voor de toonbroden	De vegetatie op aarde, wijn en wierook
4	Lichtdrager s	Zevenarmige kandelaar	De zon, maan en vijf zichtbare planeten
5	Vogels en vissen	Altaar voor het brandoffer	Representatie niet menselijke schepselen
6	Mens	De hogepriester	De mens als hogepriester van de schepping

Het is natuurlijk de vraag of de tabernakel en tempelbouw zijn gemodelleerd op de kosmische tempelbouw van het scheppingsverhaal of andersom. Het zou ook goed kunnen dat Genesis 1 gemodelleerd is naar de tempelbouw van Israël. Feit is echter wel dat veel religies uit de oudheid de tempel zien als microkosmos van de hele werkelijkheid. De macrokosmos wordt symbolisch uitgebeeld in een microkosmos. Niet alleen de aankleding van een ruimte (micro) verwijst naar de kosmos (macro), ook de handelingen van een priester (micro) representeert het volk

en de wereld (macro). Het is vergelijkbaar met een spel waarin het decor en de acteurs verwijzen naar iets groters.

De bouw van de tempel als symbolisch middelpunt van de aarde en raakpunt van hemel en aarde viel dan ook niet voor niets samen met de schepping van de wereld. In de oosterse mindset was de bouw van de tempel en de herhaalde liturgie daarna gelijk aan de schepping of ordening van de wereld. Volgens Vanderkam³¹ en Boersema³² weerspiegelt het scheppingsverhaal de goddelijke ordening in de kosmos in een gradatie van oplopende heiligheid. Net zoals de tempel (ruimte) als priester, mensen en dier (wezen) een oplopende (of aflopende) mate van heiligheid hebben.³³

Het scheppingsverhaal lijkt ook te gaan over het scheppen van het beloofde land voor Israël uit de ballingschap³⁴. Maar al zou dat zo zijn dan nog heeft het verhaal van Israël een uitzicht dat de hele aarde zich kan verbinden met God en de hemel. Het is het doel van Israël dat uiteindelijk de hele aarde Gods woonplaats zal worden. Misschien is het scheppingsverhaal helemaal geen oorsprongsverhaal, maar een toekomstdroom: de hele aarde zal ooit een tempel voor de hemel zijn. Het beschrijft een soort eschatologische tempel waar God woont op

³¹ VanderKam, J., "Mapping Second Temple Judaism", Boccaccini G. (2007), "The Early Enoch Literature", Brill, Leiden/Boston

³² Boersema, (1997)

³³ Vragen hierbij: Is deze goddelijke orde statisch en moet deze orde bewaakt worden door de priesterklasse? Wat als de tempel en priesterklasse zelf onheilig zijn geworden? Gaat er een transformatieve werking van de tempel naar de hele aarde of niet (meer)? Wanneer moet er een nieuwe tempel en dus nieuwe schepping komen?

³⁴ Vergelijk Jer 4:23.

aarde in zijn tempeltuïn.³⁵ De hele aarde is een tempel, de woonplaats van de ware God, de schepper van hemel en aarde. Deze woonplaats van God is de diepere betekenis van het bestaan van Israël en de diepere betekenis van het scheppingsverhaal uit Genesis 1. De zes dagen vertellen hoe God een woning bouwt in de chaos van de aarde. En na de bouw van deze tempel, bestaande uit de hele hemel, atmosfeer en hele aarde, neemt God zijn plaats in op de zevende dag. De schrijvers en redacteurs van de Torah staan niet los van de culturen om hen heen en hun tempels en scheppingsverhalen, maar ze plaatsen het bijbelse verhaal in het hart van de bedoeling van God met zijn volk Israël en het heilige land, haar heilige stad Jeruzalem en het tempelcomplex in de stad.

“Hij bouwde zijn heiligdom, hoog als de hemel,
en zette het vast als de aarde, voor eeuwig.”³⁶

³⁵ De vraag: beschrijft Genesis 1 een toekomstige (eschatologische) tempel en daarmee een ideaal of is het een priesterlijke beschrijving van oplopende heiligheid blijft een onderwerp van debat. James VanderKam haalt Plogger, Hanson en Boccaccini aan in een discussie over twee of meer substromen in het Judaïsme van de tweede tempel. De ene stroom is de Zadokitische priesterlijke traditie die het scheppingsverhaal ziet als priesterlijke kosmologie van oplopende reinheid en heiligheid. De kosmos is geordend zoals de tempel en het land geordend zijn, evenals de mensen en dieren. Zie ook Boersema (1996). In deze visie zijn de tempel en de kosmos statische goddelijke orde. Deze orde wordt bewaard door dominante priesterklasse en weerstaat juist eschatologische verandering en nieuwe schepping. De andere substromen zien juist de noodzaak van verandering en nieuwe schepping, ook van de bestaande (corrupte) tempel en priesterklasse en daarmee vernieuwing en verandering van Israël als Gods volk.

³⁶ Ps.78:69

TEMPELELEMENTEN IN GENESIS 1

Welke concrete aanwijzingen bestaan er eigenlijk voor tempelelementen in Gen.1. buiten de indeling en structuur van het verhaal?

DAG 1: Het licht wat gemaakt wordt op dag 1 is het heiligste, vergelijkbaar met het allerheiligste deel van de tempel: het Heilige der Heilige, de woonplaats van God. God zelf wordt vaak voorgesteld als licht³⁷, wonend in licht of de bron van het licht.

DAG 2: Het woord voor “scheiding maken” wordt gebruikt op dag 1 (licht van donker scheiden) alsmede op dag 4 (lichten die dag van nacht scheiden). Het woord לַדַּל *badal* in vers 6 wordt gebruikt om de hemel (water) boven te scheiden van het water onder. In Ex.26:33 wordt het Heilige der Heilige gescheiden (לַדַּל - *badal*) van het heilige door het voorhangsel.³⁸

DAG 4: Het woord voor “lichten” (zon, maan en sterren) op de vierde dag van de schepping is het hebreeuwse רִאָוּר (*ma'owr*, vergelijk het met het kortere 'owr voor licht op dag 1). Lichten (רִאָוּר- *ma'owr*) wordt daarna in de Torah alleen nog maar gebruikt voor de lichten in de tabernakel.

DAG 6: De mens wordt gemaakt naar het evenbeeld van God. Het maken van iets naar een beeld

³⁷ Ps 27:1, Ps. 36:10, Ps.43:3, Dan.2:22, Joh.8:12, 1 Tim.6:16.

³⁸ Barker (2004) stelt de vraag: was het Heilige der Heilige een plaats achterin de tempel, gescheiden door 4 pilaren en een gordijn waarbij de 4 pilaren naast elkaar staan, of was het een ruimte binnen het heilige waarbij 4 pilaren op de 4 hoeken staan en waarbij het voorhangsel en perfecte kubus vormt? In beide gevallen vormt het HdH een perfecte kubus.

reflecteert het maken van een tempel naar het beeld van de hemel.

DAG 7: De wetten van de Sabbat gaan over het opschorten van het bouwen van de Tabernakel. De tempel- of tabernakelbouw gebeurt dus op dag 1 tot en met 6. Ook zegent God de schepping: “Op de zevende dag had God zijn werk voltooid, op die dag rustte hij van het werk dat hij gedaan had. God zegende de zevende dag en verklaarde die heilig, want op die dag rustte hij van heel zijn scheppingswerk.”³⁹ Het zegenen is vergelijkbaar met de taak van de priester aan het einde van de rituele handeling in de tempel.

Voordat we verder gaan kijken naar de hemel op aarde in Israël blijven we nog even bij de scheppingsverhalen. Er is namelijk een tweede scheppingsverhaal: Adam en Eva in de hof.

³⁹ Gen.2:1-2

DE TEMPELTUIN

Het tweede⁴⁰ scheppingsverhaal in Genesis 2 is natuurlijk ook een klassieker. Het verhaal van Adam en Eva in de paradijselijke hof van Eden is overbekend, maar daardoor misschien wel een van meest onbekende verhalen uit de bijbel. Veel mensen denken bij Adam en Eva aan de eerste mensen op aarde, met het goede leven in de tuin en de daarop volgende zondeval. Meestal wordt het geïnterpreteerd als verhaal over leven bij God en de zonde als opstand tegen God. Toch valt er heel veel meer te ontdekken. Beale⁴¹ geeft een opsomming van de overeenkomsten tussen de hof van Eden en de Tempel:

1) De tuin is de plaats van Gods aanwezigheid. Het woord voor “wandelen”, הָלַךְ (halak, Gen 3:8) is hetzelfde hebreeuwse woord plus vervoeging als voor de aanwezigheid van God in tabernakel: הָלַךְ יְהוָה - “Ik zal tussen jullie wandelen.” (Lev 26:23)

⁴⁰ In de “documentary hypothesis” wordt gesteld dat de Thora is samengesteld uit verschillende bronnen van verschillende auteurs en tradities door een latere redacteur. De bekende bronnen zijn de Jahwist (J), de Elohist (E), de Deuteronomist (D) en de Priestercodex (P). Het tweede scheppingsverhaal wordt gezien als het veel ouder scheppingsverhaal van E vanwege de fysieke aanwezigheid van God in de tuin. Het eerste scheppingsverhaal uit Gen.1 reflecteert een godsbeeld van (P), priesters, hun reinheidstraditie en tempelopvatting. Dan is het wel opmerkelijk dat Beale wel degelijk overeenkomsten ontdekt tussen de tuin, de tempel en priesterlijke traditie. Tegenwoordig is de documentary hypothesis omstreden en kijkt men meer naar de redactionele eenheid van de Thora met oudere bronnen die daaronder liggen.

⁴¹ Beale (2004)

2) De tuin als plaats van de eerste priesters. De woorden “bewerken en bewaren” *וְלִשְׁמֶרָהּ* , *וְלַעֲבָדָהּ* - ‘abad en samar- komen vaak in die combinatie voor in tempelactiviteiten van priesters. Volgens de Joodse traditie moest Adam de wet bestuderen, naleven en God aanbidden. Dit zijn duidelijk priesterlijke taken.

3) De tuin is de eerste plaats van de wakende cherubim. Dit zijn gevleugelde goddelijke wezens met een functie om te waken. In de tempel van Salomo worden de cherubim afgebeeld op de muren van het heilige en twee cherubim boven het verzoendeksel op de ark van het verbond. Later in het nieuwe testament komen we twee engelen tegen in een tuin van de opstanding die getuigen van de opstanding uit de dood. Deze beelden zijn niet voor niets beschreven in de tempeltuinen van Adam en de tempel van de Jezus, de nieuwe of tweede Adam.

4) De tuin is de plaats van de eerste natuurlijke “lamp”. De menorah wordt de “boom des levens” genoemd en wordt als boom des levens versierd. Ook in Egyptische religieuze afbeeldingen wordt de godheid afgebeeld als een levensboom in een tempel. Een bekend voorbeeld is de godheid Isis als levensboom.

5) De bomen en planten, aarde en wateren uit de tuin zijn een voorbeeld voor de latere tempelbouw van Salomo. Denk bijvoorbeeld aan de granaatappels en de lotusbloemen aan de pilaren (1Kon. 7:18-19).

6) Eden, het centrum van de tuin, heeft een bron van water: rivieren ontspringen in de tuin net als in de

tempel. Deze tempelrivieren of beken kom je ook tegen in andere bekende tempelverhalen als Ezechiël 47:1-12 en Openbaringen 21:1-2. Een andere mooie verwijzing naar Eden kom je tegen in Ps. 36:8-9: “Zij zullen drinken in overvloed uit Uw huis. U geeft hen te drinken uit de rivier van uw genot, want bij u is de bron van het leven. In Uw licht zien wij licht.” Het hebreeuwse woord voor genot is: **יְדֵי** = *eden*. Verderop in de psalmen lees je in Ps.45:5: “Een rivier, wijd vertakt, verblijdt de stad van God, de heilige woning van de Allerhoogste.”

7) De tuin als plaats van edelmetaal en edelstenen (Gen. 2:12). De edelstenen komen ook voor op de borstplaat van de hogepriester (Ex. 28:29) en Salomo bracht edelstenen aan in de tempel (2 Kron. 3:6).

8) De tuin als eerste berg. Bergen zijn in tempeltheologie een Axis Mundi, een raakpunt van hemel en aarde. Het gaat daarbij om hoge bergen met eeuwige sneeuw en hun toppen in de wolken. Ze waren onbereikbaar voor mensen en dus de woonplaats van de goden. Maar ook hoogten en heuvels waren een “berg”. Zo ook de tempel in Jeruzalem die niet op een hoge berg, maar op hoogte in een middelgebergte was gelegen. “Je was door mij neergezet op de heilige berg van God” (Ezech 28:14). In het pseudepigrafische Boek van Jubileeën worden drie bergen genoemd als heiligdommen: Sinaï, Zion en Eden.

9) De tuin als plaats van Wijsheid. Dit wordt gesymboliseerd in de boom van kennis van goed en kwaad. Een van de priesterlijke taken was het scheiden

van goed en kwaad. Dit maakt iets heilig of niet. In de Joodse traditie wordt dan ook gezegd dat het eten van de boom betekent het vermengen van goed en kwaad. Het niet eten slaat dus op heiligheid in een priesterlijke context.

10) Eden, het centrum van de tuin, heeft een ingang naar het oosten, net als de eschatologische tempel van de profeet Ezechiël (Gen.3:23 – Ezech 40:6). Als Adam en Eva uit Eden verbannen worden dan komen ze oostelijk van Eden, net als de bewoners van Jeruzalem bij de ballingschap naar Babylon, oostelijk van Eden.

11) Eden, de tuin en de rest van de schepping worden als aparte delen van de tempel gezien. De rest van de schepping is de buitenhof, de tuin is het heilige en Eden is het Heilige der Heilige.

Ook latere bronnen uit het Judaïsme identificeren Eden als een tempel. In het pseudepigrafische boek Jubileeën wordt Adam voorgesteld als een priester die God moet dienen in het heiligdom van Eden, een tuintempel. De meest duidelijke identificatie van Eden met een tempel is: “En hij (Noach), wist dat de Tuin van Eden het Heilige der Heiligen was en de woonplaats van de Heer. En de berg Sinaï was in het midden van de woestijn en de berg Sion was in het midden van de navel van de wereld. Deze drie zijn geschapen als heiligdommen met het gezicht naar elkaar toe.⁴² Denk nog even terug aan de beschrijving van een Axis Mundi: de as of de navel van de wereld.

Na zijn verbanning uit Eden offert Adam aan God met een combinatie van kruiden die alleen als zodanig in

⁴² Book of Jubilees 8:19

de tempel werden geofferd. Rabbijnse overleveringen verbinden de ballingschap uit Eden met de vernietiging van de Tempel van Jeruzalem. Ook de Qumran gemeenschap⁴³ noemt zichzelf de "Tempel van Adam" of "de Tempel van de Mensheid" en haar toekomst als "een Eden van glorie dragende het fruit van de boom des levens."

Ook bij deze identificatie kunnen we onszelf afvragen: zijn de latere tempels gemodelleerd naar de tuin van Eden als oorspronkelijke tuintempel? Dit zou kunnen omdat er vele aanwijzingen zijn voor tuintempels in de omringende culturen. Maar misschien is het veel eenvoudiger om de verhalen uit Genesis te zien als een oorsprongsmythe. Een mythe is een verhaal over de oorsprong van de aarde en de mens, goed en kwaad en god of goden. Zou het kunnen zijn dat dit verhaal ook wijst naar een betere toekomst? Zou de aarde bedoeld zijn als tempel (Gen. 1) en de mensheid als priester (Gen. 2)?

Als dit het ideaal is: de aarde als tuin-tempel en de mens als priester dan moet je deze beelden later in de bijbel ook tegenkomen. En wat blijkt? Daar staat de bijbel vol van! Echter, hoe komt het dat deze situatie niet meer is zoals ze bedoeld is? Of: waarom is de bijbel dikker dan drie bladzijden? Om daar een antwoord op te vinden kijken we naar de verhalen van Gen. 3-11, van de "zondeval" tot en met de "toren van babel". We ontdekken dat dit allemaal tempelverhalen zijn.

⁴³ Wise, M. (1991). "4QFLORILEGIUM" AND THE TEMPLE OF ADAM. *Revue De Qumrân*, 15(1/2 (57/58)), 103-132.

DE VAL VAN DE TEMPEL

De geschiedenis van de mensheid begint mooi: God bouwt een tempel en gaat er in wonen (Gen.1). En Eden is een tuintempel waarin de mens priester is (Gen.2). Toch gaat het helemaal mis. We kennen dit verhaal misschien als de “zondeval” van de mensheid door de overtreding van Adam en Eva.

In het eerste verhaal van de val worden Adam en Eva voorgesteld als priesters in de tempeltuin van Eden. Ze eten daar de vruchten van het veld. En ze krijgen een gebod dat ze niet mogen eten van de boom van kennis van goed en kwaad. De andere vruchten zoals die van de levensboom representeerden de levenswijsheid van God. De boom met de verboden vrucht representeert de kennis van goed en kwaad. Door daarvan te eten worden ze bewust van hun schaamte voor seksualiteit en worden ze verbannen uit de tempeltuin van Eden met als gevolg sterfelijkheid.

In het tweede verhaal van de val worden Kaïn en Abel ook voorgesteld als priesters. Ze brengen immers een offer aan de Heer. Het offer van Kaïn bestaat uit “wat hij had geoogst” (Gen.4:3) van het land. Kaïn was immers “een landbouwer” (Gen.4:2). Abel daarentegen “offerde de mooiste van zijn eerstgeboren dieren” (Gen.4:4). Abel was “een schaapherder” (Gen.4:2).

Een beetje achtergrond is wel op z'n plaats. In de geschiedenis van de mensheid is er een opbouw van jagers en verzamelaars naar nomadische herdersvolken en uiteindelijk naar sedentaire landbouwers. De landbouwers hadden op hun beurt zoveel voedsel, zeker als ze bij vruchtbare rivieren woonden, dat ze veel meer voedsel hadden dan noodzakelijk. Specialismen, handel en

economische groei zorgden voor een snelle ontwikkeling van de beschavingen van landbouwers. Ook grensden ze hun gebied af en bouwden hekken en later muren om hun steden. Landbouwers werden stedenbouwers. Daarom staat er later dat “Kaïn een stad aan het bouwen was” (Gen.4:17).

Het verhaal over de twee priesters gaat over het offer wat ze brengen. De acceptatie van Abels offer en de afwijzing van Kaïns offer. Door jaloezie gedreven doodt Kaïn Abel. Hij en zijn landbouw worden vervloekt. Hij gaat wonen “in een land ten oosten van Eden” (Gen.4:16), wat weer overeenkomt met de ballingschap van Israël, oostelijk van Jeruzalem. De opbouw is duidelijk: van vruchtenplukkers (Adam) naar nomaden (Abel) naar landbouwers (Kaïn). De landbouwers worden stedenbouwers. Maar in deze ontwikkeling van omgang met voedsel gaat het nog steeds om priesters. Walter Brueggemann, de bekende oud-testamenticus, noemt dit de “agrarisch, religieuze dominantie-cultuur”. Het is agrarisch vanwege de landbouw. Het was religieus omdat men de opbrengst van het land en dus de voorspoed en macht zag als zegen van de natuurlijke goden. Het was dominant, omdat ze legers konden maken, andere volken konden vernietigen of tot slaaf konden maken.

Het derde verhaal gaat over Lamech. In dit verhaal is er sprake van een groeiende macht. Zo zijn er opeens allerlei specialismen, van schaapherders tot muzikmakers. Maar nadat er melding wordt gemaakt van “bewerkers van brons en ijzer” (Gen.4:22) wordt er melding gemaakt van het groeiende geweld in Lamechs dagen. Waar Kaïn nog zeven maal zou worden gewroken is de wraak voor Lamech “77x” (Gen.4:24). De daarop volgende

verhalen laten een verdergaande opbouw van macht, geweld en onrecht zien.

Vlak voor de vloed staat een vreemd kort verhaal over de zonen van goden die naar de aarde komen om gemeenschap te hebben met de dochters van de mensen. Maar vergis je niet in deze kleine tekst. Het is de aanleiding voor een enorm werk: het boek 1Henoch met daarin het verhaal over de Val van de Wachters. Dit boek en de verhalen over de Wachters blijken later een rol te spelen in het nieuwe testament.

“Zo kwamen er steeds meer mensen op aarde, en zij kregen dochters. De zonen van de goden zagen hoe mooi de dochters van de mensen waren, en ze kozen uit hen de vrouwen die ze maar wilden. Toen dacht de HEER: Mijn levensgeest mag niet voor altijd in de mens blijven, hij is immers niets dan vlees; hij mag niet langer dan honderdtwintig jaar leven. In die tijd en ook daarna nog, zolang de zonen van de goden gemeenschap hadden met de dochters van de mensen en kinderen bij hen kregen, leefden de giganten op aarde. Dat zijn de befaamde helden uit het verre verleden”.⁴⁴

In het verhaal van de ark van Noach staat de vloed centraal. De vloed werd in de Babylonische mythologie voorgesteld als Tiamat, de godin van het zoute zeewater. In het scheppingsepos Enuma Elish staat de strijd tegen de chaos van Tiamat centraal. Uiteindelijk verslaat Marduk Tiamat. Uit haar doormidden *gesneden* lichaam worden

⁴⁴ Gen.6:1-4

hemel en aarde gemaakt. In de mythologie is schepping het ontstaan van orde uit chaos en leven uit dood. De vloed uit het verhaal van Noach speelt dus een rol als de chaos voor het aanbreken van de nieuwe schepping. In het bijbelse verhaal is Noach als nieuwe eerste mens de Axis Mundi waaruit de nieuwe schepping ontstaat, zowel mens als dier. Dit begint bij de toppen en de bergen en in dit verhaal de berg Ararat. Het eerste wat Noach doet nadat hij uit de ark stapt is het bouwen van een altaar. Hij wordt dus voorgesteld als een Priester op een verbindingspunt tussen hemel en aarde (de berg), waarbij de nieuwe schepping ontstaat. Noach brengt een offer, God geeft een zegen. De functie van de priester is hierbij duidelijk zichtbaar. De scheppingsopdracht van Adam gaat over op Noach en zijn familie: "Wees vruchtbaar en word talrijk en verval de aarde."⁴⁵

Het volgende verhaal is de torenbouw van Babel. Ook hier zijn twee historische observaties belangrijk. Ten eerste is de toren van Babel het letterlijke hoogtepunt van de akkerbouw-cultuur die in de bijbel reeds begint bij Kain, de eerste stedenbouwer. Ook in de hoofdstroom⁴⁶ van de wetenschap wordt aangenomen dat stedenbouw het gevolg is van akkerbouw in vruchtbare rivierdelta. Ten tweede is de toren niet zomaar een toren, maar een tempel. De toren moet namelijk in de hemel komen. Het effect van het bereiken van de hemel is vervolgens het

⁴⁵ Gen.9:1

⁴⁶ Gobekli Tepe vraagt om een nieuwe interpretatie. Hier gaat het om een tempelcomplex, duizenden jaren voor de beschavingen in Egypte en Mesopotamië. Het zijn jager-verzamelaars die een enorme tempel bouwen en misschien wel de aanjager zijn van de agri-culturele revolutie.

verhaal van macht en dominantie: Babel zal beroemd worden en het middelpunt van de aarde zijn.

God verbreekt deze hemelbestijgende ambitie door de bekende Babylonische spraakverwarring. De volken verspreiden zich over de aarde doordat ze elkaar niet meer verstaan. De bijbel vertelt dus een “*counter-narrative*” bij deze Babylonische tempel: God wil geen hemelbestijgers, althans niet in een narratief van macht en dominantie. Het duurt dan ook eeuwen voordat het verhaal van de Babylonische spraakverwarring wordt omgekeerd in een tempel-verhaal waarin Jezus opstijgt naar de hemel en de Geest afdaald, waarna de mensen het goede verhaal verstaan in hun eigen taal. Pinksteren is het verhaal van Gods tempelbouw in het narratief van een opgestane lijdende en liefhebbende koning.

De “val” is dus niet slechts de ongehoorzaamheid van de eerste priesters in de tempel van Eden. Het is het verhaal van vele priesters en tempels die niet de hemel op aarde brengen, maar aardse macht in de hemel willen brengen. Toch lijkt Gods ingrijpen in deze bijbelse mythen geen uiteindelijke oplossing. Het verhaal van Noach toont aan dat vernietiging van de mensheid niet het probleem wegneemt. Daarna bouwen de mensen opnieuw een tempel in het verhaal van macht. Er is een nieuwe schepping nodig in een nieuw verhaal. Een mens, een land en een tempel-verhaal dat anders is dan de verhalen uit de omringende culturen⁴⁷. Niet het bouwen van tempels en het verbinding maken tussen hemel en aarde is wat “verkeerd” is aan de het offer van Kaïn of de bouw van Babel. Het is

⁴⁷ Als een bestaande tempel en dus hemel-aarde verbinding blijkt in “het verkeerde verhaal” dienst te doen, dan is er een nieuwe tempel in een nieuw verhaal nodig.

het verhaal waarin het staat: afgunst, doodslag, overheersing, hoogmoed en geweld. Het verhaal wat nodig is waarbinnen de ware tempel gebouwd kan worden, is het verhaal van vertrouwen, loslaten, de minste willen zijn, dienen en liefhebben. En dat verhaal begint bij Abraham in Genesis 11. Het is het verhaal van nieuwe schepping. Net als Genesis 1 is het verhaal van Abraham een nieuw begin en dus nieuwe schepping.⁴⁸

CONCLUSIE

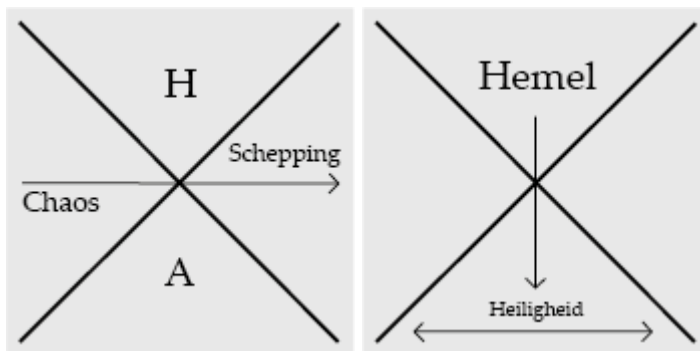
Het scheppingsverhaal in Genesis 1 weerspiegelt een antieke kosmologie met een indeling waar de lagen van de kosmos, de hemel als woonplaats van god, de zichtbare hemel, de aarde (en soms de onderwereld of het dodenrijk) dicht bij elkaar lagen en met elkaar verbonden waren.

Genesis 1 kan ook verwijzen naar de schepping als Goddelijke tempelbouw waarbij God de kosmos ordent uit chaos als het bouwen van een tempel. De drie lagen in het scheppingsverhaal weerspiegelen de ruimtes in een tempelcomplex. Op de zevende dag betreft God de tempel door er zijn rust in te nemen.

Over het scheppingsverhaal als tempelverhaal zijn nog genoeg vragen te stellen. Is het scheppingsverhaal het resultaat van een priesterlijke visie op oplopende heiligheid, net als in de tempel? En is het daardoor een statisch gegeven bewaakt door de priesters? Of is het een werkelijkheid bedoeld om de hele aarde te heiligen? En als het niet meer functioneert zoals het hoort (door ontheiliging en corruptie of verlies van een heiligende functie voor de

⁴⁸ Soms letterlijke nieuwe schepping vanwege het scheppen van nieuw leven in de gestorven baarmoeder van de te oude Sara.

hele wereld), is er dan nieuwe schepping en een nieuwe tempel nodig? Onderstaande afbeeldingen drukken de twee visies uit: in de linker visie is er sprake van transformatie van chaos in schepping. In de rechter visie is er rondom de tempel meer en minder heiligheid.

Genesis 2 vertelt het verhaal van de eerste priesters, Adam en Eva, in de tempeltuin. Een tempeltuin is een zeer bekend fenomeen in de antieke wereld. Alle onderdelen in deze tuin vinden een analogie in omringende culturen en tempelverhalen in de bijbel zelf. De geschiedenis tussen Adam en Eva en Abraham vertelt verschillende tempelverhalen en waarom deze tempels niet meer de “ware tempel” zijn. Waarom moest God opnieuw beginnen met een land en volk in Abraham? In het volgende hoofdstuk lezen we over het drama van de “val van de tempel” en een nieuwe tempel en dus een schepping in het volk Israël.

Het thema van de “val van de tempel” zal in de bijbel een rol blijven spelen. Dat er een verbinding is tussen hemel en aarde is niet de vraag. Alle culturen in de oudheid hadden min of meer hetzelfde wereldbeeld: hemel

en aarde als sferen die elkaar raken. Alle tempels waren ook nog eens het centrum van de nieuwe schepping of ordening die uitging vanuit dit raakpunt. De vraag was: wat is de ware tempel? Welk verhaal vertel je over dit raakpunt? En daar ontstaan de verschillen. Verschillen tussen Israël en de grote machten die haar omringen, tussen de ene God van Israël en de afgoden. Maar ook binnen Israël bleken er verschillende visies te ontstaan op de betekenis van de tempel. Er komen nieuwe tempels met verschillende praktijken, rituelen en verhalen. Ook de geschiedenis van Jezus en het christendom is alleen te begrijpen vanuit haar verhouding tot de tempel, de crisis rond de bestaande praktijk en het alternatieve verhaal dat ze zal gaan bieden.

In de eerste twee hoofdstukken hebben we gezien dat de twee sferen, hemel en aarde, bij elkaar komen op de plaats van de tempel en dat er op dat punt nieuwe schepping ontstaat. De diepere laag achter dit wereldbeeld is dat er harmonie, vrede, recht en goedheid kan zijn in de wereld wanneer de aarde in verbinding staat met de hemel. Dit is het resultaat van de langzame processen van "wijsheid". Onze menselijk kracht wordt soms zo groot dat het een tijd duurt voordat ze weer is ingehaald door wijsheid. De tempel is de plaats voor die afstemming. Daar wordt aan de mens gevraagd: leef je nog binnen het ritme van wijsheid? Of is je kracht zo groot geworden dat het leven gaat ontsporen? En wanneer de tempel niet meer in dienst staat van de wijsheid, maar in dienst van de kracht van de mens, dan is het tijd voor een nieuwe tempel.

3 - TEMPEL ALS SCHEPPING

ABRAHAM

Abraham gaat weg uit het land van Babel, omdat de Heer hem een nieuw land zal wijzen. Hij krijgt daarbij de volgende woorden te horen: *“Ik zal je tot een groot volk maken, ik zal je zegenen, ik zal je aanzien geven, een bron van zegen zul je zijn. Ik zal zegenen wie jou zegenen, wie jou bespot, zal ik vervloeken. Alle volken op aarde zullen wesen gezegend te worden zoals jij.”*⁴⁹ Het is in het bijbelse verhaal kort na de toren of tempel van Babel. Nu is er bij de eik van More (boom als Axis Mundi) bij Sichem opnieuw sprake van tempelbouw. Dit keer door een nomadische herdersvorst genaamd Abraham. *“Toen bouwde Abraham op die plaats een altaar voor de Heer, die aan hem verschenen was.”*⁵⁰ En even later in het bergland ten oosten van Bethel (berg als Axis Mundi): *“Hij bouwde er een altaar voor de Heer en riep er zijn naam aan”*.⁵¹

Beale wijst er op dat vele commentatoren gezien hebben dat de belofte van Adam overgaat op Abraham, zijn nakomelingen en het volk Israël, maar dat ze iets zeer interessants hebben gemist. De beloften bestaan uit een aantal standaard elementen: 1 - God zegende hen. 2 - Wees vruchtbaar en vermenigvuldig je. 3 - Vervul de aarde. 4 - Onderwerp de aarde. 5 - Heers over de aarde⁵². Maar

⁴⁹ Gen. 12:2,3. De laatste zin wordt ook wel eens vertaald met “alle volken zullen door jou gezegend worden”

⁵⁰ Gen.12:7

⁵¹ Gen. 12:8

⁵² Op geen enkele manier impliceren deze teksten een misbruik en uitputting van de aarde zoals een modernistische mensbeeld

wat vele commentatoren hebben gemist, is dat de beloften vaak samenvallen met het bouwen van kleine heiligdommen.⁵³ Hoewel het nooit gaat om gebouwen als tempels, is er volgens Beale wel echt sprake van heiligdommen. Het grote verschil zit hem echter in het godsbeeld van Abraham omdat alle volken in de tijd van Abraham heiligdommen bouwden. Wat zegt de schrijver van Genesis over de God van Abraham?

De God van Abraham is een andere god dan de goden van het antieke Midden-Oosten. Karen Armstrong merkt op dat de goden van zowel Mesopotamië als Kanaän of Egypte: Mardoek, Baal of Anat, zich nooit zouden inlaten met het laag-bij-de-grondse, profane leven van hun aanbidders. Hun bemoeienis met de wereld had in de heilige voortijd plaatsgevonden. “De God van Israël wendde zijn kracht aan bij actuele gebeurtenissen in de echte wereld.”⁵⁴ Nu gaat deze god zich bezighouden met een bescheiden man en een onbetekenend land. Je ziet hierin dus een omkering van het Tempel-van-Babel-verhaal

dit interpreteert. Vandaag geven veel schrijvers kritiek op deze bijbelverzen alsof ze de mens een goddelijke opdracht hebben tot uitbuiting van de natuur. Niets is minder waar. De mens onderwerpt chaos tot orde, schept vrede en heelheid in een tempel-metafoor door het nieuwe land te bewerken en bewaren zoals priester in een tempeltuin. De individualistische en gierige mens, verslaafd aan genot en economische groei is de oorzaak van de uitbuiting van de aarde, niet deze bijbeltekst. Het tegenovergestelde is waar: in een wereld die heel is (tegenover de macht van Babel, Egypte en Rome) is ook in de bijbel een *counter-narrative* tegen uitbuiting en verslaving.

⁵³ Beale (2004), p.96

⁵⁴ Armstrong, K. (1993), A History of God, From Abraham to the Present: the 4000 year Quest for God.

waarin de arrogante mens alle macht bundelt om de hemel te bestormen.

Later in het verhaal dreigt Abrahams kleinzoon Jacob de belofte van het land kwijt te raken als hij weggestuurd wordt vanwege de woede van zijn broer Ezau. Als Jacob in het bergland van Bethel is, nam hij een steen als kussen en viel hij in slaap. Dan droomt hij van een ladder die op de aarde stond en helemaal tot in de hemel reikte, en daarlangs zag hij Gods engelen omhoog gaan en afdalen⁵⁵. Het beeld in de droom is waarschijnlijk een Ziggurat zoals deze in Mesopotamië voorkwam: een tempel als kunstmatige berg met een trap waarop de priesters als boodschapper (engelen) omhoog gaan en afdalen naar het tempelcomplex op de top: het raakpunt van hemel en aarde. In Jacob's droom bevestigt God de belofte voor het land en het volk aan zijn nakomelingen. Ook deze zegen van Abraham wordt aan hem gegeven in dit tempelvisioen. Jacob is diep onder de indruk en zegt:

בֵּית אֱלֹהִים זֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם

(bajith 'elohiym, sha`ar shamajim)

Dit is het huis van god en de poort van de hemel.

Dit is een overduidelijke tempelduiding (huis van God) en een Axis Mundi ervaring (poort van de hemel). Daarom noemt hij de plaats **בֵּית-אֵל** Beth-Eel: het huis van God. Ook oude Joodse commentaren en geschriften uit Qumran zien Jacobs droom te Bethel als tempelbouw.⁵⁶

⁵⁵ Gen. 28:12

⁵⁶ Book of Jubilees 32:16-32 en 11Q19 29:8-9 in Beale (2004), p.103.

De belofte van Adam gaat naar Abraham en nu naar Jacob. De tempel is de plaats waar God aanwezig is, de hemel de aarde raakt, engelen omhoog en omlaag gaan en waar de schepping van het nieuwe land en nieuwe volk begint. In het nieuwe testament zullen we zien dat Jezus verwijst naar deze droom van Jacob als hij zegt: “Je zult Gods engelen zien opstijgen en neerdalen op de Zoon des Mensen.” Daarmee verwijst hij niet alleen naar zijn voorganger Jacob, maar claimt hij de ware tempel te zijn, het raakpunt van hemel en aarde, van Gods presentie, en zijn belofte van nieuwe schepping: de nieuwe aarde en de nieuwe mensheid die begint bij Jezus en zijn roeping van de 12 discipelen.

BERG SINAI

De berg Sinaï speelt in de grondlegging van Israël een grote rol. Mozes ontmoet God op de berg en ontvangt daar de wet en aanwijzingen voor het bouwen van de tabernakel. Maar is de berg zelf ook een tempel? Vanuit de Axis Mundi gedachte is dit vanzelfsprekend: bergen waren raakpunten tussen hemel en aarde. Profeten en religieuze leiders gingen de berg op om woorden van God te ontvangen of ze namens God te spreken. Hoe zit dat met deze berg?

Beale noemt vijf kenmerken van de berg Sinaï als tempel: 1) Sinaï wordt “de berg van God” genoemd (Ex.3:1, 18:5, 24:13), een naam die vaak geassocieerd wordt met Israëls tempel op de berg Sion. 2) De berg bestond uit drie lagen van oplopende heiligheid, net als de tempel. Het volk moest op grote afstand blijven, de priester en 70 oudsten mochten dichterbij komen en alleen Mozes mocht de berg tot de top beklimmen. 3) Op het minst heilige deel van de

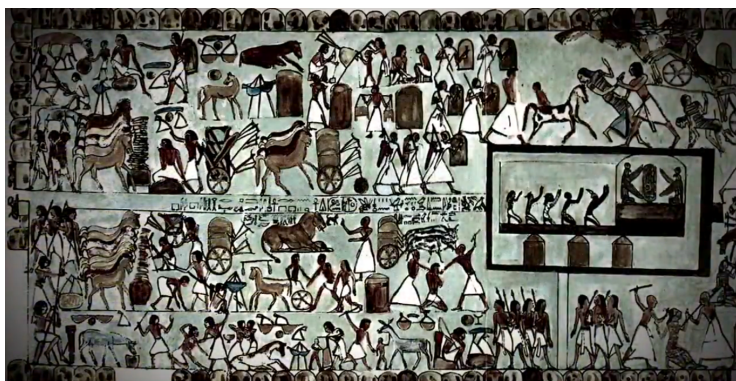
berg werden offers gebracht, net als in de voorhof van de tempel (Ex.24:5-6). 4) De top van de berg is als het Heilige der Heilige vanwege God die daar verschijnt in een wolk en daar woont (Ex. 24:15-17). Mozes is de hogepriester die dit heiligste deel ingaat. 5) Mozes eerdere ontmoeting met God op de Sinaï bestond uit “heilige grond” en een “brandende braambos”. Dit wordt vergeleken met de heilige grond in de tempel en de boomvormige kandelaar (menorah), soms ook de boom des levens genoemd.

In Ex.19:3-6 krijgt Mozes te horen dat Israël een priesterlijk volk zal zijn:

‘Zeg tegen het volk van Jakob, laat de kinderen van Israël weten: “Jullie hebben gezien hoe ik heb opgetreden tegen Egypte, en hoe ik jullie op adelaarsvleugels gedragen heb en je hier bij mij heb gebracht. Als je mijn woorden ter harte neemt en je aan het verbond met mij houdt, zul je een kostbaar bezit voor mij zijn, kostbaarder dan alle andere volken - want de hele aarde behoort mij toe. Een koninkrijk van priesters zul je zijn, een heilig volk.” Breng deze woorden aan de Israëlieten over.’

Daarna volgt de sluiting van het verbond met de bekende tien geboden en de uitwerking daarvan in de “kleine wet” (Ex. 20-24). De belofte: een koninkrijk van priesters. In de daarop volgende hoofdstukken krijgt Mozes de opdracht om opnieuw de berg te beklimmen, dit keer om de stenen platen in ontvangst te nemen. Maar dan gebeurt er iets bijzonders. De berg Sinaï wordt zes dagen lang overdekt door een wolk omdat “de majesteit op de berg rustte”. De vertaling van “rustte” is *shakan*, wat daarna ook gebruikt

wordt voor het moment wanneer de wolk van de Heer de tabernakel ingaat. Op de zevende dag gaat de Heer spreken tot Mozes en wat volgt is de opdracht tot de bouw van de tabernakel. In deze beschrijving zegt God enkele malen: “Houd je bij het maken ervan aan het ontwerp dat je hier op de berg getoond is” (Ex. 25:9, 40, 26:30, 27:8). Wat heeft God laten zien? Wat is het ontwerp? Er is een mogelijkheid dat Mozes een kijkje neemt in het hemelse heiligdom waarvan de tabernakel een aardse afbeelding is. Ook wordt er gezegd dat Mozes in de zes dagen de schepping van de wereld ziet. De scheppingsdagen worden dan gezien als kosmische tempelbouw waarvan de tabernakel een microvariant is.⁵⁷

MOBIELE TEMPEL: DE TABERNAKEL

Een interessante vergelijking tussen de Egyptische cultuur en die van Israël is het ontbreken van een beeld in het Heilige der Heiligen van Israëls tempel. Figuur 28 is een

⁵⁷ Barker (2004), haalt Midrash Tanhuma 11:2 aan: “The Tabernacle is equal to the creation of the world”

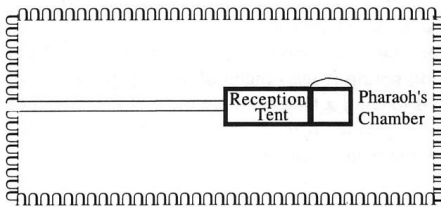
afbeelding uit een tempel van de legerplaats van Ramses II: de afmetingen uit dit legerkamp komen overeen met de afmetingen van de Israëlitische tabernakel, de mobiele tent-tempel uit de reis van het volk Israël in de woestijn naar het beloofde land.

De overeenkomsten tussen de tempels en tabernakels zijn te verklaren vanuit hetzelfde wereldbeeld van de antieke volken. Dit beeld bestond uit de drielaagse werkelijkheid van hemel - atmosfeer - aarde. De tempels waren een Axis

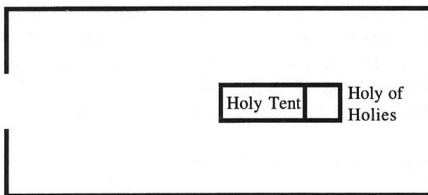

Mundi waarbij er een heilig spel werd gespeeld door priesters en koningen. In dit spel moest het decor een symbolische reflectie zijn van het wereldbeeld: de drie onderdelen van de tempels komen overeen met de drie lagen van de werkelijkheid in antieke kosmologie en tevens drie lagen van oplopende heiligheid binnen het tempelcomplex.

Battle Compound of Ramesses II

Tabernacle Compound

Daarnaast is er een belangrijk verschil tussen de tempels van de omringende volken en de tempel in Israël. Daar waar de volken vele tempels hadden voor minstens zoveel goden, stond er in Israël uiteindelijk maar één tempel.⁵⁸ En daar waar de volken een afbeelding van de godheid in het heiligste deel hadden staan, was de troon in het heiligste

⁵⁸ Is deze sterke focus op Jeruzalem als enige heilige plaats het resultaat van een verandering van aanbidding op vele hoogten en misschien wel tot meerdere goden naar een strikt monotheïsme? Of is dit monotheïsme ook al kenmerkend voor oud-Israël van voor Koning Josia en de ballingschap?

deel van Israëls tempel leeg⁵⁹. Misschien stond de legerplaats van Ramses II wel model voor de tabernakel, maar dan was het bijzonder dat de plaats van de Farao niet was ingenomen door de koning van Israël. Een ander verschil, minstens zo belangrijk, is het leven wat uitging van de tempel. Israël moest een koninkrijk van priesters zijn tot zegen van alle andere volken en de hele aarde. De volken met hun goden en tempels onderdrukten de andere volken, maakten hen tot slaaf of brachten hen om.

TEMPEL ZIEN EN BOUWEN

De bijbel staat vol van verhalen waarin de leider, profeet of koning, apostel of prediker iets ziet in de hemel en daar op aarde een afbeelding van maakt. Vergelijk het met een ikoon waarin de kunstenaar/monnik het goddelijke heeft gezien in een lange tijd van vasten om vervolgens een beeld (ikoon) te maken waar het goddelijke ook van af straalt. Sommige zieners bouwen datgene wat ze hebben aanschouwd in een visioen of droom. Voor anderen is datgene wat ze zien een ideaalbeeld voor de (toekomstige tempel) van God: een eschatologische tempel. Sommige van deze eschatologische tempels lijken op bouwvoorschriften, maar vanuit andere interpretaties lijken ze een grote symbolische waarde te hebben. Er bestaan vijf zienswijzen op de verhalen van eschatologische tempels waarbij alleen de eerste zienswijze staat voor een bouwvoorschrift.

⁵⁹ Dit "leeg-zijn", de onzichtbare godheid, past erg goed in de theologie van het jodendom uit de tijd van de tweede tempel, van na de ballingschap. Was er een oorspronkelijke godsdienst in oud-Israël zonder godenbeeld? Of is dit een latere ontwikkeling?

Visies op “zien en bouwen”: Wat de profeet ziet...

- 1) ... is een letterlijk bouwplan en moet resulteren in een constructie op aarde.
- 2) ... is een visioen van de volmaakte tempel zoals deze reeds bestaat in de hemel maar het is niet de bedoeling dat deze op aarde gebouwd wordt.
- 3) ... is een figuurlijke verbeelding van een ideale aardse tempel.
- 4) ... is een figuurlijke afbeelding van een hemelse tempel die in het laatste der dagen / eind der tijden zal neerdalen op aarde in een niet letterlijke vorm.⁶⁰
- 5) ... is een kritiek op de bestaande tempel. Hij ziet een andere, betere of ideale tempel van hemelse kwaliteit.

Toch is het “zien” van een hemelse tempel in de hele bijbel belangrijker dan het “bouwen” van een fysiek tempelcomplex. Het is opvallend dat er slechts hard archeologisch bewijs is voor de 2e tempel / tempel van Herodes de Grote. En juist hiervan is er geen visioen te vinden in de bijbel. “Bouwen zonder te zien” bij de enige tempel die historisch-feitelijk aantoonbaar gebouwd is. Van alle andere tenten en tempels is geen archeologisch bewijs, maar slechts een bouwvoorschrift: “Zien zonder (fysiek) te bouwen”.

Zou het kunnen dat een ware tempel nooit (fysiek) op aarde is gebouwd? En kan het zijn dat de tempel van

⁶⁰ Beale (2004), p.335

Salomo en de tabernakel niet echt⁶¹ hebben bestaan, maar in de bijbel dienen als een figuurlijke verbeelding van een ideaal aards of hemels heiligdom? Zijn de tabernakel en de tempel van Salomo misschien een kritiek op de 2e tempel?

Mozes is misschien wel het meest bekende voorbeeld van “zien en bouwen”.⁶² Wanneer Mozes de berg op gaat, bedekt een dikke wolk de top van de berg. Zes dagen lang bedekt de wolk de berg en op de zevende dag roept God Mozes vanuit de wolk en gaat Mozes de wolk in. De zes dagen en de zevende dag vertonen een gelijkenis met het scheppingsverhaal in Genesis 1. Er wordt gezegd dat Mozes in die zes dagen de schepping van de wereld heeft gezien en daarom de tabernakel kon maken. Het voorbeeld in de hemel zou dan de schepping van de wereld zijn geweest. In ieder geval zegt God kort daarna: “Ik zal je een ontwerp laten zien van de tabernakel en alle voorwerpen die bij deze tent horen; houd je daar nauwkeurig aan.”⁶³ Deze boodschap wordt nog enkele keren herhaald.⁶⁴ Zien en bouwen.

De tempel in Jeruzalem, gebouwd door Salomo, is een ander voorbeeld van zien en bouwen. In de laatste

⁶¹ Het is wel aannemelijk dat er een soort tempel in Jeruzalem heeft gestaan voor de ballingschap. In andere steden zoals Hazor en Lachis zijn archeologische vondsten gedaan van tempelcomplexen met de bekende driedeling. En deze vondsten dateren ruim voor het tijdperk van Salomo. Of de tempel van Salomo heeft bestaan zoals deze is beschreven in het boek 1 Koningen is een heel andere vraag.

⁶² Ex. 24:15v.

⁶³ Ex. 25:9

⁶⁴ Ex. 25:40, 27:8 en misschien 31:11

dagen van zijn leven roept koning David zijn zoon Salomo bij zich en geeft hem de opdracht de tempel te bouwen. Zelf mag hij dat niet vanwege de vele oorlogen die hij moest voeren en het bloed wat aan zijn handen kleeft. Interessant is dat Salomo geen oorlog hoeft te voeren, omdat God hem “rust aan alle kanten” geeft. De rust na de overwinning van de koning leidt tot de inauguratie en het rusten van God in zijn paleis, de tempel. David geeft een beschrijving voor de bouw aan Salomo en zegt als laatste: *“Dit alles heb ik opgetekend op aanwijzingen van de Heer, die mij heeft laten zien hoe het bouwplan moet worden uitgevoerd.”*⁶⁵ Zien en bouwen. Mozes en David staan in een lange traditie van mensen die iets zien (in de hemel of als hemels prototype) en dat nabouwen op aarde of de hemelse tempel zien en deze niet bouwen, maar gebruiken als profetische bemoediging (er zal een nieuwe tempel komen) of juist kritiek (de huidige tempel is corrupt). Het is dan ook opvallend dat latere schrijvers elkaars beelden gebruiken, maar ook gebruiken in hun eigen context. Mozes, David, Jesaja, Ezechiël, Daniel en Johannes “zien” een tempel in de hemel en ze zien het bij elkaar in de heilige teksten.

ARCHITECTUUR TEMPELS

De tempel van het oude Israël, de tempel van Salomo, is qua architectuur vergelijkbaar met andere tempels in het Midden-Oosten. Beale zegt hierover:

“Temples in the Ancient Near East also generally exhibit the same three-part structure as found in

⁶⁵ 1 Kron. 28:19

*Israel's temple, often with the same symbolic significance: outer court = the visible sea and earth where humans live; an inner court inside a building = the visible heavens (and also garden terrain); and a holy of holies = the dwelling place of the god. For example, Egyptian cult complexes from the New Kingdom period (1570 BCE) onwards exhibited an increasing gradation in sacredness beginning with the outer court and proceeding to a zone of greater holiness and the climaxing in an inner womb-like sanctuary. For the Egyptians 'the temple was.... the cosmos in microcosm'.*⁶⁶

De muren in de Egyptische tempels waren van klei (symbool voor de aarde) en er was een wasvat voor ceremoniële reiniging (symbool voor het oerwater). Ook hadden ze een ingang naar het oosten, richting zonsopkomst, met twee grote zuilen naast de ingang van het heiligdom. In het heiligdom, de tweede laag van heiligheid, waren ornamenten aangebracht met afbeeldingen van zon, maan en sterren. De Egyptische tempels hadden, net als Salomo's tempel, tuinafbeeldingen in het heiligdom. Dit lijkt volgens Beale in tegenspraak met het afbeelden van de zichtbare hemel, maar verwijst naar de hof van Eden, het heilige deel van de oertempel. Het allerheiligste deel was de woonplaats van de godheid gerepresenteerd door een beeld van de god of farao.

Ook in het oude Hazor, een van de belangrijkste Kanaänitische steden, is een tempelcomplex opgegraven waar vier achtereenvolgende tempels zijn gebouwd waarvan de laatste is vernietigd aan het einde van de late

⁶⁶ Beale (2004), p.55-57.

bronstijd⁶⁷. De eerste twee tempels (1700 BCE) bestonden uit twee lagen: een voorhof en een tempel. De laatste twee tempels hadden een “cella” of Heilige der Heilige en dus een driedelige structuur. De ingang van het middelste gebouw had twee pilaren bij de ingang, vergelijkbaar met de Egyptische tempels en die van Salomo. Op basis van opgravingen wordt gedacht aan een zonnetempel, vanwege een altaar met een zon-symbool en een beeld met een zon-symbool op de borst. Hoewel de indeling lijkt op de tempel van Salomo, zijn er toch verschillen. De tempel van Salomo had een grote voorzaal (het “heilige”) en had een lengtemaat. De tempel in Hazor had een kleine voorzaal (het “heilige”) en een breedtemaat.

In een ander tempelcomplex in Hazor is een kleine tempel gevonden uit de late bronstijd. Opmerkelijk was de vondst van een beeld van een godheid: een man, gezeten op een troon, met in zijn rechterhand een beker en op zijn borst een afbeelding van de maan. Rond de zetel van de god waren tien opgerichte stenen met daarop verschillende symbolen van dieren, bijvoorbeeld een slang. Ahlstrom concludeert: “This cult niche at Hazor has thus furnished a rare archaeological illustration of the religious phenomenon of a Canaanite divine assembly, a pantheon.”⁶⁸ Hij noemt het dan ook “assembly of gods”. Ook in de bijbel zijn er vaak verwijzingen naar een “vergadering der goden”. Omschrijvingen als “de zonen van God”, “de vergadering van de heiligen”, “allen die om hem heen staan”, “de raad

⁶⁷ Ahlstrom, G.W., (1975), *Heaven on Earth - At Hazor and Arad, Religious Syncretism in Antiquity. Essays in conversation with Geo Widengren*, Edit. Pearson, B.A., Dep. of Religious Studies, University of California, Santa Barbara, p. 71.

⁶⁸ Ahlstrom (1975), p.79.

van El”, de “zonen van Elyon” en “Voor U zingen onder het oog van de goden”.⁶⁹

Uit Hazor kunnen we dus concluderen dat de driedeling, de representatie van de zichtbare hemel en de raad der goden voor de troon van god, een lange voorgeschiedenis heeft in de culturen van het Midden-Oosten. Het toont aan dat bijbelse opvattingen over God en de ontmoeting van hemel en aarde volledig staan in het eigen culturele tijdsbeeld. De eigenheid van Israëls God zit niet in de uiterlijke vormen of in de symbolische significantie. Allemaal leggen ze de verbinding tussen hemel en aarde en representeren deze verbinding in oplopende zones van heiligheid. Allemaal kennen ze ook een cultus van heilig spel waarin de priesters een reis naar de hemel maken om voor de troon van god te verschijnen, of dit nu de God van Israël was, of de zon- of maangod in Hazor. Hoe werkt dit in de tempel in Jeruzalem?

DE TEMPEL VAN SALOMO

Het verhaal van de bouw van de eerste tempel gaat in etappes. Allereerst veroverd David de stad Jeruzalem op de Jebusieten. Daar laat hij een paleis voor zichzelf bouwen⁷⁰ en haalt de ark van het verbond uit Kirjat-Jearim, waar de ark staat in een tent. Op een dag constateert David: “Kijk nu toch! Ik woon in een paleis van cederhout, terwijl de ark van God in een tent staat”.⁷¹ David mag echter geen tempel bouwen omdat er te veel bloed aan zijn handen

⁶⁹ Zie 1 Kon. 22:19, Job 1:6, 2:1, 5:1, Ps. 29:1, 36:8, 82:16, 138:1

⁷⁰ 1 Sam. 5:11 Uit babylonische tempels blijkt dat een tempel vaak een kopie is van het paleis van de koning.

⁷¹ 2 Sam. 7:2

kleeft en omdat hij zijn leven lang in oorlog verwickeld is. Aan het einde van zijn leven laat David een volkstelling houden, tegen de wil van God in. God stuurt een engel om David en Israël te straffen en er sterven duizenden mensen aan de pest. Wanneer de engel op het punt staat om ook Jeruzalem te straffen (hij staat als engel “tussen de hemel en de aarde”), gaat David naar de dorsvloer van Arauna. Deze is eigendom van de Jebusiet Ornan en ligt op de berg Moria. David koopt de dorsvloer, bouwt een altaar en vraagt om vergeving voor zijn zonde. God laat zich vermurwen en straft Jeruzalem niet. De berg Moria is bekend uit het verhaal van Abraham en het offer van Izaäk. Op deze plaats bouwt Salomo later de tempel.⁷²

De tempel van Salomo lijkt gebouwd voor een ritueel en heilig “spel”⁷³. Het decor van het spel bestond uit drie delen, die gelijk waren aan het wereldbeeld uit de tijd van het Oude Testament. Het eerste deel, de voorhof, representeerde de aarde. In de voorhof stond het wasvat, “de zee”. De twaalf stieren rond het wasvat waren opgesteld in groepen van drie en kunnen zo verwijzen naar de vier hoeken van de aarde. De rand van de het grote wasvat was gevormd als een lotuskelk. Het grote brandofferaltaar had de naam “de boezem van de aarde” of “het altaar van de aarde”. De twee grote zuilen bij de

⁷² 2 Kron.3:1

⁷³ Zie verderop het excurs TEMPEL ALS SPEL met de Homo Ludens theorie van Johan Huizinga. Spel wordt tegenwoordig aangeduid als “slechts een spelletje”, maar in cultuur neemt “spelen” een zeer belangrijke plaats in. Cultuur is in essentie spel, beweert Huizinga. Denk maar aan kinderen die spelend leren of aan uitspraken als “spelbreker”, “spelregel” of “spelen van een rol”. Ook rituelen kunnen prima worden uitgelegd als spel met regels, spelers, spelwerkelijkheid en spel-gemeenschap.

ingang van de tempel waren versierd met 100 granaatappels en de kapitelen waren lotusvormig. Ook waren er afbeeldingen van lelies, ossen en leeuwen die verwijzen naar de aarde. De afbeeldingen van bomen, planten en dieren in de tempel kunnen ook een verwijzing zijn naar de hof van Eden als de oorspronkelijke tuintempel.

Het tweede deel van de tempel representeerde de zichtbare hemel en de overgang van de aarde naar de woonplaats van God. Dit was een heiliger deel dan de de voorhof. In het heilige, het grote vertrek in de tempel, stonden tien kandelaars met zeven lichten die verwijzen naar de zeven zichtbare hemellichamen (zon, maan, mercurius, venus, mars, jupiter en saturnus). In de Openbaring aan Johannes worden de zeven lichten in de kandelaar in verband gebracht met sterren: elk van de zeven gemeenten wordt in de hemel vertegenwoordigd door een kandelaar en een engel, gesymboliseerd met een ster. De kandelaar stond aan de zuidzijde in de zaal, omdat, vanuit Israel's perspectief, de lichten hoofdzakelijk in het zuiden zichtbaar waren. Zoals Genesis 1 vers 14 zegt, zijn de lichten gegeven als markering voor de dagen en jaren. De zeven lampen in de tempel verwijzen ook naar liturgische ritmes van zeven: 1) De zevende dag is de sabbatdag 2) de zevende maand is de maand van verzoening⁷⁴ 3) het zevende jaar is het sabbatsjaar met de bevrijding van slaven en van schulden⁷⁵ 4) Na de zevende cyclus van zeven jaren volgt het jubeljaar. De tempelruimte was gedecoreerd met goud en edelstenen en er waren cherubs afgebeeld op de muren en het voorhangsel. Goud

⁷⁴ Lev.16:29

⁷⁵ Dt.15

was het metaal van goddelijkheid en het stond bekend als het meest “lichte” metaal in de zin van lichtgevend of lichtdragend. De lichten weerspiegelden in het goud en de edelstenen en vormden een zo sterrenhemel.

Het reukofferaltaar met wierook creëerde een wolk⁷⁶ die symbool stond voor de wolk waarin God verscheen op de berg. Volgens sommige teksten stond het reukofferaltaar in het heilige, volgens andere (Hebr.9) stond het in het Heilige der Heilige.

Tenslotte, het Heilige der Heilige werd gezien als de hemel zelf, de woonplaats van God. De oude tempels in het nabije oosten waren gevormd naar de paleizen van de oosterse koningen. Het belangrijkste deel van het paleis was de troonzaal met de troon van de koning. In tegenstelling tot de tabernakel kent het Heilige der Heilige in Salomo's tempel twee extra cherubim, engelachtige figuren met grote vleugels welke de volle breedte van de kamer besloegen. Tussen deze twee engelen, die waarschijnlijk de taak van wachter hadden, stond de ark van het verbond. De ark van het verbond werd gezien als de voetenbank van Gods hemelse troon.⁷⁷ Opvallend is dat de plaats tussen de cherubs op de ark leeg is. Er staat geen godsbeeld op het verzoendeksel omdat de profeten wel God zien in de hemel, maar niet afgebeeld op aarde.⁷⁸

⁷⁶ verg. Lev.16:13

⁷⁷ 1 Kron.28:2, Ps.99:5, 132:7-8, Jes.66:1, Klaagl. 2:1

⁷⁸ Althans: niet in het Zuidrijk Juda, volgens de schrijvers uit het Judaïsme uit de tweede tempelperiode. In het noordelijke Israël is er sprake van een meer fluïde opvatting over het afbeelden van JHWH: beelden zijn belangrijk in de heiligdommen in Betel en Dan. Ook kan het zijn dat er in Jeruzalem wel degelijk een afbeelding van God bestond in de eerste tempel, maar dat dit verandert na de ballingschap en de meer strikt monotheïstische opvatting van het Judaïsme uit de tijd van de tweede tempel.

Volgens de tekst in 1 Koningen 8 lag er in de ark niets anders dan de twee stenen tafelen met daarop de tien geboden.

“De ark bevat niets anders dan de twee stenen platen die Mozes er op de Horeb in heeft gelegd, de platen waarop is vastgelegd wat de HEER voor de Israëlieten heeft bepaald tijdens hun uittocht uit Egypte.”⁷⁹

In Exodus wordt echter gesproken van een kruik met manna en in Numeri over de bloeiende staf van Aäron als mogelijke extra inhoud van de ark.

Daarom zei Mozes tegen Aäron: ‘Doe een volle omer manna in een kruik en leg die op de plaats waar de HEER wordt vereerd, om het manna daar voor de komende generaties te bewaren.’ Zoals de HEER Mozes had opgedragen, legde Aäron de kruik neer voor de verbondstekst, om het manna daar te bewaren.”⁸⁰

“De staf van Aäron moet je voor de verbondstekst terugleggen,” zei de HEER tegen Mozes. ‘Die moet worden bewaard als waarschuwing voor dat opstandige volk. Er moet een eind komen aan hun geklaag tegen mij, anders zullen ze sterven.’ Mozes deed wat de HEER hem had opgedragen.”⁸¹

⁷⁹ 1 Kon.8:9

⁸⁰ Ex. 16:33-34

⁸¹ Num. 17: 25-26

De traditie dat de ark meerdere voorwerpen bevatte, was nog levend ten tijde van het schrijven van de de brief aan de Hebreëen: "... en de ark van het verbond, die langs alle zijden met goud overtrokken is en waarin zich de vergulde kruik met het manna, Aärons staf die gebloeid heeft en de platen met de verbondstekst bevinden..."⁸² Ook Philo zegt dat er een gouden kruik in de ark heeft gelegen.⁸³

Er zijn verschillende verklaringen mogelijk waarom er verschillen zijn tussen de tabernakel, de tempel van Salomo en latere tradities die iets zeggen over de tempel en haar voorwerpen. Er kan een geleidelijke evolutie hebben plaatsgevonden waardoor de latere tempel er anders uit heeft gezien. Ook kunnen de verschillen worden verklaard door de motieven van de schrijvers of redacteuren van de teksten waarin we de overlevering terugvinden. De religieuze agenda van latere schrijvers zou kunnen wijzen op een meer lege tempel en een ark met slechts de verbondstekst. Deze traditie, gericht op de wet, kan vooraf zijn gegaan door een uitbundige en sensitieve tempel met veel voorwerpen, rijkelijk gedecoreerd om zo te verbeelden dat het de drie lagen zijn om een hemelreis te kunnen maken. In dit geval was de priester een soort engel die opsteeg van de aarde op weg naar de woonplaats van God. Het decor had de functie om deze reis sensitief te versterken. Laten we er vooralsnog vanuit gaan dat oudere tempeltradities draaiden om een "hemelreis".

Stel je even voor hoe de reis van de hogepriester er uit moet hebben gezien op de dag dat hij verscheen in het allerheiligste. Met zijn kleding representeerde hij de 12 stammen van Israël door de edelstenen op zijn borstkleed

⁸² Hebr. 9:4

⁸³ Philo, Over de voorafgaande studies 100

(die tevens verwijzen naar de edelstenen in de hof van Eden). Op aarde brengt hij de offers op het brandofferaltair en hij wast zich in de zee. Met de gebeden van zijn volk gaat hij de zichtbare hemel binnen, een ruimte verlicht met de zeven hemellichamen, weerspiegelt in duizenden sterren en omringd door engelen. Met wierook maakt hij een wolk en stijgt verder op, door de scheiding tussen de hemel en de hemel der hemelen, opnieuw omringd door engelen, verschijnt hij voor de troon van God in het licht van het goud⁸⁴. De relatie van de mensheid met God wordt vernieuwd en hij- de hogepriester- verandert: het goddelijke straalt op hem af en met de zegen van God keert hij terug naar het volk. En dan spreekt hij:

*“Moge de HEER u zegenen en u beschermen,
moge de HEER het licht van zijn gelaat over u doen
schijnen en u genadig zijn,
moge de HEER u zijn gelaat toewenden en u vrede
geven.”⁸⁵*

Opmerkelijk aan de eerste tempel in Jeruzalem is dat er enkele objecten worden gebouwd die niet meer terugkomen in de tweede tempel na de ballingschap. Bekend zijn de twee grote bronzen zuilen aan de ingang van de tempel die zelfs eigen namen kregen: Jachin en Boaz. Ze zijn te vergelijken met de pilaren in de tempel in Hazor, zoals eerder beschreven. Vanwege de versieringen worden de zuilen in verband gebracht met heilige bomen (verwijzing naar de hof van Eden?) en met heilige bergen waardoor de zon naar binnen kwam (zoals in Egyptische

⁸⁴ Dan.2:22, 1Tim.6:16

⁸⁵ Num.6:24-26

tempels en in Hazor).⁸⁶ Ook over de namen van de pilaren zijn veel verklaringen: zijn het namen van sponsors? Of spannender: zijn het verwijzingen naar oudere goden uit Kanaän? Linguïstisch kan er een verband zijn tussen de namen en psalmteksten: Jachin zou een verbastering kunnen zijn van Jahweh in psalm 9:8, 93:2 en 103:19 over de bouw van Gods troon. Boaz zou kunnen slaan op Psalm 21:2 over de kracht van Jahweh waarin de koning zich verheugt.

Ook de ark van het verbond en de grote cherubim komen niet meer terug in de tweede tempel. Volgens de traditie heeft de profeet Jeremia de ark van het verbond verstopt voor de ballingschap. Dat de ark niet meer terugkomt, zou te maken kunnen hebben met datgene waar de ark symbool voor staat: de troon van God. In Jeremia wordt niet langer de ark genoemd als troon van God, maar heel Jeruzalem:

“Kom terug, ontrouwe kinderen – spreekt de HEER –, want jullie behoren mij toe. Ik zal één van jullie uit elke stad nemen en twee van jullie uit elke familie, en jullie naar Sion brengen. Ik zal jullie herders naar mijn hart geven, en die zullen jullie met wijsheid en inzicht weiden. En als jullie in die tijd in aantal toenemen en dit land weer zullen bevolken, zal niemand meer over de ark van het verbond met de HEER spreken. Die komt in niemands gedachten op, hij wordt niet meer genoemd of gemist, en wordt niet opnieuw gemaakt. In die tijd zal men Jeruzalem “Troon van de HEER” noemen. Alle volken zullen er

⁸⁶ Scott, R. B. Y., The Pillars Jachin and Boaz, Journal of Biblical Literature - Vol. 58, No. 2 (Jun., 1939), p. 144

samenstromen, ze zullen op de naam van de HEER afkomen en zich niet meer laten leiden door hun koppig en boosaardig hart. In die tijd zal Juda zich bij Israël voegen, en samen zullen ze uit het noorden naar dit land komen, dat ik hun voorouders in bezit heb gegeven.”⁸⁷

In het boek 2 Makkabeeën wordt beschreven hoe de ark verstopt werd. De locatie van de ark is de berg waar Mozes Gods land had zien liggen. Dit is de berg Nebo, in het Over-Jordaanse, tegenover Jericho. Opvallend is dat er in dit gedeelte wordt gesproken over drie voorwerpen: de tent (de tabernakel?), het reukofferaltaar en de ark. Het reukofferaltaar keert echter wel terug in de tweede tempel, de ark niet. Ook niet nadat God zijn volk weer heeft samengebracht.

“In datzelfde geschrift is te lezen hoe de profeet na een goddelijke ingeving opdracht gaf om de tent en de ark achter hem aan te dragen en hoe hij de berg op ging waar Mozes Gods land had zien liggen. Daar aangekomen ontdekte hij een grot. Hij liet de tent, de ark en het reukofferaltaar naar binnen brengen en sloot de toegang af. Enkelen van hen die hem hadden vergezeld, gingen later terug om de weg met tekens te markeren, maar ze konden de grot niet meer vinden. Toen Jeremia dit te horen kreeg, zei hij verwijtend: ‘Die plek zal onbekend blijven totdat God zijn volk weer samenbrengt en zich erover ontfermt. Dan zal de Heer deze voorwerpen weer tevoorschijn brengen, en zijn

⁸⁷ Jer.3:14-18

majesteit zal verschijnen in de wolk die ook zichtbaar was in de tijd van Mozes, en ook later, toen Salomo bad dat de Heer de tempel op grootse wijze in bezit zou nemen.”⁸⁸

Waarom komen de belangrijke onderdelen uit de tempel van Salomo niet meer terug in de tweede tempel na de Babylonische ballingschap? Zou het kunnen komen door de verandering in de godsdienst van Israël van na de ballingschap? Daarover later meer.

TEMPEL, SABBAT & SCHEPPING

Het getal zeven, belangrijk vanwege het getal van de schepping van de wereld en de sabbat, was ook belangrijk in het verhaal van de bouw van de tempel van Salomo. De bouw van het tempelgebouw zelf duurde zeven jaar: “De fundering van de tempel voor de HEER werd gelegd in het vierde jaar van Salomo’s regering, in de maand Iṭ (ziw). In zijn elfde regeringsjaar, in de maand bul, de achtste maand, was de tempel tot in de kleinste details geheel volgens plan voltooid. Salomo besteedde dus zeven jaar aan de bouw van de tempel.”⁸⁹ Bij de inwijding van de tempel lezen we het volgende: “Alle Israëlieten kwamen in de maand אֵתָנִים (*etanim*), de zevende maand, voor het feest naar koning Salomo.”⁹⁰ De inwijding van het altaar duurde zeven dagen en het loofhuttenfeest daarna ook

⁸⁸ 2 Makk.2:4-8

⁸⁹ 1 Kon.6:37-38

⁹⁰ 1 Kon.8:2

zeven dagen.⁹¹ Alle symboliek in tijdsaanduiding verwijst naar de tempel als een nieuwe scheppingsdaad en het belang van de de sabbat als troonsbestijging van God in zijn nieuwe tempel.

Zoals in het vorige hoofdstuk al is aangetoond, is het scheppingsverhaal een tempelbouwverhaal. Maar andersom is het ook waar: *in de tempel draait het om schepping*. Een belangrijk voorbeeld hiervan is dat de sabbat meer is dan een rustdag in de zin van niet werken. Rust staat ook voor het rusten van God in zijn tempel na het bouwen ervan. Ook wijst het op de rust die de koning kreeg van alle zijden, doordat de vijanden rondom Israël verslagen waren. Volgens Levenson wordt de bouw van de tabernakel twee keer doorbroken door een sabbatsrust-voorschrift in Ex.31:12-17 en Ex.35:1-3. De sabbat is belangrijker dan het afmaken van het heiligdom.⁹² Levenson haalt de rabbinale traditie aan door te zeggen dat wekelijks vlak voor de sabbat op vrijdagavond Psalm 93 wordt geciteerd:

*De HEER is koning, met hoogheid is hij bekleed,
de HEER is met macht bekleed en omgord.
Vast staat de wereld, zij wankelt niet,
en vast staat van oudsher uw troon,
u bent van alle eeuwicheden.
De stromen verheffen, HEER,
de stromen verheffen hun stem,
luid verheffen de stromen hun stem.*

⁹¹ 2 Kron.7:8

⁹² Levenson, J.D., The Temple and the World, The Journal of Religion Vol. 64, No. 3 (Jul., 1984), p.290

*Maar boven het geraas van de wijde wateren,
van de machtige baren der zee,
is hoog in de hemel de machtige HEER.
Uw uitspraken zijn betrouwbaar.
Heiligheid is van uw huis het sieraad,
HEER, tot in lengte van dagen.*

Van rabbi Akiba wordt gesteld dat hij zou hebben gezegd: "Hij (God) heeft zijn werk voltooid en hij regeerde er als koning over". De sabbat als het moment van Gods troonsbestijging en Gods doorgaande regering zou ook kunnen betekenen dat in de liturgie van de tempel de schepping liturgisch, feestelijk, als een spel herhaald werd. Elke keer scheidt God de werkelijkheid, doordat de liturgie bedoeld is om de mens te herinneren aan de goddelijke orde en om deze te vieren. God bestijgt zijn troon op de zevende dag en is gedurende de zes dagen van de week de ware koning.

Maar soms lijken die orde en de heiligheidswetten te strak, bijvoorbeeld in het uitsluiten van mensen door het beroep op heiligheid. Er was een doorbraak nodig en ook dan wordt er een beroep gedaan op de sabbat om aan te tonen dat mensen wel welkom zijn in de tempel. Een voorbeeld: als er in de tweede tempelperiode wordt gezegd dat bepaalde mensen niet welkom zijn in de tempel dan herinnert Jesaja ons dat:

"Dit zegt de HEER: Handel rechtvaardig, handhaaf het recht; de redding die ik breng is nabij, en weldra openbaar ik mijn gerechtigheid. Gelukkig de mens die zo handelt, het mensenkind dat hieraan

vasthoudt; hij *neemt de sabbat in acht en ontwijdt hem niet*, hij weerhoudt zijn hand van het kwaad. De vreemdeling die zich met de HEER heeft verbonden, laat hij niet zeggen: 'De HEER zondert mij zeker af van zijn volk.' En laat de eunuch niet zeggen: 'Ik ben maar een dorre boom.' Want dit zegt de HEER: De eunuch *die mijn sabbat in acht neemt*, die keuzes maakt naar mijn wil, die vasthoudt aan mijn verbond, hem geef ik iets beters dan zonen en dochters: een gedenkteken en een naam *in mijn tempel* en binnen de muren van mijn stad. Ik geef hem een eeuwige naam, een naam die onvergankelijk is. En de vreemdeling die zich met de HEER heeft verbonden om hem te dienen en zijn naam lief te hebben, om dienaar van de HEER te zijn – *ieder die de sabbat in acht neemt en niet ontwijdt*, ieder die vasthoudt aan mijn verbond –, hem breng ik naar *mijn heilige berg*, hem schenk ik vreugde *in mijn huis van gebed*; zijn offers zijn welkom *op mijn altaar. Mijn tempel zal heten 'Huis van gebed voor alle volken'*. Zo spreekt God, de HEER, die bijeenbrengt wie uit Israël verdreven waren: Ik breng er nog meer bijeen dan al bijeengebracht zijn."⁹³

De nieuwe schepping, de nieuwe orde, is er voor iedereen die God ziet op de troon. Dit is de ware betekenis is van de sabbat. Daarom kunnen mensen ook toetreden tot Gods nieuwe tempel wanneer het verbond opnieuw gemaakt is door Koning Jezus.

⁹³ Jes. 56:1-8

TEMPEL: GEBED EN ZEGEN

Als een priester de tempel binnen ging dan was dit een heilig spel (sacer ludens) binnen een duidelijk omschreven decor. Allereerst is het goed om het decor van de tempel en haar acteurs te beschrijven. De drie ruimtes bestonden uit drie oplopen lagen van heiligheid: de voorhof, de plaats waar iedereen mocht komen, het heilige waar alleen de priesters mochten komen en het Heilige der Heilige, de plaats waar alleen de hogepriester mocht komen en waar God zijn troon had staan. De voorhof was gedecoreerd met afbeeldingen van planten en het was de plaats voor het offeren van dieren en er was een wasvat genaamd 'de zee', allemaal verwijzingen naar de laag van de aarde waarop wij ons bevinden. Het heilige bestond uit een verduisterde ruimte, beschilderd met goud en bedekt met doeken met gouden stiksels met afbeeldingen van cherubs en ingelegd met honderderden edelstenen. In het heilige brandde het licht van de menora, de zevenarmige kandelaar die het licht representeerde van de zeven hemellichamen die met het blote oog waarneembaar zijn vanaf de aarde: zon, maan, mercurius, venus, mars, jupiter en saturnus. Dit licht werd weerkaatst door het goud, de stiksels en de edelstenen en dit vormde samen een sterrenhemel met cherubs. Er stond een reukofferaltaar waar wierook werd geofferd als teken van het gebed. De wolk, die ontstond door de verbranding van wierook, symboliseert de zichtbare wolken, maar ook de presentie van God. Het voorhangsel symboliseert de grens tussen de zichtbare hemel en de hemel der hemelen, het Heilige der Heilige, de woonplaats van God. De ark van het verbond met de twee cherubs en het verzoendeksel, symboliseert

de troon van God (of de voetenbank van zijn troon op aarde). Het was het raakpunt tussen hemel en aarde.

Wanneer de priester of hogepriester zijn rituele werk ging doen dan kun je het beste dit ritueel duiden als een heilig spel.⁹⁴ Het spel is serieus (het *tweede* spelkenmerk), omdat het gaat om de diepste zaken van het leven: vruchtbaarheid, geboorte en dood, vijandschap, vergeving, hoop en wanhoop, zorgen, schulden, liefde, trouw en ontrouw, gezondheid en ziekte, vrede en oorlog, dankbaarheid. In het spel werd het hele leven door de priester voor God in gebed gepresenteerd en God geeft zijn zegen aan het volk. Het decor van het spel is hierboven beschreven. Dit decor *begrenst* (het *derde* spelkenmerk) de ruimten en maakt de ene ruimte meer heilig dan de andere. Het spel is orde en schept orde, omdat het de samenleving laat zien wat goed en heilig is en wat niet. De orde in hemel en aarde, tussen god en mens, was zichtbaar in de tempel, maar kreeg zijn weerspiegeling in de samenleving op aarde: “*Onze Vader, die in de Hemel is. Uw naam worde geheiligd, Uw koninkrijk kome, Uw wil geschiede, gelijk in de hemel, zo ook hier op aarde*”⁹⁵ (het *vierde* spelkenmerk). Het spel is waar en dat blijkt uit de strikte spelregel waarbinnen een priester zijn werk moet doen. De bouw van de tempel en tabernakel was verordend in strikte bouwvoorschriften en de rituelen zijn tot in detail vastgelegd. Het breken van het spel duidt of op volkomen minachting van het heilige van het spel of het is een goddelijk ingrijpen in het spel (het scheppen van een nieuw spel). Valsspelen, door bijvoorbeeld een onwaarachtige belofte te doen of de

⁹⁴ Huizinga (1938)

⁹⁵ Matt. 6:10

tempel te ontwijden door onheilig gedrag, is echter niet toegestaan omdat het de waarheid van het spel in zijn geheel ondermijnt (waarheid als *vijfde* spelkenmerk). Ten slotte keert de priester terug met de zegen naar het volk en het volk keert na het spel in de tempel huiswaarts. Het ritueel scheidt gemeenschap en verbondenheid. De mensen vinden hun gezamenlijke identiteit in het tempelritueel. Dit zijn “wij” (identiteit en gemeenschap als het *zesde* spelkenmerk).

De priester maakt letterlijk een *hemelreis*. Hij vertrekt met de offers en de gebeden van de aarde en het biddende volk in de voorhof, naar de zichtbare hemel tussen de lichten en sterren. Daar ontsteekt hij het brandoffer en hij komt in de wolken, de werkelijkheid waar hij God kan ontmoeten. En soms gaat hij door het voorhangsel: de scheiding tussen de zichtbare en onzichtbare dimensie en dan komt hij in de troonzaal voor Gods troon. Na de rituele handelingen, als een acteur in een spel, komt hij weer terug op aarde. Hij is zelf veranderd, maar ook de hemel en God is veranderd door de nieuwe werkelijkheid. God geeft door de priester zijn zegen aan de mens en de aarde. De hemel komt door het heilige spel op aarde en de aarde transformeert, net als de priester.

Oude culturen in het Midden-Oosten, zoals de Feniciërs en Egyptenaren, kenden het zegenen als een soort van gebed om het kwaad af te wenden. Een zogenaamde ‘apotropaeon’ (ἀποτρόπαιον) is een spreuk die vaak op amuletten werd gedragen om zo bescherming te hebben tegen kwade machten. In 1986 werd er in Ketef

Hinnom⁹⁶ in een graf een van de oudste van dit soort amuletten gevonden (uit ongeveer de 6e eeuw BCE): een zilveren rol die na openen een grote gelijkenis vertoonde met de beroemde zegenspreuk van Aaron. Ook was dit de oudste vondst van de godsnaam JHWH. Er is discussie over de vraag of dit een bewijs is voor de oudheid van de zegen van Aäron en dus ook Numeri. Of is de spreuk een algemeen religieuze spreuk die later in de bijbel terecht is gekomen? En is dat dan een bewijs is voor religieus syncretisme?

⁹⁶ Barkay, G., Lundberg, M., Vaughn, A., & Zuckerman, B. (2004). The Amulets from Ketef Hinnom: A New Edition and Evaluation. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (334), 41-71. doi:10.2307/4150106

--הברו (כ)
 -אָני־הוּ
 -רִי־הוּ (ו)
 --בָּעֵה-
 -שִׁיבֹרַכ
 יִהְיֶה ו
 (י) שִׁמְרֹכ
 יֵאֵר יֵה
 (וה) פָּנָיו
 (אֵל) יִכּוּ
 שִׁמְלֶךָ ש
 לוּ (מ) --

 --כִּמ--

 --וּר-נ-

[Moge] de Heer u zegenen en u beschermen –

יְבָרְכֶךָ יְהוָה, וַיִּשְׁמְרֶךָ

(*Jevhārēkh-khā JHWH vejishmerēkhā ...*)

[Moge] de Heer het licht van zijn gelaat over u doen
 schijnen en u genadig zijn -

יֵאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיַּחַנְךָ

(*"Jā'ēr JHWH pānāw ēlekhā viḥunnēkkā ...*)

[Moge] de Heer u zijn gelaat toewenden en u vrede geven.

יְשֹׁא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם

(*"Jissā JHWH pānāw ēlekhā vijāshēm lekhā shālōm."*)⁹⁷

Wat de interpretatie over het ontstaan ook mag zijn, deze zegenbede is één van de oudste teksten die we kennen. De tekst laat zien wat er gebeurt aan transformatie als de priester voor God verschijnt. Het licht van de Heer schijnt op de priester, omdat hij in de tempel de hemel is binnengegaan. Dit verschijnsel wordt ook wel 'theosis' genoemd: een proces waarbij de mens deel krijgt aan het goddelijke. Een transformatie door enerzijds 'katarsis' (reiniging van lichaam en ziel) en anderzijds 'theoria' (verlichting door het zien van God). Als de priester voor God was verschenen en hij het licht van zijn gelaat over de priester had laten schijnen, dan was het gelaat van de priester ook verlicht. Daarna straalt ook het gelaat van de priester af op het volk. Vergelijk dit ook met enkele andere voorbeelden van mensen die in het heiligdom van God verschijnen. Bijvoorbeeld Mozes in de "tempel", de berg Sinaï: *"Mozes daalde de Sinaï af, met de twee platen van het verbond bij zich. Hij wist niet dat zijn gezicht glansde doordat hij met de HEER had gesproken."*⁹⁸ Een ander voorbeeld is het verhaal van Jezus tijdens zijn transfiguratie: *"Ongeveer acht dagen nadat hij dit had gezegd, ging hij met Petrus, Johannes en Jakobus de berg op om te bidden. Terwijl hij aan het bidden was,*

⁹⁷ Numeri 6:24-26

⁹⁸ Ex. 34:29

*veranderde de aanblik van zijn gezicht en werd zijn kleding stralend wit.*⁹⁹

De priester vertegenwoordigt de mensen voor God: neemt hun hele leven, zorgen, zonden, hoop, verlangen, angst, onrecht en liefde mee naar God in een offer en gebed. Hij keert terug met de zegen. Door de liturgie schept God een nieuwe werkelijkheid. Nergens is dit zo goed zichtbaar als in de Psalmen.

PSALMEN IN DE TEMPEL

Naast de hemelreis van de priester met de offercultus, het gebed en de zegen hebben ook de psalmen, de beroemde hymnes van gebed en lofprijzing, een belangrijke plaats in de tempel. Je leest over de Psalmen van David, het zingen van de priesterkoren in de tempel. Wat kunnen de psalmen (gezongen of niet) ons vertellen over de tempel zelf, de liturgie als (her)schepping of ordening en de rol van de priesters? En verwijzen ze ook naar een antieke kosmologie in relatie tot de tempel?

Er zijn vele psalmen die de schepping in hun tekst aanhalen. Omdat de psalmen in de tempel gezongen of gereciteerd werden, kan de tekst gezien worden als een herhaling van die schepping. De liturgie is het opnieuw ordenen van de werkelijkheid in de tijd. In een Axis Mundi komt de oorsprong en de toekomst samen in het heden. Ook is er op dat moment sprake van ordening: chaos gaat over in schepping als de hemel de aarde raakt. In een psalm in de tempel wordt het volgende gezegd:

“Vanaf zijn troon houdt hij het oog

⁹⁹ Luk. 9:28-29

*op allen die de aarde bewonen.
Hij die de harten van allen vormt,
hij doorziet al hun daden.”¹⁰⁰*

De troon werd gelokaliseerd in de hemel, maar dit was tevens het Heilige der Heilige in de tempel. De ordening en het doen van recht op aarde, God als schepper en God als rechter zijn in Psalm 33 volkomen met elkaar verweven. We kunnen hieruit concluderen dat er vanuit de tempel een nieuwe (rechtvaardige) wereld wordt geschapen door God als rechter en koning. Nu is dit geen eenmalige ervaring van een mens in de tempel. Het feit dat deze tekst in een psalm terecht is gekomen wil zeggen dat het duizenden ervaringen zijn over vele jaren. De psalmdichter verzamelt de collectieve ervaring van Israël met God en bezingt het patroon: zo gaat God als koning om met de koningen van deze aarde en hun machtige legers.

De antieke kosmologie in relatie tot de tempel komt duidelijk naar voren in Psalm 78:69 waarbij in een parallellisme zijn heiligdom, de tempel en de hoogte van de hemel wordt verbonden aan het vastzetten (van de fundamente van de tempel) als de aarde:

*“Hij bouwde zijn heiligdom, hoog als de hemel,
en zette het vast als de aarde, voor eeuwig.”*

De hele psalm vertelt de geschiedenis van Israël met daarin de momenten dat God trouw is. Dit doet Hij door de tempel en de heilige berg vast te zetten, stabiel te maken. De situatie was namelijk instabiel door de ontrouw van zijn

¹⁰⁰ Ps. 33:14-15

volk en het geweld van de volken om hen heen. Ook deze conclusie ontstaat niet op een dag, maar is het resultaat van honderden jaren.

Dat de schepping verbonden is aan de tempel is duidelijk te zien in Psalm 19:2-3. In het wereldbeeld van de oudheid werden de zichtbare hemel en de hemellichamen gezien als goden of, zoals in deze psalm, als getuige van Gods majesteit. De zon krijgt antropomorfe kwaliteiten. Opvallend is het woord tent, wat ook vertaald kan worden met tabernakel. De majesteit van God wordt vergeleken met de loop van de zon vanuit haar tabernakel:

*“De hemel verhaalt van Gods majesteit,
het uitspansel roemt het werk van zijn handen,
de dag zegt het voort aan de dag die komt,
de nacht vertelt het door aan de volgende nacht.
Toch wordt er niets gezegd, geen woord
gehoord, het is een spraak zonder klank.
Over heel de aarde gaat hun stem,
tot aan het einde van de wereld hun taal.
Daar heeft hij een tent opgeslagen voor de zon:
een jonge bruidegom die het bruidsbed verlaat,
een held die vrolijk voortrent op zijn weg.
Aan het ene einde van de hemel komt hij op,
aan het andere einde voltooit hij zijn loop,
niets blijft voor zijn gloed verborgen.”*

Psalm 110¹⁰¹ is een psalm waarin de positie van de priester-koning of hogepriester wordt besproken: “Je bent een priester voor eeuwig, zoals ook Melchisedek was.” Hij staat volgens vers 1 aan de rechterhand van de HEER. De vijanden worden verslagen en gemaakt tot voetenbank. In de tempel ging de hogepriester ook daadwerkelijk naar het Heilige der Heilige en stond bij de ark van het verbond die de voetenbank van Gods troon werd genoemd. Vandaar ook dat de Heer hem de scepter van de macht reikt om te heersen over de vijanden:

*“De HEER spreekt tot mijn heer:
‘Neem plaats aan mijn rechterhand,
ik maak van je vijanden
een bank voor je voeten.’
Uit Sion reikt de HEER u
de scepter van de macht,
u zult heersen over uw vijanden.*

*Uw volk staat klaar op de dag dat u ten strijde trekt.
Op de heilige bergen, uit de schoot van de dageraad,
komt tot u de dauw van uw jeugd.*

*De HEER heeft gezworen, en komt op zijn eed niet terug:
‘Je bent priester voor eeuwig,
zoals ook Melchisedek was.’”*

¹⁰¹ Deze psalm wordt veel aangehaald in het nieuwe testament: Marcus 16:19, Lukas 22:69, Matteus 22:44 and 26:64, Handelingen 2:34 and 7:55, 1 Petrus 3:22. De positie van Christus wordt vergeleken met die van de hogepriester, aan de rechterhand van God, na de overwinning (in zijn dood en opstanding) over de machten.

Maar de mooiste verbinding tussen schepping en tempel is toch wel Psalm 36:8-10. Deze zit vol met tempelbeelden. Het hebreeuwse woord voor vreugde is **עֵדֵן** (*eden*). Het huis van God is vanzelfsprekend de tempel, de stroom of rivier van de eden, de bron van leven en het licht waarin wij het licht zien:

*“Hoe kostbaar is uw liefde, God!
In de schaduw van uw vleugels schuilen de mensen,
zij laven zich aan de overvloed van uw huis,
u lest hun dorst met een stroom van vreugden,
want bij u is de bron van het leven,
door úw licht zien wij licht.”*

In de dagelijkse liturgie in de tempel worden er volgens de Misjna (ongeveer 200 CE) zeven psalmen gezongen, waarvan er vijf in de septuagint (LXX) worden genoemd (eeuwen eerder). In de masoretische tekst staat er zelfs bij Psalm 92: “Een psalm, een lied voor de sabbat.”

Dag 1: Psalm 24 (LXX): Hier wordt de schepping van de wereld, de tempel, de berg van God en de heilige plaats in een zin genoemd.

Dag 2: Psalm 48 (LXX): In deze psalm worden de stad van God (Jeruzalem) en haar heilige berg (Sion) geïdentificeerd met de tempel, de zetel van de grote koning.

Dag 3: Psalm 82: In psalm Psalm 82 wordt in vers 1b gesproken over God die onderdeel is van een raad van goden, net zoals in Gobekli Tepe en Hazor. Maar God gaat hier rechtspreken en uit vers 6 blijkt dat de mensen worden gezien als goden, als zonen van de allerhoogste, maar die

zullen sterven als mensen en aardse vorsten. Aan de ene kant sluit deze psalm dus aan bij de godsbeelden van de omringende volken: de raad van goden. Aan de andere kant blijkt de ene God juist soeverein en worden de mensen die de onschuldigen mishandelen veroordeeld

Dag 4: Psalm 94 (LXX): In Psalm 94 is er het beeld van God die zit op zijn rechterstoel, de troon. Er wordt hem gevraagd om recht te gaan spreken over de onrechtvaardigen en de verdrukten recht te verschaffen. God moet verschijnen en zich verheffen (van zijn troon). Het beeld wat hier ontstaat is dat mensen met hun leed en het onrecht wat hen wordt aangedaan naar de priesters gaan en deze zingen op hun beurt deze psalm. Het recht op aarde moet zich voegen naar het hemelse recht.

Dag 5: Psalm 81: Psalm 81:7-8 laat zien dat God zijn volk wil bevrijden en voeden en haar wil verlossen uit de macht van boze overheersers. Deze psalm herinnert het volk er aan dat ze slaven zijn geweest in Egypte. Ze gaan als het ware terug in de tijd en staan opnieuw voor de berg van God waar God verschijnt in het duister van de donder. Ze kijken terug op hun bevrijding. God wil hen voeden en verzorgen als ze luisteren naar zijn stem. De berg Sinaï is het prototype van de tempel van God.

Dag 6: Psalm 93 (LXX): Deze psalm gaat over de onwankelbaarheid van Gods macht te midden van de chaos van de vloed. Ook dit is een scheppingsbeeld. De hoogte van de hemel boven de oervloed: Gods tempel boven de machten van het kwaad in deze wereld. Als God zijn scheppende woorden gaat spreken dan ontstaat er een onwankelbare wereld: zijn huis met zijn troon. Ook ontstaat de nieuwe eeuw tot in lengte van dagen.

Dag 7: Psalm 92 (LXX): Ook Psalm 92 gaat over de trouw van God als blijkt dat de vijanden worden verslagen, maar de rechtvaardigen zullen leven. In vers 13-16 worden de rechtvaardigen vergeleken met een boom (Psalm 1, boom in hof van Eden). Hier ontstaat het beeld van nieuwe schepping: de boom in de hof, geplant in het huis van de HEER.

TEMPELTHEOLOGIE IN DE PSALMEN

Uit de psalmen kun je de volgende conclusies trekken: 1) De tempel¹⁰² is de woonplaats van God 2) waar zijn troon staat en hij koning is en 3) van waar hij rechtspreekt en oordeelt over de onrechtvaardigen, 4) leven en zegen geeft aan de rechtvaardigen en 5) van waaruit hij de wereld herschept en ordent, 6) waar de hogepriester aan zijn rechterhand staat en waar 7) hemel en aarde aan elkaar verbonden zijn. De priester en het volk kwamen dagelijks of met enige regelmaat in de tempel. Daarmee kwamen ze in de hemel, voor Gods troon. Door de liturgie werd elke keer de wereld opnieuw geordend, geoordeeld en herschapen. De mensen kregen elke keer de zegen mee, het leven. Door de liturgie is elke week een scheppingsweek van zeven dagen waarin God elke zevende dag op zijn troon gaat zitten. De psalmen zijn een en al tempeltheologie!

De psalmen getuigen niet van unieke tempeldaden van de daar wonende God. Ze zijn daarentegen het

¹⁰² Om te bekijken of de tempel ter sprake komt, moet je ook niet alleen op zoek naar het woord tempel, maar ook naar de andere "tempeltaal" woorden: Tempel (10x), Priester (4x) in relatie tot God of tempel, Hof (7x), Huis (41x), Berg / Heuvel (18x), Troon (15x), Rivier (3x), Hemel (19x), Rust (4x).

resultaat van honderden jaren ervaring met God. Stel je het volgende voor: over die honderden jaren komen er duizenden mensen met hun diepste kwesties in de tempel: waarom lijkt het alsof de machtigen der aarde winnen? Waarom lijkt het recht aan het kortste eind te trekken? Wanneer ervaren wij uw trouw? Hoe ontvangen we vergeving? Is er een veilige plaats in deze onveilige wereld? Op wie kunnen we uiteindelijk echt vertrouwen? Al deze vragen en gebeden nemen de priesters mee in de tempel. Ze offeren en bidden en komen terug met de zegen. En na duizenden gebeden over vele jaren, weet de psalmdichter pas wat hij moet schrijven, omdat hij uit collectieve ervaring weet wat God zal doen in het hier en nu. Daarom zijn psalmen liederen van hoop en niet van optimisme. Ze zijn gebouwd op het fundament van eeuwenlange ervaring met God en de werking van het universum. Dit maakt de psalmen tot heilige teksten. Niet omdat de woorden uit de hemel zijn komen vallen, maar omdat de hemel al die jaren betrouwbaar blijkt te zijn. Het gaat om de eeuwenlange verbinding tussen hemel en aarde, het betrouwbare ritme van Gods regering vanaf zijn troon over deze wereld.

De liturgie, met lofprijzing, gebed, offers en zegen keren wekelijks terug in de tempel. Steeds opnieuw doet God zijn herscheppende werk en neemt hij rust.

CONCLUSIE

De mens is, zover als we terug kunnen kijken, een spiritueel wezen¹⁰³ die zin en betekenis ontdekt in het leven

¹⁰³ Zoals te zien is in de documentaire van Werner Herzog, *Cave of forgotten dream*, 2010. De muurschilderingen in de Chauvet

en daarover verhalen vertelt en zingt op heilige plaatsen. Deze plaatsen, die later de tempels worden, verbinden het grote geheim van het leven in de hemel met het leven hier en nu, de aarde. We hebben echter gezien dat deze verbinding tussen hemel en aarde ook kan leiden tot tempels van macht, oorlog en slavernij, zoals die van Babel. Daarom begint God in het bijbelse verhaal opnieuw met het scheppen van een nieuw land en een nieuw volk. Abraham en zijn kleinzoon Jacob ontvangen daarom opnieuw de zegen van Adam en ook zij bouwen heiligdommen om dit te vieren.

Elke keer als God opnieuw gaat scheppen, zoals het volk dat uit Egypte verlost is en op weg gaat naar het nieuwe land, is er een tempel: de berg Sinaï als tempel en daarna de mobiele tempel, de tabernakel. Mozes ziet het prototype van Gods tempel in de hemel en bouwt een kopie op aarde. Misschien ziet hij wel de schepping van de wereld als Gods oorspronkelijke tempel.

De architectuur van de tabernakel en de tempel zijn bekend uit vergelijkbare tabernakels en tempels uit omringende culturen. Deze zijn allemaal bedoeld om een symbolische hemelreis te maken. De architectuur in drie delen wijst op de drie lagen van de antieke kosmologie. Ook verwijzen alle elementen uit de tempel naar een deel van de kosmos. De priester is de acteur in dit spel. Als het spel goed gespeeld wordt dan is er steeds opnieuw sprake van nieuwe schepping.

Deze nieuwe schepping is het resultaat van het jarenlang met gebeden naar de tempel gaan en het ontvangen van de zegen. Het blijkt na eeuwen dat God is

grot in Zuid-Frankrijk laten zien hoe spirituele mensen het leven van de jacht verbinden met de sterren en hun constellaties.

als een koning die zijn vijanden verslaat en de rechtvaardige verlost en zegent. Daarom kunnen de gelovigen na al die tijd psalmen zingen over God als Koning op zijn troon in de tempel.

Het verhaal dat in de tempel verteld wordt, is van groot belang voor de rest van dit boek. Wanneer de priesters in de tempel de kant kiezen van de onderdrukker, wanneer ze onreine mensen gaan uitsluiten van de toegang tot God of wanneer de priesters zelf afgoden gaan vereren, corrupt worden of onheilig, dan wordt het tijd voor een nieuwe tempel, een nieuwe priesterorde of misschien zelfs een nieuwe priesterkoning / hogepriester. De verandering in de tempeltraditie, de vernietiging van de oude tempel en de herbouw van de nieuwe tempel hebben allemaal te maken met de vraag: wat is de ware tempel en wie is de ware priester-koning? En die vraag blijkt nog niet zo makkelijk te beantwoorden.

4 - DE TWEE TEMPELS

DE VERBORGEN TEMPEL

Stel jezelf voor dat de tekst van de bijbel is als een archeologische vindplaats. Je bent jarenlang op zoek geweest naar een verborgen tempel. En net als een archeologische vindplaats blijkt de tekst van de bijbel te bestaan uit verschillende lagen van oudheid en geschreven door verschillende tradities. Je komt in de tekst verschillende tempels tegen maar je weet uit het ruwe materiaal dan nog niet wie die tempel heeft gebouwd en wat de functie van die tempel was.

Welke tempels kunnen we tegenkomen? In de bijbel is er sprake van de eerste tempel van Salomo van ver voor de ballingschap en een tweede tempel van na de ballingschap. Komen we in de verhalen de eerste of de tweede tempel tegen? Of is dat dezelfde tempel die opnieuw is opgebouwd?

Het verhaal in de bijbel over de tempel is namelijk verre van eenduidig, zoals we ook al in het hoofdstuk hiervoor hebben kunnen zien. Stel je voor dat we *twee verschillende verhalen* horen over de tempel, welke zou je dan kiezen als het ware verhaal?

Het *verhaal van de tweede tempel* vertelt je dat God in de schepping al een goede tempel heeft laten zien, maar dat we die tempel kwijt zijn door de zonde van de mensheid. God scheidt echter een nieuwe tempel in zijn verbond met Abraham. Deze tempelbouw gaat door via de tabernakel van Mozes, het koningschap van David en de bouw van de tempel van Salomo. Maar deze zuivere tempel wordt ontwijfd door afgoderij en onrecht. Hoewel

koningen als Josia proberen de ware eredienst te herstellen door de wet van God centraal te stellen en de afgoden te verwijderen, gaat het volk toch in ballingschap. De geestelijke lessen die ze daar leren helpen hen om, eenmaal terug, een nieuwe tempel te bouwen. Toch leeft het volk nog lang in ballingschap en wachten ze op een nieuwe koning die ervoor zal zorgen dat de volken hen niet onderdrukken. Deze koning zal de volken bijeen brengen totdat uiteindelijk de hele aarde vol zal zijn van Gods wil: de hemel op aarde.

Maar er is ook een heel *ander verhaal* over de eerste tempel van Salomo. Dit is een meer onbekend verhaal omdat dit niet het dominante verhaal is geworden en niet duidelijk in de bijbel staat. Dit verhaal zegt dat het verhaal van de tweede tempel vooral is geschreven door mensen die de tempel zien als een zuivere plaats waar de wet van God wordt beoefend door mensen die zich niet inlaten met afgoden en die God aanbidden als de hoog verheven, ware God. In het verhaal van de eerste tempel is er een groot verschil tussen de tempel van voor en die van na de ballingschap. De eerste tempel (van Salomo) zat vol met mysterieuze symbolen en de priesters speelden er een heilig spel met allerlei fysieke rituelen. De God uit dit verhaal staat veel dichterbij de natuur, dan de hoog verheven God uit de tweede tempel. De eerste tempel is echter leeggehaald door koning Josia. Of sterker nog: het verhaal van Josia is een mythe, verzonnen door de priesters uit de tweede tempel om hun belang te dienen. De tweede tempel is niet de ware, de eerste verdwenen tempel wel.

Het verhaal van de eerste tempel kent een heel andere benadering tot God en gebruikt heel andere rituelen

en symbolen, is minder wettisch en veel fysieker. Het verhaal van de tweede tempel is een verhaal van het houden van de wet. Het verhaal van de eerste tempel is een verhaal van theosis, de mens die goddelijke kwaliteiten krijgt. Het verhaal van de eerste tempel kent Abraham en David als helden, het verhaal van de tweede tempel kent Mozes en Josia als helden.

Is het in de zoektocht naar de verborgen tempel wel nodig om te kiezen uit de twee uitersten? Staat de eerste tempel wel zo sterk tegenover de tweede? Is het verbond met Abraham anders dan dat met Mozes? En had koning David een andere agenda dan koning Josia? Of zijn het gewoon twee andere tempels die beide onder invloed stonden van omringende culturen en beide in een ander tijdvak te plaatsen zijn in de geschiedenis? Is het mogelijk om de Kanaänitische en Egyptische invloeden in de eerste tempel niet te duiden als onreine afgoderij? Is het mogelijk om de invloeden van Babylonië, Perzië en Griekenland in de tweede tempel niet te duiden als dualistisch? Is er mogelijk sprake van een pre-axiale eerste tempel en een post-axiale tweede tempel? En als dat zo eenvoudig is: waarom moest Jezus daar dan nog een nieuwe draai aan geven?

Moet je kiezen tussen die twee verhalen? Een belangrijke aanwijzing kunnen we vinden in de verhalen uit het nieuwe testament. Ze gaan over Jezus die wel degelijk een crisis doormaakt met betrekking tot de tempel. Zijn leven loopt uit op een climax in Jeruzalem, een confrontatie op het tempelplein, een arrestatie en verhoor bij de hogepriesters en uiteindelijk een executie met nogal wat consequenties voor de tempel. De volgelingen van Jezus geloven na zijn opstanding ook in een nieuwe realiteit

rondom de tempel. De brieven van Paulus en de openbaring van Johannes gaan vaak over de nieuwe tempel. Er is dus een verandering geweest tussen de tweede tempel en Jezus. Maar welke? Laten we onze zoektocht beginnen met het verkennen van de twee verhalen.

EERSTE TEMPELVERHAAL - BEALE

In zijn boek "The Temple and the Church' Mission" doorloopt Gregory Beale de hele bijbel om daar alle mogelijke tempelbeelden in te ontdekken, deze te vergelijken met de omringende culturen uit het Midden-Oosten, er betekenis aan te geven (tempel als microkosmos van de hele werkelijkheid) en, vooral, daarin een hoofdlijn te ontdekken: "*My thesis is that the Old Testament tabernacle and temples were symbolically designed to point to the cosmic eschatological reality that God's tabernacling presence, formerly limited to the holy of holies, was to be extended throughout the whole earth.*"¹⁰⁴ Je zou dit uitbreidingstheologie kunnen noemen, vergelijkbaar met de bekende theologie van N.T. Wright¹⁰⁵. Waar Wright meer zijn focus legt op een politiek-religieuze realiteit met de komst van Gods Koninkrijk op aarde, legt Beale de focus op de komst van Gods Koninkrijk in de aanwezigheid van de tempel op aarde.

De betekenis van het scheppingsverhaal en de aardse tempel in de bijbel is die van prototype of archetype.

¹⁰⁴ Beale, G.K., (2004), p.25

¹⁰⁵ Wright, N.T. (1996), "Jesus and the Victory of God. Christian Origins and the Question of God, Vol.II", Fortress Press, Minneapolis, p.660.

“In attempting to substantiate this thesis, I will survey the evidence for the cosmic symbolism of the Old Testament and ancient Near Eastern temples. Then I will argue that the Garden of Eden was the first archetypal temple, and that it was the model for all subsequent temples. Such an understanding of Eden will enhance the notion that the Old Testament tabernacle and temples were symbolic microcosms of the whole creation. As microcosmic symbolic structures they were designed to point to a worldwide eschatological temple that perfectly reflects God’s glory”.¹⁰⁶

Beale en zijn visie op de tempel is te typeren als een “minimalistische theorie”, omdat hij zo weinig mogelijk afwijkt van de bijbelse hoofdlijn zoals deze wordt beleden in een gereformeerde traditie. In zijn spreken over schepping en herschepping neemt hij een positie in waarin er sprake is van een alomvattend ingrijpen van de ware God van de bijbel in de menselijke geschiedenis. Beale is aan de ene kant overtuigd van het grote verhaal dat God een nieuwe schepping mogelijk maakt door het bouwen van een tempel, het leven van Jezus Christus als tempel en de uitbreiding van deze tempel over de hele aarde door de kerk. Toch eindigt zijn boek bij de nieuwe aarde die alleen zuiver kan zijn doordat de oude aarde wordt weggedaan en wordt vervangen door Gods nieuwe. Pas dan kan Gods aanwezigheid één zijn met zijn heilige schepping. Beale ziet de mens niet als Gods helper bij het

¹⁰⁶ Beale (2004), p.26

bouwen van de nieuwe tempel, maar ziet dit exclusief als taak van God.

In zijn visie op de bijbel volgt Beale de lijn van het Judaïsme bij het vastleggen van het Oude Testament aan het einde van de 1e eeuw. Dit is het Oude Testament zoals het vandaag in de de protestantse traditie bekend is. Hoewel het Oude Testament zelf vol staat van elkaar aanscherpende en soms tegensprekende verhalen, toch hebben de eindredacteuren ook een keuze gemaakt. Er is minder of geen rekening gehouden met de teksten uit de Septuagint, de aanvullingen uit de tradities van de Essenen, de Samaritanen of de Henochitische traditie. Er zijn veel bewuste veranderingen in de bijbeltekst doorgevoerd ten faveure van de dominante visie. Toch kiest Beale niet voor een bijbel-kritische visie, maar voor de eenheid van de bijbel omdat het Gods woord is. Ook kiest Beale voor de dominante bijbelse visie, omdat deze zijn eigen punt onderstreept.

Het punt van Beale ten aanzien van de omringende culturen is dat ze een karikatuur van de ware God zijn gaan aanbidden in de vorm van afgoden. De structuur van de aanbidding in de tempel was dan nog wel hetzelfde, denk aan de symbolen in de tempels en de driedelige structuur van het tempelcomplex, maar de godheid in deze tempel was te immanent, te stoffelijk. De aanbidding leidde tot onrecht, onheiligheid en immoraliteit. Beale kiest hier voluit voor een hoge theologie uit de tijd na de ballingschap waarin de zuiverheid van aanbidding niet kon samengaan met de meer fysieke en sensuele religie van voor de ballingschap. Beale gaat mee in de aanduiding van afgoderij zoals het Judaïsme uit de tweede tempel dit ook

doet. Het voordeel van het eerste verhaal is dat er een eenduidige visie op de tempel ontstaat:

- De bijbel is Gods woord en in zijn huidige vorm (door de interpretatie van een gereformeerde traditie) de ware kaart bij de zoektocht naar de verborgen tempel.
- De schepping is Gods begin van de aarde, maar wel in de vorm van een archetypische tempel. De hof van Eden is de oer-tempel en de eerste mensen zijn de eerste priesters.
- Alle aardse culturen hebben een vage herinnering aan de scheppings-tempel maar bouwen hun tempels als karikaturale kopieën en vervallen tot afgoderij, onrecht en immoraliteit. Toch blijft de structuur van hun eredienst en gebouwen dicht bij de bedoeling van Gods schepping.
- De roeping (en zegen) gaat van Adam (als representant voor de hele mensheid) over op de Abraham, Jakob en Mozes en dus op de geschiedenis van Israël. De tabernakel en de tempels van Israël zijn de ware afbeeldingen van het origineel van de Eden-tempel. Maar ook Israëls eredienst en tempel lopen het risico van afgoderij en vervalsing van de eredienst, waardoor ze Gods oordeel over zichzelf afroepen.
- Het is de bedoeling dat Gods oorspronkelijke Eden-tempel de hele aarde zal bedekken. Daarom geeft God zijn profeten visioenen van de eindtijd tempel waarin de hele aarde vol zal zijn van Gods glorie. Toch blijkt het voor Israël moeilijk om aan deze roeping te voldoen, omdat de heiligheid van het volk een doel wordt in zichzelf en ze niet

toekomst aan haar oorspronkelijke roeping: Gods tempel over de hele aarde uitbreiden.

- Daarom komt Christus als volmaakte tempel op aarde. In zijn optreden, leven, sterven en opstanding is hij wel trouw aan Gods roeping. Christus is de hoeksteen van de nieuwe, ware tempel.
- Door de Geest worden mensen onderdeel van deze nieuwe tempel in Christus en verspreid deze zich over de hele aarde.
- Uiteindelijk zal God toch deze huidige aarde moeten vervangen door een volmaakte, opdat het hemelse Jeruzalem, de stad-tempel, op aarde kan neerdalen.

De consistente lijn van Beales tempeltheologie roept wel enkele vragen op. Is het nodig om met zoveel symboliek vast te houden aan een literalistische visie op de bijbelse schepping en eindtijd? Zorgt de consistente lijn niet voor het uitvlakken van tegenstemmen? Geeft hij hiermee niet teveel toe aan de dogmatische visie op de bijbel ten koste van kritische vragen en buitenbijbelse bronnen? En waarom een uitbreidingstheologie van de tempel als uiteindelijk God toch een nieuwe aarde moet scheppen voordat de tempel de hele aarde kan bedekken? De vraag stellen is hem beantwoorden. Op naar een tegenstem, het tweede verhaal.

TWEEDE TEMPELVERHAAL - BARKER

Het tweede tempelverhaal - van de Engelse oud-testamenticus Margeret Barker - is om verschillende redenen complexer. Veruit de belangrijkste reden hiervoor is dat Barker een tegenovergestelde positie inneemt ten

opzichte van Beale wat betreft de overlevering van de ware traditie. Dit zoeken naar de “ware” traditie brengt ze ook weer bij elkaar. Beiden, Beale en Barker, menen dat er een oorspronkelijke, ware traditie te vinden is. Daarmee zijn het beide “funderende” theologen die met overtuiging bezig zijn met de basis, het fundament voor de ware tempel. De kaart waarmee Barker zoekt naar de ware tempel is echter een volstrekt andere dan Beale. Barker meent dat er veel bronnen in de bijbel terecht zijn gekomen die de dominante tweede tempel traditie en de wetgeving als verbond centraal stellen ten koste van een oudere traditie. Volgens Barker is de oudere traditie de ware traditie. Deze oudere traditie is slechts ten dele te vinden in de canon van de bijbel. Deze moet gezocht worden in buiten-bijbelse tradities als het Henochitische Judaïsme, de Dode Zee-rollen, gnostische geschriften en mystieke tradities. Het grote nadeel van de werkwijze van Barker is dat ze de bronnen altijd naar haar eigen hypothese toe lijkt te laten spreken. Ze heeft het vaak over verborgen tradities, tempelgeheimen en tempelkennis die alleen aanwezig waren bij de tempelelite. Ook springt ze net zo snel van de 6e eeuw BCE naar de 4e eeuw CE, alsof er in 1000 jaar een geheime traditie is blijven bestaan.

Toch is het waardevol om de zoektocht van Barker naar de verborgen tempel serieus te nemen. Ze legt veel oude bronnen op tafel die ze met een interessante hypothese aan elkaar verbindt tot tempeltheologie. Ook spreekt de archeologie in haar voordeel wanneer ze verbindingen legt tussen oude godsbeelden uit Kanaän en de aanbedding van de god uit de eerste tempel. Haar mystieke inslag zal veel mensen aanspreken omdat de zoektocht naar de verborgen tempel leest als een

'conspiracy theory' met verborgen bronnen, onverwachte ontdekkingen en revolutionaire toepassingen. Of dit 'waarheidsvinding' is, moet natuurlijk blijken. Barker's heeft de volgende hypothese:

- 1) De oude, eerste tempel, gebouwd door Salomo, is de ware tempel. Deze ware tempel is een microkosmos van de schepping en een replica van de hof van Eden als oorspronkelijke tempel. In de ware tempel wordt de schepping in stand gehouden door de liturgie.
- 2) De traditie van deze tempel is in de 7e eeuw BCE vernietigd door Koning Josia tijdens zijn tempelreiniging. Barker ziet deze "reiniging" niet als iets positiefs, maar als het uitbannen van de symbolen en rituelen ten faveure van de deuteronomistische tradities ook wel bekend als het "vinden van de boekrol in de tempel".¹⁰⁷ Je zou deze wending kunnen vergelijken met een beeldenstorm. Waar de eerste tempel staat voor een "rooms-katholieke" traditie, vol beelden, symbolen en rituelen, is de tweede tempel (vanaf Josia en na de ballingschap) een lege, "reformatorische" tempel zonder voorwerpen en rituelen.
- 3) Er zijn veel voorwerpen en praktijken verdwenen uit de eerste tempel. *"The returned exiles emphasized that the second temple resumed the ways of the*

¹⁰⁷ Uit de Documentaire theorie weten we dat de Thora niet eerder is gevormd dan (op z'n vroegst) de 5e eeuw BCE en (op z'n laatst) de 1e eeuw BCE. De Thora werd dus niet "gevonden" in de 7e eeuw en het verhaal van Koning Josia is een voorbeeld van het schrijven van geschiedenis vanuit het oogpunt van de Deuteronomistische traditie van na de ballingschap.

first. The original temple vessels that had been looted by the Babylonians¹⁰⁸ were returned with the first group of settlers.¹⁰⁹ Basins, bowls and censers are listed, but there is no mention of the major items: the menorah, the ark, the golden altar... Later Jewish traditions hoped that five items from the first temple would be restored in the temple of the Messiah: the fire, the ark, the menorah, the Spirit and the cherubim¹¹⁰.

- 4) Het verhaal van Koning Josia is het resultaat van de nieuwe traditie van na de ballingschap en toe te schrijven aan de priester Ezra (5e of 4e eeuw BCE). Ezra en het tweede tempel Judaïsme kiezen voor een nieuwe geschiedenis met helden als Mozes en Josia (boven de oude helden als Abraham en David/Salomo). De Tenach / Oude Testament zoals we het vandaag kennen is een mix van de tweede tempeltheologie en hun kijk op de geschiedenis van na de ballingschap met de oude traditie er in (verborgen).
- 5) Het godsbeeld van de eerste tempel en voor de ballingschap verschilt in grote mate van het godsbeeld van de tweede tempel en na de ballingschap. Voor de ballingschap was het godsbeeld veel meer een drie-eenheid¹¹¹ van El,

¹⁰⁸ Jer. 52:17-23

¹⁰⁹ Ezra 1:7-11

¹¹⁰ Numbers Rabbah XV.10 in Barker (2010), Temple Themes in Christian Worship, New York, T&T Clark International, p.57

¹¹¹ Een "Sagrada Familia" drie-eenheid van vader-moeder-foon. Barker refereert eraan dat de drie-eenheid dus wel degelijk een oer-concept is en geen uitvinding van het christendom uit de 2-4 eeuw CE.

Ashera (moeder-godin) en JHWH (de zoon van El en Ashera). “*The Lord, the God of Israel, was the Son of God Most High, the Second God*”. Na de ballingschap is er alleen nog sprake van een strikt monotheïstisch godsbeeld¹¹² met een hogere theologie. JHWH is dan een enige, hoog verheven god, en de rest zijn lagere afgoden. El en JHWH zijn oorspronkelijk twee: vader en zoon, maar in het redactieproces zijn deze bronnen samengevoegd tot een godsbeeld (zie Documentaire Hypothese).

- 6) De Hogepriester-koning is de incarnatie van JHWH en de koningin-moeder van Jeruzalem is de incarnatie van Ashera.
- 7) Voor de ballingschap is er sprake van een meer sensuele, aardse, speelse, zintuiglijke, symbolische en ritualistische religie rond de tempel. Na de ballingschap is de religie sterker nominalistisch en zijn de rituelen vooral gericht op het vernieuwen van het verbond van de wet van Mozes.
- 8) In de oude tempel was er sprake van een huwelijk of verbond tussen hemel en aarde waarbij priesters engelen waren en engelen priester. De mens (de priester) kon voor Gods troon komen en door theosis de eigenschappen van God overnemen en engel of zoon van God worden. Dit is de gelijkvormigheid naar het beeld van God. De

¹¹² Uit archeologische opgravingen blijkt ook dat oud-Israël en de ballingen in Egypte alles behalve strikt monotheïstisch zijn. Denk aan de vondsten van honderden vruchtbaarheidsbeeldjes in Israël. Hoe je daar duiding aan geeft is een heel andere zaak: is het afgoderij of is het een oorspronkelijke religie? Of een andere optie: zijn het verschillende uitingen in verschillende tijdvakken onder invloed van verschillende culturen en religies?

hogepriester wordt de Heer, de zoon van God door het Heilige der Heilige in te gaan (theosis). Deze transformatie wordt gerepresenteerd door kleding en symbolen van de hogepriester. Ook wordt de koning “zoon van God” genoemd, zeker als hij de rol van priester-koning zou hebben gehad.¹¹³

- 9) De gewone priesters vechten met de Babyloniërs mee om Jeruzalem te veroveren op de priesterlijke elite. Na de verovering van Jeruzalem wordt de priesterlijke elite weggevoerd (slechts 4600 mensen in totaal¹¹⁴), de gewone priesters en het volk blijven achter. Tijdens de ballingschap schrijft de priesterlijke elite haar geschiedenis rond de ballingschapsthema's: slavernij, uittocht, wetgeving, woestijn en intocht. De achtergebleven en naar Egypte gevluchte mensen houden vast aan de oorspronkelijke traditie. De ballingschap en de tijd van de herbouw van de tweede tempel vindt veel later plaats (ongeveer 200-250 jaar na de verwoesting van de eerste tempel) en de versie van dit Jodendom is dus sterk gevormd door de ballingschap en invloeden uit Babylonië en vooral Perzië. Er zijn dus na de (langere) ballingschap twee versies van Jodendom in de zogenaamde tweede tempel periode. De eerste is de populaire versie van de achterblijvers (gevormd door het oude geloof) en de tweede is de aristocratische versie (gevormd door de ballingschap van de priesterlijke elite) van de teruggekeerde ballingen.

¹¹³ 2Sam.7:12-16, Ps.2:7, 89:27-28

¹¹⁴ Jer.52:30

- 10) De oorspronkelijke populaire traditie is terug te vinden in de Henoch traditie, Rabbijnse geschriften, vroeg-christelijke geschriften, de Dode Zee-rollen, de gnostische geschriften en het Nieuwe Testament. *“To glimpse the earlier teachings, it is necessary to search far beyond the bible itself. There is still caution about this in some quarters, but with the discovery of the Dead Sea Scrolls and the increased scholarly interest in that vast body of ancient texts knowns as the Apocrypha and Pseudepigrapha, a new context for Christian origins is being reconstructed.”*¹¹⁵
- 11) Jezus en het vroege christendom zijn de ware erfgenamen van de oudere, ware traditie uit de eerste tempel. *“One thing has become quite clear: the original gospel message was about the temple, not the corrupted temple of Jesus’ own time, but the original temple which has been destroyed some six hundred years earlier.”*¹¹⁶ Christenen zijn de erfgenamen van de ware traditie uit de tempel en niet het Rabbijnse Jodendom uit de tijd van de opkomst van de synagoges.
- 12) Jezus wordt gepresenteerd als de ware priester in de ware tempel. *“Melchisedek”*¹¹⁷ returned to his people”. Ook in de bijbel wordt Jezus voorgesteld als Melchisedek¹¹⁸. *“Melchisedek’s priesthood was more ancient than Aaron’s, and the letter op*

¹¹⁵ Barker (2004), p.2

¹¹⁶ Barker (2004), p.1

¹¹⁷ Ik kies voor de schrijfwijze Melchisedek in plaats van Melchizedek.

¹¹⁸ Hebr. 4:14, 7:16

Hebrews argues that the Melchisedek priesthood is superior to the Aaronic. Now Aaron was the brother of Moses, but Melchisedek was priest in Jerusalem in the time of Abraham. Melchisedek represents the older faith. The Jerusalem kings had been priests in the manner of Melchisedek¹¹⁹.

- 13) Maria staat in de lijn van de vrouwelijke godheid. Ze is de incarnatie van wijsheid, van de godheid Asjera, de koningin van de hemel. “*The Queen of Heaven, also known as Wisdom, had been part of the original Temple cult as Virgin Mother of the Messiah.*” Ook in de bijbel (en daarbuiten) worden vrouwelijke beelden voor God gebruikt.

Bijvoorbeeld Ruach (רוּחַ), de Geest, is een vrouwelijk woord. En in de tempel van Elephantine in de Nijl werd, ten tijde van de ballingschap, God als een vrouwelijke godheid aanbeden. En in het katholicisme zit Maria als koningin op de troon met het kind Jezus op schoot.

- 14) De Openbaringen van Johannes staat vol met tempeltheologie die alleen te begrijpen is door de verborgen tradities tussen de eerste tempel en Jezus serieus te nemen. Ook de vorm van de kerk en de liturgie is afkomstig uit de tempel, evenals de centrale elementen van het christelijke denken zoals verzoening, theosis, koninkrijk van god en nieuwe schepping.

- 15) De tempel is de plaats voor het sluiten van het verbond tussen hemel en aarde.¹²⁰ Dit is de heling

¹¹⁹ Ps. 110

¹²⁰ Barker neemt een meer gnostische benadering van verbond tussen verbroken polariteiten. De banden in de schepping

van de aarde door Gods tegenwoordigheid. Het is de transformatie van de aarde, niet het nastreven van ethische puurheid. Het is het ontsluiten van de bron van eeuwig leven in plaats van het houden van de wet. Het pesachfeest gaat over de grote verzoendag voor de hele aarde in plaats van het feest van uittocht. De tempel is de plaats waar God woont in het Heilige der Heilige en waar theosis voor de mens mogelijk is in plaats van afzondering van een volk door een zuivere wetsbetrachting.

In Barkers tempeltheologie is er veel plaats voor esoterische bronnen, engelen, theosis, mystiek, wijsheid tradities, sensuele en zintuiglijke ervaring, vrouwelijke beelden van god en nieuwe visies op eucharistie, gebed, kerk en toekomst / eeuwigheid.

Je zou kunnen stellen dat Barker een maximalistische visie heeft op tempeltheologie. Waar Beale zich keurig houdt aan de canon, de mainstream theologie en binnen de gereformeerde lijntjes kleurt (oftewel een minimalistische visie op tempeltheologie), gaat Barker daar volledig tegenin. Ze neemt alle mogelijke buitenbijbelse bronnen aan als waar, juist omdat ze onderdrukt zijn. Het bevestigt haar hypothese dat de geschiedenis van de tweede tempel geprobeerd heeft om

worden steeds verbroken door zonde, maar de verzoening (grote verzoendag) en eucharistie brengen hemel en aarde, god en mens weer samen. Vroege gnostiek ziet Barker als gezonde gedachte vanuit de scholing die Pythagoras ontving in Syrië en dus in dezelfde gedachtenwereld als tweede tempel Judaïsme.

die van de eerste te onderdrukken of te vervangen.
Daarom kijkt ze uit naar afwijkende bronnen¹²¹.

In de basis gaan zowel Beale als Barker uit van:

- 1) De tempel als microkosmos van de schepping.
- 2) De scheppingsverhalen als tempelbouw.
- 3) De liturgie van de tempel waarin de schepping onderhouden wordt.
- 4) De tempel wordt herinnerd als Eden.
- 5) Adams verlies van Eden was het verliezen van de oorspronkelijke tempel.
- 6) Christus als nieuwe Adam herstelt de oorspronkelijke, Eden-tempel.
- 7) Christus doet dit als “Heer” en als “Hogepriester”.

Barker en Beale hebben daarnaast als grote overeenkomst dat ze op zoek zijn naar een ware traditie alleen zoeken ze deze in tegenovergestelde opvattingen. Beale vindt de ware traditie in een minimalistische benadering: de bijbel is Gods woord en de hoofdlijn is zoals we die kennen uit de protestantse traditie, maar met deze innovatie: we kunnen dit vertrouwde verhaal nu in tempeltermen vertellen. Barker vindt de ware traditie in een christendom als erfgenaam van een oudere traditie uit de tijd van de eerste tempel. Daar waar Beale alle plooiën glad strijkt, ziet Barker de

¹²¹ Helaas is Barker in haar boeken niet of nauwelijks in gesprek met de kritische theologie. Natuurlijk is er de laatste 50 jaar veel meer bekend geworden over het Judaïsme vlak voor, ten tijde van en na Jezus. We weten nu over de bronnen van het Oude Testament, de redactie die er op heeft plaats gevonden, de invloed van andere religies op het ontstaan van de bijbel en verandering in de cultuur zoals de theorie van de Axiale tijd. Daar waar Barker vaak de bronnen passend lijkt te maken voor haar eigen visie zal ik proberen verschillende visies met elkaar te laten schuren.

kloof tussen het tweede tempel Judaïsme en het vroege christendom als onoverbrugbaar. In de duiding van de ware eredienst zit Beale veel meer op het spoor van het strikte monotheïsme (volgens Barker) uit de tijd van na de ballingschap. Barker wil het christendom en de kerk terugplaatsen in de (volgens Beale) syncretistische of zelfs heidense praktijken van een afvallig oud Israël van voor de ballingschap.

Bovenstaande heeft allerlei implicaties voor de vraag: waarom moest Jezus komen als ware tempel? Beale zou zeggen: “Jezus is trouw aan het verbond en herstelt de oorspronkelijke roeping van Israël: Gods oorspronkelijke tempel wordt door zijn volk verspreid over de hele aarde (uitbreidingstheologie). De vijand in dit plaatje is de afgoderij en het daarbij horende onrecht en moreel verval.” Barker zou zeggen: “Jezus komt om de ware tempel van Salomo, Abraham en Eden in ere te herstellen en daarmee als ware hogepriester het verbond tussen hemel en aarde mogelijk te maken en de heling van de aarde door Jezus en zijn volgelingen (theosis-theologie).”

Beide extremen in de tempeltheologie hebben voordelen en nadelen. Is er een tussenweg mogelijk? Het mag duidelijk zijn dat je aan Beale noch Barker recht doet door ze te combineren of het beste uit beide werelden te selecteren. Een tussenweg zou dan liggen in het laten schuren van deze twee paradigma's en het zoeken naar een overstijging in de theologie en de toepassing voor een innovatieve kerk voor vandaag.

De tussenweg zit in het denken over God, bijbel en tempel als combinatie van weten en niet weten, mysterie en kennis. Beide paradigma's, van Beale en Barker, zijn

kaarten voor het zoeken naar de tempel, niet de beschrijving van de tempel zelf. We kunnen hun claims meenemen in onze zoektocht en daarbij nog enkele puzzelstukjes toevoegen. Enerzijds kunnen we Barker in ons schema inpassen als de stem van onder. Ze wijst ons op de mogelijkheid van verbinding tussen hemel en aarde en het opkomen van de tempel vanuit andere culturen en religies. Haar godsbeeld is dichterbij het pantheïstische idee van “alles in God” en soms is haar godsbeeld een beetje syncretistisch. Beale heeft een hogere, strikt monotheïstische invalshoek en legt de nadruk van Gods autonomie en ingrijpen in de geschiedenis door nieuwe schepping, openbaring en uitbreiding. Barker gaat voor transformatie, Beale voor uitbreiding van Gods geopenbaarde wereld.

DE TEMPEL VAN EZECHIËL

Van veel profeten zou je kunnen zeggen dat ze kritiek hebben op het functioneren van de bestaande tempel. Dan lijkt het alsof er een eenvoudig schema is: de tempel en de priesterklasse zijn een conservatieve beweging die ook nog eens corrupt kan zijn door onrecht en afgoderij, de profeten gaan daar tegenin en profeteren over een nieuwe schepping en een nieuwe tempel.

Het zou echter kunnen dat alle geschriften over tempels een eschatologische en symbolische betekenis hebben. Wanneer de tabernakel en de tempel van Salomo zelf ook visioenen zijn in plaats van historische beschrijvingen, dan is de hele bijbel één groot verlangen naar een nieuwe tempel. In dat geval zou het kunnen dat we niet precies weten welke tempelpraktijk er was voor de

Babylonische ballingschap. Wat we wel weten is het volgende:

- De geschriften van de profeten geven duiding over de ballingschap. Er is oordeel over afgoderij en onrecht.
- De eerste tempel functioneerde niet. Het kan zijn dat de geschriften over de tabernakel en de tempel van Salomo post-exilisch zijn en dus ook een kritiek bevatten van de tempelpraktijk van voor de ballingschap.
- Er moet een nieuwe schepping en een nieuwe tempel komen. Zowel de eerste als de tweede tempel vallen onder dit oordeel. Er is geen vervulling van de beloften bij de bouw van de tweede tempel.
- Israël ziet zichzelf nog steeds in ballingschap. God is niet de koning, andere machten met hun afgoden regeren en brengen onrecht.

Het boek Ezechiël staat in deze lijn. Het is geschreven ver na de ballingschap, maar geeft wel degelijk een duiding over de ballingschap en waarom God de tempel moest verlaten. Hij ziet een heel nieuwe tempel voor zich en dat terwijl er waarschijnlijk een tweede tempel bestond die vele malen kleiner was dan de tempel in het visioen van de hoofdstukken 40-48. Zijn visioen van de tempel gaat dus niet over een bestaande praktijk, maar beschrijft een grote verandering. De tempel van Ezechiël gaat immers over een totaal nieuw complex. Maar wat ziet de profeet eigenlijk en hoe moeten we dit interpreteren? De profeet kan de tempel zien als een blauwdruk voor een te bouwen tempel, net als David en Mozes voor hem. Maar al snel wordt duidelijk dat

het hier om iets anders gaat. Het profetische visioen gaat niet over een bouwvoorschrift en ook niet om een toekomstvoorspelling van een ooit te bouwen tempel.

De beschrijving in Ezechiël is iets wat je een symbolisch-eschatologische tempel zou kunnen noemen. De tempel is symbolisch-eschatologisch om de volgende redenen¹²²:

- Ezechiël schrijft aan de ballingen in Babel over het herstel van het land wat zal volgen na de ballingschap en is daarom eschatologisch van aard.
- Ezechiël schrijft zijn profetie als een visioen waarin hij als het ware een hemelreis maakt. Margeret Odell schrijft in haar commentaar dat de mystieke ervaring van Ezechiël is te vergelijken met de Hekhalot Rabbati: het opstijgen van een mysticus in de paleizen van God. Ook in de Henoeh traditie maakt de hoofdrolspeler een hemelreis en beschrijft de hemelse tempel. Toch ziet Ezechiël geen ontwerp of blauwdruk, maar een concreet gebouw wat gemeten kan worden en in de toekomst lijkt te bestaan.
- In de hoofdstukken 8-11 schrijft Ezechiël over hoe God de tempel moet verlaten vanwege de afgoderij en het geweld. De hoofdstukken 40-48 gaan over de nieuwe tempel en de terugkeer van God. Beide verhalen zijn profetische symbolische teksten en zijn lang na de historische gebeurtenissen van vernietiging en mogelijk ook na de wederopbouw van de tweede tempel geschreven. Vlak voor de

¹²² Odell, M.S., (2005) "Ezechiël, Smyth & Helwys Bible Commentary", Smyth & Helwys Publishing Inc., Macon, Georgia, p. 492

vernietiging wordt reeds geschreven over het nieuwe hart en de nieuwe geest die de mensen zullen krijgen.¹²³

- Als het volk een nieuw hart en een nieuwe geest heeft gekregen, volgt het herstel van het land. Ezechiël schrijft: “*Ze zullen zeggen: ‘Dit land hier, dat een woestenij was, is nu als de tuin van Eden’*”¹²⁴. De verwijzing naar Eden is vanzelfsprekend symbolisch: Eden is het herstel van de oorspronkelijk bedoeling van God met zijn schepping. Eerst het beloofde land en daarna de hele aarde.
- De tempel in Ezechiël omvat qua oppervlakte de hele stad Jeruzalem en wil daarmee op symbolische wijze zeggen: de stad is de heilige tempel. Odell wijst er op dat het tempelcomplex meer lijkt op een paleis dan op een tempel. Het complex wordt ook vaak “huis” genoemd en het Heilige der Heilige wordt paleis (groot huis) genoemd. Odell wijst ook op de achtergrond van de ballingschap waarbij de koning van Juda moest knielen voor de Babylonische koning Nabonidus om met hem te mogen dineren. God wordt nu zelf de koning in zijn paleis en de ballingen zullen terugkeren en dineren met de ware God en Koning JHWH.¹²⁵
- De maten van het hele complex vormen een perfect vierkant en zijn daarmee een symbolische verwijzing naar de kubus (een heilige en volmaakte

¹²³ Ezech 11:19 = 36:26

¹²⁴ Ezech. 36:35a

¹²⁵ Odell (2005), p. 526

maat) van het Heilige der Heilige. De maten zijn ook weer het voorbeeld voor het hemelse Jeruzalem in Openbaringen.

- Het mag duidelijk zijn dat de tempel van Ezechiël nooit is gebouwd. Het tempelcomplex is als zodanig nooit gevonden en wordt nooit beschreven in andere teksten. Daarmee is de symbolische functie belangrijker dan de letterlijke. Al staat er wel een soort bouwopdracht: *“Mensenkind, vertel het volk van Israël over de tempel, zodat ze zich schamen over hun wandaden, en laat ze het model nameten. Als ze zich schamen over alles wat ze hebben gedaan, maak hen dan bekend met de indeling en het ontwerp van de tempel, met de uitgangen en de ingangen, kortom met de hele indeling, en met alle bepalingen en voorschriften. Schrijf alles voor hen op, opdat zij het nauwgezet uitvoeren.”*¹²⁶
- De “Luister van de Heer”, de כְּבוֹד־יְהוָה (kabood JHWH), de stralende aanwezigheid van God die de tempel vervuld, keert terug in de tempel, zoals een koning naar zijn troonzaal: *“Toen nam de man mij mee naar de oostpoort. En daar, vanuit het oosten, zag ik de God van Israël in al zijn luister verschijnen, met een geluid als het gebulder van de zee, en de aarde straalde ervan. Wat ik zag, leek op wat ik had gezien toen ik de verwoesting van de stad zag, en op wat ik had gezien bij het Kebarkanaal, en ik wierp me voorover op de grond. De luisterrijke verschijning van de HEER ging door de oostpoort de tempel binnen. Toen hief een geest*

¹²⁶ Ezech.43:10-11

mij op en bracht me naar de binnenhof, en ik zag dat de tempel vol was van de luister van de HEER. Toen werd er vanuit de tempel tegen mij gesproken, terwijl de man naast mij stond: ‘Mensenkind, dit is de plaats van mijn troon, de plaats waar ik mijn voeten zet. Hier zal ik voorgoed blijven wonen te midden van de Israëlieten.’¹²⁷ De כְּבוֹד־יְהוָה

(kabood JHWH) wordt ook verbonden met de שְׂכִינָה (shechina), de wolk die de tempel vervuld. Deze “shechina”, de aanwezigheid van God, werd gemist in de tweede tempel, maar werd wel door de profeet Ezechiël gezien in de eschatologische tempel.

- De bekende tempelbeek¹²⁸ wijst op nieuwe schepping: de rivieren en levensbomen verwijzen naar de oorspronkelijke tempel, de hof van Eden die hersteld zal worden. Er is, doordat God zijn nieuwe tempel bouwt, ook sprake van nieuwe schepping. Zelfs de Dode Zee wordt levend: tempelbouw, opstanding uit de dood, nieuwe schepping en eeuwig leven horen bij elkaar. Ze zijn geen blik in de verre toekomst, maar het resultaat van Gods aanwezigheid op aarde in het hier en nu.
- De functie van de deuren en poorten is “limineel”¹²⁹, dat wil zeggen om de tempelbezoeker in gods aanwezigheid te laten komen. Hij “stijgt op” van de aarde en komt “in” een hemelse sfeer. De muren markeren de overgang tussen de sferen aarde en

¹²⁷ Ezech.43:1-7a

¹²⁸ Ezech. 47

¹²⁹ limen = drempel

hemel. Het zijn geen defensieve bouwwerken om mensen buiten te houden. De open deuren en de poort nodigen de mensen uit om in de hemel te komen. Odell wijst dan ook op de Qumran tekst "Songs of Sabbath Sacrifice" die qua woorden sterk leunt op Ezechiël 40-48: "...*they functioned, like the heavenly gates of the Songs, as passageways allowing the worshippers to come into the divine presence while also allowing divine blessings to flow out of the temple.*"¹³⁰

- De hoofdfunctie van een eschatologisch en symbolisch tempelvisioen is om te laten zien dat er een nieuwe realiteit zal aanbreken: een nieuwe tempel in een nieuw land en een hersteld volk waarbij God zijn plaats inneemt als een koning in zijn paleis met nieuwe priesters. Het tempelvisioen van Ezechiël is geschreven in een historische situatie waar dit visioen geen realiteit was. Een tempel die als zodanig nooit is gebouwd (symbolisch), wijst dus op een andere realiteit: Gods koninkrijk zal op aarde komen, zijn wil zal worden gedaan in de hemel, zo ook op aarde (eschatologisch).
- De beelden van de tempel van Ezechiël duiden op een verschuiving van "zien en bouwen" naar een symbolische betekenis van tempels.¹³¹ Ezechiël ziet

¹³⁰ Odell (2005), p.494.

¹³¹ Deze verschuiving past ook bij de Axiale tijd waarin het boek Ezechiël is ontstaan. De mens kan in symbolische, boventijdelijke elementen denken. Dit kan de vorm van abstractie krijgen, maar ook de vorm van symboliek: de tempel is dan geen fysiek gebouw meer maar staat symbool voor een nieuwe werkelijkheid en is toegankelijk voor alle mensen.

- nog steeds een toekomstige tempel, maar deze beslaat de hele stad en heelt het hele land. De letterlijkheid van de tempel is minder belangrijk aan het worden, maar de functie - de nieuwe schepping - blijft overeind. Daarom is de profetie van Ezechiël een ontwikkeling richting het gebruik van het woord "tempel" het Nieuwe Testament. De verhalen over Jezus, de gemeente en de voleinding in Openbaringen gaan ook over een "tempel", zonder dat er ooit een fysieke tempel aan te pas komt.
- De profeet Ezechiël met zijn eschatologische en symbolische tempel zijn karakteristiek voor de Axiale tijd. Voorheen (pre-Axiaal) was de tempel een fysiek en afgesloten gebouw voor de priesterklasse. Nu wordt de hele stad een grote tempel. Deze ontwikkeling zie je ook terug in teksten waarin alle mensen priesters worden.

Samenvattend kan je zeggen dat Ezechiël schrijft over een eschatologische tempel, een beeld van een ideale hemelse tempel die een symbolisch voorbeeld is voor de aarde. Het is geen bouwplan of een voorspelling van een letterlijke constructie die ooit op aarde zal neerdalen, maar een visioen van Gods hemel op aarde. De tempel staat open voor mensen om in en uit te gaan en haar rivier heeft als uitwerking de genezing van de aarde. De tempel wordt gegeven aan een eschatologisch volk van God: mensen met een nieuwe hart en een nieuwe geest ontvangen, symbolisch, een nieuwe tempel. Ezechiels tempel is een ontwikkeling naar een symbolische tempel zoals deze wordt beschreven in de verhalen over Jezus, de gemeente

en de openbaringen van Johannes, een “tempel” die de hele aarde zal bedekken en helen.

DE TEMPEL VAN DANIEL

Het bijbelboek Daniël kent een sterk tempel-theologisch motief. In hoofdstuk 7 krijgt Daniël een droom waarin hij ziet dat er vier dieren uit de aarde opkomen die vier koninkrijken symboliseren. De focus ligt vooral op het vierde dier, de vierde koning die strijd voert tegen de heiligen van God. Tussen de beelden over de vier dieren is er het beeld over de troon van God¹³² en de mensenzoon:

“Ik zag dat er tronen werden neergezet en dat er een oude wijze plaatsnam. Zijn kleed was wit als sneeuw, zijn hoofdhaar als zuivere wol. Zijn troon bestond uit vuurvlammen, de wielen uit laaiend vuur. Een rivier van vuur welde op en stroomde voor hem uit. Duizend maal duizenden dienden hem, tienduizend maal tienduizenden stonden voor hem. Het hof nam plaats en de boeken werden geopend. Ik zag hoe het dier werd gedood vanwege de grootspraak van de horen, ik zag hoe zijn lichaam werd vernietigd en aan de vlammen werd prijsgegeven. De andere dieren werd wel hun macht ontnomen, maar hun werd nog enige tijd van leven gegund. In mijn nachtelijke visioenen zag ik dat er met de wolken van de hemel iemand kwam die eruitzag als een mens. Hij naderde de oude wijze en werd voor hem geleid. Hem werden macht,

¹³² De troon van God is waarschijnlijk een herbewerking van Ezechiël hoofdstuk 1. Zie Ezech.1:26.

eer en het koningschap verleend, en alle volken en naties, welke taal zij ook spraken, dienden hem. Zijn heerschappij was een eeuwige heerschappij die nooit ten einde zou komen, zijn koningschap zou nooit te gronde gaan.”¹³³

Deze tekst is van groot belang, al was het maar omdat Jezus deze tekst citeert bij zijn verhoor in de tempel vlak voor zijn sterven. De tempelbeelden in deze tekst zijn duidelijk: de tronen, een rivier, vuur, een wolk en de mens (of mensenzoon). De wolk is in de tempel en bij een Axis Mundi de tussenlaag, de poort naar de hemel. In de tempel op aarde maakt een (hoge)priester een wolk van wierook als symbool van gebed. Als Jezus in de tempel wordt bevraagd over zijn claim om de tempel af te breken en in drie dagen weer op te bouwen, antwoordt Jezus het volgende:

“De hogepriester zei: ‘Ik bezweer u bij de levende God, zeg ons of u de messias bent, de Zoon van God.’ Jezus antwoordde: ‘U zegt het. Maar ik zeg tegen u allen hier: vanaf nu zult u de Mensenzoon zien zitten aan de rechterhand van de Machtige en hem zien komen op de wolken van de hemel.’”¹³⁴

“Maar vanaf nu zal de Mensenzoon gezeten zijn aan de rechterhand van de Almachtige.”¹³⁵

¹³³ Dan.7:9-14

¹³⁴ Matt.26:63-64

¹³⁵ Luk.22:69

Jezus citeert hier Daniël 7 en Psalm 110, waarna hij per direct ter dood wordt veroordeeld. De claim om de mensenzoon uit Daniël 7 en de “Heer” aan de rechterhand van de troon van God zijn in de tempeltheologie een claim om de rol van priester-koning. De priester in de tempel zit naast de troon van God waarbij “rechterhand” de macht en autoriteit uitdrukt. De rol van (hoge)priester en koning vallen hier samen. Het gebruik van teksten uit Daniël en de Psalmen toont aan dat men het ten tijde van Jezus niet eens was hoe deze teksten geïnterpreteerd moesten worden. Het beroep van Jezus op deze teksten leidt per direct tot zijn doodstraf:

*“De HEER spreekt tot mijn heer:
‘Neem plaats aan mijn rechterhand,
ik maak van je vijanden
een bank voor je voeten.’
Uit Sion reikt de HEER u
de scepter van de macht,
u zult heersen over uw vijanden.
Uw volk staat klaar op de dag dat u ten strijde trekt.
Op de heilige bergen, uit de schoot van de
dageraad,
komt tot u de dauw van uw jeugd.
De HEER heeft gezworen, en komt op zijn eed niet
terug:
‘Je bent priester voor eeuwig,
zoals ook Melchisedek was.’
De Heer aan uw rechterhand
verplettert koningen op de dag van zijn toorn.*

*Hij berecht de volken,
verplettert hoofden, overal op aarde,
lijken stapelen zich op.
Hij drinkt onderweg uit de beek
en dan heft hij zijn hoofd.”¹³⁶*

DE TEMPEL VAN ELEPHANTINE

De diversiteit binnen de Joodse visie op de tempel wordt ook duidelijk door de bouw van een alternatieve tempel ten tijde van de ballingschap. Al tussen 594 en 589 BCE¹³⁷ wordt er in Elephantine, een klein eiland in de Nijl in midden-Egypte bij Aswan¹³⁸, een Joodse gemeenschap gesticht waar later een alternatieve Joodse tempel gebouwd door groepen Joden die gevlucht waren voor de Babyloniërs¹³⁹. In de tempel werd de Joodse “god van de hemel” Yahu (Jahweh) vereerd. Het is belangrijk op te merken dat dit de eerste tempel is die wordt gebouwd na de vernietiging van de tempel van Salomo. We kennen deze tempel vanwege de vondst van de zogenaamde Elephantine Papyri, drie in het Aramees geschreven teksten, gevonden in 1906 door Dr. Otto Rubensohn.

Eén van papyri gaat over een klacht van de leider van de Joodse gemeenschap van Elephantine gericht aan de Joodse leiders in Jeruzalem. De klacht gaat over de vernietiging van de tempel van Elephantine. Waarschijnlijk was er een conflict ontstaan over het offeren van geiten in de Joodse tempel. De priesters van de Egyptische tempel

¹³⁶ Ps.110

¹³⁷ Ferguson, E., (2003), “Backgrounds of Early Christianity”, Eerdmans Publishing, Grand Rapids, p. 400

¹³⁸ Oude naam voor Aswan is Syene. Zie Jes.49:12

¹³⁹ Jer. 42-46, Jes. 19:19, Zach. 14:18-19

voor de god Khnum aanbaden juist een god in de gedaante van een geit. Toen de opzichter rond 410 BCE op een zakenreis was zagen ze hun kans schoon om de Joodse tempel aan te vallen en te vernietigen.¹⁴⁰ Om de tempel te mogen herbouwen moesten ze toestemming hebben van de inmiddels teruggekeerde Joodse ballingen (uit Babylonië) in Jeruzalem onder leiding van Ezra. Deze geven natuurlijk geen toestemming om de tempel te herbouwen omdat ze juist bezig waren met het aanbrengen van eenheid in de verering van Jahweh in Jeruzalem. Een tweede tempel past natuurlijk niet in deze ambitie. Daarom besluiten ze geen brief terug te schrijven.¹⁴¹

Omdat Elephantine geen antwoord krijgt, sturen ze een tweede brief. Deze is gericht aan de Perzische opzichter in Judea genaamd Bagoses en aan Delaja en Selemja, de zonen van Sanballat, de opzichter van Samaria en nota bene de aartsvijand van Nehemia in Jeruzalem. Zij hadden natuurlijk geen probleem met een rivaliserende Joodse tempel in Egypte. Uiteindelijk mogen de Joden in Elephantine hun tempel herbouwen, maar ze mogen er geen dieren offeren. De tempel in Elephantine blijft in bedrijf gedurende de Perzische overheersing van Egypte.

De Joden in Elephantine aanbidden Yahu (Yahweh), maar ook andere goden. Margeret Barker haalt

¹⁴⁰ Tomasino, A.J. (2003), "Judaism before Jesus. The Events & Ideas That Shaped the New Testament World", Inter-Varsity Press, Leicester, p.66

¹⁴¹ Kelso, J. (1909). "The Unity of the Sanctuary in the Light of the Elephantine Papyri. *Journal of Biblical Literature*", 28(1), p.71-81. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4617106>

aan dat ze naast Yahweh ook de koningin van de Hemel¹⁴² aanbaden.

*“En de vrouwen zeiden: ‘Wij hebben voor de koningin van de hemel wierook gebrand, wij hebben haar wijnoffers gebracht en koeken met haar beeltenis gebakken, maar dat gebeurde natuurlijk met medeweten van onze mannen.”*¹⁴³

Een vrouwelijke godheid was een overblijfsel van het oudere en originele godsbeeld uit de tempel van Salomo. Barker verbindt de vrouwelijke goddelijke lijn met de eeuwen later in Egypte geschreven Wijsheid van Salomo waarin de vrouwelijke gedaante van wijsheid en de heilige geest een rol spelen in het leven van Salomo. Tomasino denkt echter dat de Joden in Egypte assimileerden met Egyptische en Syrische religies, omdat hun kinderen ook namen krijgen van Egyptische en Syrische goden.¹⁴⁴

Papyri uit Egypte geven zoals hierboven blijkt inzicht in de diverse stromingen rondom de tempel ten tijde van de ballingschap. De vondst uit Elephantine wordt 50 jaar later echter in de schaduw gezet door de grootste textuele archeologisch vondst in de geschiedenis: de Dode Zee-rollen.

¹⁴² Barker, M. (2007), 215-216. Zie ook: Jer.44:17,19,25. Is Jeremia 44 hier een originele profetie of een latere uiting van een strikter monotheïsme? Jeremia's geschiedenis is vanzelfsprekend geschiedschrijving door een andere auteur. De aanbidding van de Koningin van de Hemel wijst volgens Barker juist op een originele en oudere Israëlitische godheid.

¹⁴³ Jer. 44:19

¹⁴⁴ Tomasino, A.J. (2003), p.67.

DE TEMPEL VAN QUMRAN

Tot ver in de middeleeuwen werd aangenomen dat het Oude Testament of de Tenach terugging op een enkele originele bron, een archetype voor elk bijbelse manuscript. Men kon toen nog niet weten hoe vele verschillende bronnen en teksten zijn geredigeerd tot een enkele stroom. Dit redigeren is gedaan door rabbijnen en christelijke vertalers, zoals Origenes in zijn *Hebraica veritas* en later Hiëronymus in zijn officiële *Vulgata*. De uniforme bron diende de waarheidsclaims van zowel Joodse als christelijke gelovigen en hoewel er af en toe aan werd getwijfeld, het tegendeel was niet te bewijzen. Er waren immers nauwelijks afwijkende teksten. In de moderne tijd ontstonden veel theorieën over mogelijke andere bronnen, maar er was geen “smoking gun” om dit aan te tonen. De bronnen wezen allemaal naar een enkele bron en dus naar de *Hebraica veritas*.¹⁴⁵ Dit zou echter allemaal veranderen in 1947.

In dat jaar vonden bedoeïenen in een grot in de woestijn van Juda bij toeval enkele boekrollen. Daarna worden er in elf verschillende grotten iets minder dan 1000 manuscripten gevonden. De manuscripten waren onderdeel van de bibliotheek van het complex in Qumran aan de Dode Zee. De gemeenschap van dit complex staat bekend als de Essenen, een Joodse sekte uit de tijd van Jezus. Omdat er opeens manuscripten werden gevonden die meer dan 1000 jaar ouder waren dan het oudste wat we ter beschikking hadden, is het alsof we in een bijbelse tijdmachine teruggaan en midden in de wereld van Jezus

¹⁴⁵ Shanks, H. (1993), “Understanding the Dead Sea Scrolls, A Reader from the Biblical Archaeology Review”, Vintage Books, New York.

stappen. De boeken van Qumran zijn niet alleen werken van de Essenen zelf en dus niet alleen sektarisch. Het grootste deel bestaat uit werken die in de regio Judea door alle Joodse gelovigen werden gedeeld.¹⁴⁶

De Dode Zee-rollen zijn om verschillende redenen interessant voor tempeltheologie:

- De manuscripten laten zien dat er in de tijd van Jezus nog geen vaste tekst of canon is van de "bijbel". Er zijn alternatieven in omloop. Zo blijkt bijvoorbeeld het bijbelboek Jeremia in verschillende varianten te bestaan in Qumran. De langere versie is in onze bijbel terecht gekomen. Je kunt niet stellen dat de huidige bijbel niet wordt ondersteund door de vondsten in Qumran, maar wel dat er alternatieve tradities zijn in de tijd van Jezus. Deze tradities kunnen een nieuw licht werpen op de geschiedenis van het Jodendom en het ontstaan van het christendom, zeker wat betreft de tempel.
- De Essenen (en dus ook de gemeenschap van Qumran) worden gezien als een "*counter-temple movement*" met behoorlijk eschatologische trekken. Ze zien de geschiedenis van het Jodendom, de machthebbers in Jeruzalem en vooral de tempel in een ander daglicht. Ook Jezus en het vroege christendom doen dit, zij het op een andere manier. De breuk met de status quo in Jeruzalem en de mainstream in het (tempel)Jodendom is dus wel degelijk van groot belang. De teksten van de bijbel mogen kritisch bekeken worden en misschien wel

¹⁴⁶ Jong, de, M. (2013), "Qumran en de bijbel. Over ontstaan, overlevering en vertaling van de bijbel", Uitgeverij Jongbloed, Heerenveen.

aangevuld worden met de alternatieve versie die we hebben sinds de vondst van de Dode Zee-rollen.¹⁴⁷

- De gemeenschap in Qumran belichaamt het “nieuwe Israël” door letterlijk de woestijn in te gaan en daar een tempelgemeenschap te vormen. Ze lijden, ook al houden ze de wet. Zo banen ze als “offer” de weg voor de komst van de Heer. De parallellen met Johannes de Doper en Jezus zijn groot: ook zij zien een eschatologisch ‘einde’ of ‘climax’ van de tijd, vormen een alternatief Israël en zien de noodzaak van een nieuwe tempel.
- De allergrootste van de Dode Zee-rollen is de zogenaamde “Temple Scroll”, gevonden in 1967 in grot nr. 11. Alleen al vanwege de titel is deze rol interessant, maar ook omdat er geclaimd wordt dat deze rol misschien wel eens het zesde boek van de Thora kan zijn geweest voor enkele Joodse stromingen uit de tijd van Jezus.

Israël lijdt in de eeuwen voor de komst van Jezus onder de bezetting van de Ptolemaeërs, de Seleuciden en de Romeinen. Naast deze continue staat van ballingschap was er een groter probleem: de ontwijding van de tempel door Griekse en Romeinse soldaten. Toch werd deze ontwijding van de tempel niet gezien als de oorzaak van

¹⁴⁷ Een breuk en alternatieve versie wil niet zeggen dat het Jodendom of christendom van vandaag gebaseerd is op een verzonnen traditie. De kwaliteit van de overlevering van de bijbel is juist bevestigd met de vondst van de Dode-zee rollen. Wat nieuw is, is dat er alternatieve versies zijn en dat de versie die we hebben in de bijbel van het christendom vandaag niet de enige versie is.

het probleem, maar als een symptoom. Het echte, theologische probleem was de corruptie van de tempel door de elitaire priesterklasse. De heidense legers zijn slechts een instrument in handen van God om de huidige tempel te straffen. Als reactie op deze ontwijding ontstaan er zogenaamde *counter-temple movements*. Dit zijn groepen sektarische gelovigen die een nieuwe tempel en daarmee een nieuwe schepping voorleven. Ze willen op deze manier in de rol van ware priesters verzoening doen voor het volk, zodat God hen zal verlossen uit de ballingschap. Het politieke probleem is in de kern een theologisch probleem, namelijk de ontwijding van de tempel.

In "Jesus, the Temple", doet Nicolas Perrin onderzoek naar de Qumran gemeenschap als *counter-temple movement*. Hij schrijft dat de tempel in Jeruzalem in de ogen van de Essenen was vervallen tot heidendom:

*"The practices amount to a kind of apostasy; for all intents and purposes, the high priesthood has collectively converted to paganism. Facing a corrupt priesthood who has defiled the sanctuary, the Qumran community goes its own way by establishing its own temple organisation. Such a temple did not require a building, but only a faithful people. In the community's charter, provisions are laid down for twelve laymen and three priests."*¹⁴⁸

Over het werk van deze mensen staat in de leefregel van Qumran:

¹⁴⁸ Perrin, N. (2010), "Jesus, the Temple", SPCK, London, p.32

“De raad van de gemeenschap zal bestaan uit twaalf mannen benevens drie priesters, die volmaakt zijn in alles wat uit de gehele wet geopenbaard is, om waarheid, gerechtigheid, recht en trouwe liefde te betrachten en omzichtig met elkaar te wandelen om de getrouwheid in het land te bewaren in een standvastige zin en een gebroken geest om de ongerechtigheid te verzoenen door rechtvaardige werken en de druk der beproeving en om met allen te wandelen naar de maat van de waarheid en de ordening van de tijd. Wanneer dit in Israël geschiedt, is de raad van de gemeenschap vast gegrond in de waarheid, (...) tot een eeuwige planting, een heilig huis voor Israël, een allerheiligste kring voor Aaron, waarachtige getuigen van het recht en uitverkorenen van (Gods) welgevallen om verzoening te doen voor het land en de goddelozen hun daden te vergelden.”¹⁴⁹

Volgens Perrin wijst “eeuwige planting” op een herstelde hof van Eden, omdat dit centraal stond in het Joodse geloof: de schepping zou hersteld worden op de plaats waar het goddelijke het aardse raakt, de tempel. *“Where the new temple stood, there was new creation - and vice versa.”*¹⁵⁰ De gemeenschap in Qumran ziet zichzelf als de “hoeksteen”,¹⁵¹ een verwijzing naar het Heilige der Heilige. De rol van de gemeenschap was priesterlijk ten behoeve van heel Israël, het volk en het land. Er is binnen de

¹⁴⁹ 1Q Regel der Gemeenschap, Kolom VIII:1-7a.

¹⁵⁰ Perrin (2010), p.33

¹⁵¹ 1Q Regel der Gemeenschap, Kolom VIII:7b.

gemeenschap een diep besef dat de priester zelf moet lijden. Dit lijden van de priester wordt zichtbaar wanneer de gemeenschap zich aan de wet blijft houden, ook al worden ze daarom vervolgd. Na dit lijden zou de Messias van Israël komen en het einde van de ballingschap van het volk zou een feit zijn.

De conclusie van Perrin om de gemeenschap van Qumran te zien als een *counter-temple movement* bestaat uit drie observaties van het geloof van de gemeenschap:

- 1) Het uur van afgoderij en verdrukking is aangebroken.
- 2) Er is sprake van verdrukking: de gemeenschap houdt de wet en toch moet ze lijden door armoede.
- 3) God zal dit lijden en deze armoede gebruiken voor de verzoening van heel Israël.

Opvallend is de gedachte dat een gemeenschap de plaats in kan nemen van een gebouw en haar functie als tempel kan vervullen. De symbolisch-eschatologische lijn van bijvoorbeeld Ezechiël 40-48 lijkt bij de Essenen in de praktijk te worden gebracht. Een ander opvallend punt is dat de gedachtegang van Jezus dus niet zo vreemd was. In zijn tijd waren er dus meer gelovigen die meenden dat de climax van Gods oordeel (het lijden, de verzoening en de wederopstanding van Israël) zou kunnen plaatsvinden door een plaatsvervangende en priesterlijke *counter-temple movement*. Jezus' zelfbewustzijn zou dus op hoofdlijnen gelijk kunnen zijn aan dat van de Qumran gemeenschap.

In de Thora wordt met geen woord gesproken over de bouw van de tempel. Op zich lijkt dit logisch, omdat het

volk zich in het verhaal nog in de woestijn bevindt en de tabernakel het mobiele heiligdom is. Maar het boek Deuteronomium, wat geschreven is na de ballingschap, had er toch op in kunnen gaan? We lezen in Deuteronomium een duidelijke verwijzing naar de tempel. De mensen in Israël offeren tot een bepaald moment in de geschiedenis op hun eigen hoogten, maar in de Deuteronomistische traditie van na de ballingschap moet Jeruzalem en de tempel gezien worden als het centrum van de aanbidding van de Ene. Daarom lees je het volgende:

“Wij zijn hier nu gewend dat iedereen offert naar het hem goeddunkt, maar dat mag niet zo blijven. Weliswaar bent u nu nog niet binnen de veilige grenzen van het gebied dat de HEER, uw God, u zal geven, maar straks steekt u de Jordaan over om u in het land dat de HEER u in eigendom geeft, te vestigen. Als hij u eenmaal vrede heeft gegeven door u te verlossen van de vijanden die u omringen, en u leeft er ongestoord, dan mag u zich alleen maar naar de ene plaats begeven die de HEER, uw God, zal uitkiezen om er zijn naam te laten wonen. Ga daar met alles wat u moet afdragen heen: de dieren voor uw brandoffers en vredeoffers, uw tienden en andere heffingen, en de bijzondere offers die u ter nakoming van een gelofte aan de HEER brengt. En vier dan feest ten overstaan van de HEER, samen met uw zonen en dochters, uw slaven, uw slavinnen, en de Levieten bij u in de

stad, die immers geen grondgebied hebben zoals u.¹⁵²

De tekst in Deuteronomium klopt met de geschiedenis zoals we die kennen uit Kronieken. God zou rusten in zijn tempel nadat Salomo rust had gekregen aan alle grenzen. In Kronieken overhandigt David het “bouwplan” van de tempel aan zijn zoon. Er wordt zelfs bij gezegd dat de uitvoering op aanwijzing gaat van de HEER zelf:

“David overhandigde zijn zoon Salomo het bouwplan van de voorhal en de achterliggende vertrekken, van de schatkamers, de bovenzalen, de binnenvertrekken en de ruimte voor de verzoeningsrite. Daarbij was ook omschreven hoe alles hem verder voor de geest stond: de tempelhoven en de voorraadkamers, de schatkamers van de tempel van God en de schatkamers voor de wijgeschenken, het dienstrooster van de priesters en de Levieten, de tempeldiensten en de voorwerpen die daarbij gebruikt moesten worden, tot en met het gewicht aan goud of zilver dat de voorwerpen voor de verschillende diensten moesten hebben, namelijk het gewicht aan goud voor elk van de gouden lampenstandaards en de bijbehorende lampen, het gewicht aan zilver voor de zilveren lampenstandaards en de bijbehorende lampen, afhankelijk van hun functie, het gewicht aan goud voor elk van de toontafels en het gewicht aan zilver voor de zilveren tafels, het gewicht van de zuiver

¹⁵² Deut.12:8-12

*gouden drietandige vorken, offerschalen en kannen, het gewicht aan goud voor elk van de kleine gouden schaaltes, het gewicht aan zilver voor elk van de kleine zilveren schaaltes, het gewicht aan puur goud voor het reukofferaltaar en het goud voor de uitvoering van het wagenstel, de cherubs en de vleugels die zij beschermend uitspreiden over de ark van het verbond met de HEER. 'Dit alles heb ik opgetekend op aanwijzing van de HEER, die mij heeft laten zien hoe het bouwplan moet worden uitgevoerd.'*¹⁵³

Heeft David een visioen gehad en waar is dit bouwplan dan gebeven? De Rabbijnen spreken er over dat er een 'megillat beth ha-mikdash' was, een 'tempelrol'¹⁵⁴. Volgens hen was deze rol doorgegeven via Mozes, Jozua, de oudsten en profeten aan David en zijn zoon Salomo. Maar waar is deze rol gebeven? De rol is niet in de Tenach te vinden en ook niet ergens anders in de Joodse literatuur.

Iets verderop in Deuteronomium wordt een gebod gegeven aan de koning van de Israëlieten. De koning moet er met enige regelmaat in lezen:

"Als de koning eenmaal over zijn rijk heerst moet hij een afschrift van dit wetboek laten maken, naar de tekst die bij de Levitische priesters berust. Hij moet het onder handbereik hebben en erin lezen zolang hij leeft. Zo leert hij ontzag te hebben voor de

¹⁵³ 1Kron.28:11-19

¹⁵⁴ Yadin, Y., (1992), "The Temple Scroll", Shanks, H. (1993), "Understanding the Dead Sea Scrolls, A Reader from the Biblical Archaeology Review", Vintage Books, New York.

*HEER, zijn God, en alle wetten uit dit boek in acht te nemen. Dan zal hij zich niet inbeelden dat hij meer is dan anderen en in enig opzicht boven de wet staat, en zal zijn koningschap over Israël bestendig worden en op zijn zonen overgaan”.*¹⁵⁵

Ook hier lijkt iets te missen in de Thora. Een boek voor de koning met voorschriften. Alleen Deut.17:15-20 en 1Sam.8:11 lijken hier op in te gaan. Maar dat is wel mager voor een boek voor de koning. Er zijn dus twee belangrijke teksten, het bouwplan voor de tempel en het boek voor de koning, die missen in de Thora. Tot het jaar 1967.

In dat jaar werd de grootste rol uit de Dode-zee rollen te koop aangeboden aan Yigael Yadin.¹⁵⁶ Het gaat om de enorme Tempelrol met daarin twee hoofddelen: de voorschriften over de bouw van de tempel en de wet aan de koning. Uit de datering blijkt dat de rol gemaakt moet zijn tussen de jaren 150-125 BCE. De rol zelf bevat grote delen uit de Thora, naast vele nieuwe delen. Yadin meent dat de rol is samengesteld door niemand minder dan de leider van de Essenen: de ‘Teacher of Righteousness’. De schrijfstijl wijst er op dat het om een gezaghebbende bron gaat binnen de gemeenschap van de Essenen, maar misschien ook wel daarbuiten. Hartmut Stegeman¹⁵⁷ gaat er vanuit dat het gaat om het zesde boek van de Thora. Dat klinkt vergaand, maar vergeet niet dat het Judaïsme van de tweede tempel nog geen afgeronde canon had en

¹⁵⁵ Deut.17:18-20

¹⁵⁶ Yadin, Y. (1992).

¹⁵⁷ Stegeman, H., (1992), “The Temple Scroll”, Shanks, H. (1993), “Understanding the Dead Sea Scrolls, A Reader from the Biblical Archaeology Review”, Vintage Books, New York.

dat er verschillende tradities en bronnen gebruikt werden voor verschillende doeleinden. Stegeman gelooft dan ook niet dat de Tempelrol een sektarisch document is, zoals Yadin dat wel denkt. Stegeman meent dat het een mainstream boek is met een autoriteit gelijk aan de andere boeken van de Thora. Maar welke argumenten zijn er voor deze grootse claim?

- 1) Het boek is een *Sefer Torah*, een boek met het gezag van een religieuze wet, net zoals de andere boeken in de Thora. De Tempelrol zal dus goddelijk gezag hebben gehad in bepaalde stromingen in het Jodendom.
- 2) De Tempelrol wordt gezien als geopenbaard door God zelf op de berg Sinaï aan Mozes.
- 3) De Tempelrol is een aanvulling op de Thora, geen vervanging of superieur aan de Thora.
- 4) Er zijn slechts twee kopieën van de tempelrol gevonden wat er op wijst dat het niet centraal stond in de liturgie van de Essenen. De vindplaats, grot 11, was ook ver van de andere rollen. In grot 4 werden bijvoorbeeld 580 verschillende manuscripten gevonden, maar niet de tempelrol.
- 5) De tempelrol wordt nooit geciteerd in de andere documenten van de Essenen. Dat betekent dat het geen sektarisch geschrift is van de Essenen zelf.
- 6) Er zijn overeenkomsten, maar ook verschillen in de ethische richtlijnen tussen de boeken van de Essenen en de tempelrol.
- 7) De tempelrol noemt de hogepriester bij de traditionele naam: "de grote priester". En Israël wordt 'het volk' genoemd. De Essenen gebruiken

de hogepriester of de gezalfde priester en Israël wordt “de gemeenschap” genoemd.

- 8) De Essenen zijn niet geïnteresseerd in het bouwen van een tempel, maar in het (on)heilige gedrag van de priesterklasse. De tempelrol gaat echter over de bouw van een tempel, ook al hoeft dit niet over een letterlijke of historische tempel te gaan, net als de tempel van Ezechiël.
- 9) De huidige Thora (zoals samengesteld door de priester Ezra 50-75 jaar na de bouw van de tweede tempel) bestaat zelf ook uit verschillende oudere bronnen. De visie van Ezra is dominant geworden, maar dat wil niet zeggen dat deze redactie het einde van alle tegenspraak hoeft te zijn. Er zijn andere tradities en versies die afwijken van de Thora van Ezra: de Samaritaanse Thora en de Septuagint, een veel oudere Griekse vertaling van de Thora.
- 10) De inhoud van de tempelrol is veel ouder, want ze bestaat (taaltechnisch) uit vijf verschillende bronnen. De tempelrol is dus het resultaat van een latere redactie, net als de Thora van Ezra. Beide tradities gaan verder terug in de tijd.

Veel andere onderzoekers dateren de tempelrol tussen 200 en 50 BCE, een veel jongere datum. Dat heeft vanzelfsprekend grote gevolgen voor de autoriteit van het boek binnen de Joodse tradities. Het is goed om deze onzekerheid mee te nemen door te stellen dat de tempelrol voor *sommige* Joodse tradities (maar waarschijnlijk niet de Essenen) op dezelfde hoogte heeft gestaan als Genesis tot en met Deuteronomium. De datering zal waarschijnlijk

liggen rond het jaar 200 BCE, vergelijkbaar met het bijbelboek Daniël. Vanwege de grote aandacht voor reinigingsvoorschriften, offers en rituelen worden de auteurs gezocht in priesterlijke kringen. Wel is het mogelijk dat de Qumran gemeenschap voortgekomen is uit dezelfde kringen als de auteurs van de tempelrol.¹⁵⁸

Inhoudelijk is de combinatie tussen tempelbouw en koningschap van grote waarde. De tempelrol bestaat immers grotendeels uit een bouwplan voor een tempel en een koningswet. In de moderne theologie wordt het “koninkrijk van god” als het evangelie van Jezus gezien, maar dan vooral in de politiek-economische en sociale zin van het woord. Het gaat om de terechte (her)ontdekking dat het evangelie niet gaat over een hemels (dualistische) bestemming of de een redding van een boze god. Het koninkrijk van god gaat over Gods ingrijpen in de geschiedenis, met gevolgen voor hoe we hier en nu leven. De compositie van de tempelrol laat zien dat de rol van de koning alles te maken heeft met de bouw van de tempel. Als we er van uit kunnen gaan dat de tempelrol een mainstream traditie vertegenwoordigd dan moeten we bereid zijn om onze visie op Jezus en het Koninkrijk van God aan te passen.¹⁵⁹ De voornaamste taak van de koning is het bouwen van de ware tempel om daarmee Gods

¹⁵⁸ Garcia Martinez, F. en Woude, van der, A. (2007), “De Rollen van de Dode Zee”, Ten Have, Kampen, p. 132-134.

¹⁵⁹ Er zijn ook visies over de sektarische herkomst van tempeltheologie, waarbij Jezus juist niet uit een mainstream Judaïsme put, maar uit alternatieve bronnen zoals die van de Essenen of de Henoch traditie. De verbinding tussen Jezus en deze bronnen liggen dan bijvoorbeeld in zijn connectie met Johannes de Doper (een quasi-Esseen?) of zijn opgroeien in gebieden buiten de invloedssfeer van Jeruzalem: Galilea of zelfs Egypte.

heerschappij op aarde te vestigen. Als Jezus een *counter-temple movement* is, dan is het niet verwonderlijk dat de climax van zijn leven ligt in de gebeurtenissen in de tempel van Jeruzalem. Een nieuwe tempel bouwen is immers het doel van de gezalfde koning.

De omvang van de tempel uit de tempelrol is te vergelijken met de omvang en de verhoudingen van de tempel van Ezechiël. Een tempel zo groot als de stad Jeruzalem ten tijde van Herodes. Dit toont aan dat het hier gaat om een eschatologisch-symbolische tempel en niet om een letterlijke of historische, ook al gaat het wel om concrete bouwvoorschriften. Om de tempel te bouwen, zouden alle heuvels van en rond Jeruzalem afgegraven moeten worden of alle dalen opgehoogd. De symbolische betekenis zou kunnen gaan over de overdrachtelijke “grootte” van Gods Koninkrijk. Het Koninkrijk van God is dus “groter” dan alleen “een gebouw”. Het scheidt een nieuwe, grotere ruimte om de heiligste plek heen.

DE TEMPEL UIT 1HENOCH

Naast de Dode Zee-rollen zijn er nog andere Joodse tradities die van belang zijn voor tempeltheologie, de historische Jezus en het ontstaan van het vroege christendom. Het “boek” 1Henoch is daarvan misschien wel het meest invloedrijk.

Het boek 1Henoch is vernoemd naar de bijbelse figuur uit het begin van Genesis, de 6e generatie na Adam. Het boek is geschreven tussen 300 en 100 BCE en is pseudepigrafische, apocalyptische literatuur. De schrijvers hebben gekozen voor de naam Henoch, omdat deze in de bijbel wordt opgenomen in de hemel en daardoor dezelfde status krijgt als Mozes en Elia.

“Toen Henoch 65 jaar was, verwekte hij Metuselach. Na de geboorte van Metuselach leefde Henoch nog 300 jaar, in nauwe verbondenheid met God. Hij verwekte zonen en dochters. In totaal leefde hij 365 jaar. Henoch leefde in nauwe verbondenheid met God; aan zijn leven kwam een einde doordat God hem wegnam.”¹⁶⁰

Het boek 1Henoch is eigenlijk een verzameling van boeken waarvan het boek “De val van de wachters” misschien wel het belangrijkste is, omdat het de eerste 36 hoofdstukken bevat. Daarnaast bestaat het boek 1Henoch uit titels als “Het boek van de Gelijknissen”, “Het astronomische boek en kalender”, “Het boek van de visioenen” en “Het boek met waarschuwingen en zegeningen van Henoch”. De val van de wachters is een thema uit de “valverhalen” uit Genesis 1-10. Naast de val van Adam, Eva, Kaïn en Lamech is er een duister gedeelte te vinden over de “zonen van de goden” in Genesis 6:

“Zo kwamen er steeds meer mensen op aarde, en zij kregen dochters. De zonen van de goden zagen hoe mooi de dochters van de mensen waren, en ze kozen uit hen de vrouwen die ze maar wilden. Toen dacht de HEER: Mijn levensgeest mag niet voor altijd in de mens blijven, hij is immers niets dan vlees; hij mag niet langer dan honderdtwintig jaar leven. In die tijd en ook daarna nog, zolang de zonen van de goden gemeenschap hadden met de dochters van de mensen en kinderen bij hen

¹⁶⁰ Gen.5:21-24

kregen, leefden de giganten op aarde. Dat zijn de befaamde helden uit het verre verleden.”¹⁶¹

Henoch noemt deze “zonen van de goden” de “wachters” en maakt van deze enkele verzen een heel boek. Het begin van “De val van de wachters” is ongeveer gelijk aan de eerste twee verzen van Genesis 6:

“En het geschiedde toen de zonen van de mensen waren toegenomen, dat er in die dagen mooie en aantrekkelijk dochters geboren werden. En de Wachters, de zonen van de hemel, zagen ze en verlangden naar hen. En zij zeiden tot elkaar: “Kom, laat ons vrouwen kiezen voor onszelf van de kinderen der mensen, en laat ons vader zijn voor de kinderen van onszelf.”¹⁶²

Volgens Barker is het daarom de traditie in het vroege christendom dat de vrouwen een hoofdbedekking dragen en de mannen niet. De reden is volgens Paulus: διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους¹⁶³. De vrouw draagt “een macht” op haar hoofd “voor de engelen. In Henoch kijken de engelen (zonen der goden) naar beneden en zien de vrouwen van mensen, waardoor de zondeval is geschied.

1Henoch was lange tijd een verloren boek voor zowel Jodendom als christendom en dat is op zichzelf al een raadsel. Hoe kan een boek met zoveel invloed en

¹⁶¹ Gen.6:1-4

¹⁶² Henoch 6:1-2

¹⁶³ 1Kor.11:10

autoriteit verloren gaan? Lumpkin¹⁶⁴ laat zien dat er veel meer boeken uit de bijbel verloren zijn gegaan, maar wel worden aangehaald in de bijbel. Maar van alle boeken die worden aangehaald in de huidige canon is het boek 1Henoch het meest invloedrijk geweest, aldus Lumpkin. Het boek werd ontdekt in Ethiopië in de 18e eeuw en werd destijds gedateerd in de vroegchristelijke tijd. Uit de Dode Zee-rollen blijkt echter dat 1Henoch geschreven is tussen de 3e en 1e eeuw BCE. Het is dus veel ouder en heeft invloed gehad op het Jodendom in de tweede helft van “tweede tempel Judaïsme” en het vroege christendom. Bekend is de quote in het bijbelboek Judas (vers 14) dat letterlijk staat in 1Henoch 2:1-2:

“Zij zijn het ook over wie Henoch, de zevende vanaf Adam, geprofeteerd heeft toen hij zei: ‘Ik zie de Heer komen met zijn heilige tienduizendtallen om over allen zijn vonnis uit te spreken; alle goddeloze zondaars zal hij veroordelen voor alle goddeloze daden die ze in hun goddeloosheid bedreven hebben en voor de harde woorden waarmee ze hem hebben beledigd.’”

¹⁶⁴ Lumpkin, J.B., (2011), “The Books of Enoch. The Angels, The Watchers and The Nephilim”, Fifth Estate Publishers, Blountsville. Verloren boeken: Het Book of Jasher, Het Book of Wars of the Lord, The Anals of Jehu, The Book of the Kings, The Book of records, Book of Chronicles of Ahasuerus, The Acts of Salomon, The Sayings of Hozai, The Chronicles of King David, The Chronicles of Samuel, Nathan, Gad, Samuels Book, The Records of Nathan the Prophet, The Prophecy of Ahijah the Shilonite, The Treatise of the Prophet Iddo.

Daarnaast zijn er talloze mogelijke referenties naar zinnen uit 1Henoch in het Nieuwe Testament. Belangrijker dan de tekstuele invloed is de invloed van de ideeën uit 1Henoch voor het ontstaan van het christendom en de relatie met de tempel. Het boek 1Henoch is om verschillende redenen interessant voor tempeltheologie:

- 1) Het laat, net als de Dode Zee-rollen, zien dat het Judaïsme van de tweede tempel periode alles behalve uniform was. Er is dus sprake van een diversiteit aan opvattingen.
- 2) Binnen de diversiteit aan opvattingen is het belangrijk om het verschil te zien tussen de dominante mainstream rondom de tempel in Jeruzalem en bewegingen die zich daartegen verzetten. De mainstream bestaat uit de tempelelite van Jeruzalem en bewaakt de status quo. De bewegingen tegenover deze elite zijn eschatologisch van aard. Ze zien een “eindtijd” waarin een grote verandering gaat gebeuren. In het Joodse denken is deze eindtijd niet een “einde van tijd”, maar het begin van een nieuwe schepping of nieuwe eeuw. Ook is het niet ongebruikelijk dat in het verwachten van een nieuwe schepping en eindtijd er een openbaring zal komen rondom de omwenteling. En in deze openbaringen wordt het ingrijpen op een dramatische manier uitgespeeld en opgetekend. Er wordt dan “apocalyptische” literatuur geschreven waarin de omwenteling gepaard gaat met visioenen over hemelse wezens als engelen en gebeurtenissen als een oordeel met elementen zoals rook en vuur. De symboliek van apocalyptische literatuur moet niet

historisch-letterlijk worden opgevat, maar kan wel duiden op een historische verandering in de tijd. 1Henoch is zo'n eschatologisch-apocalyptisch boek. De veranderingen hebben bijna altijd te maken met de tempel en/of Gods eschatologische of hemelse tempel die op aarde zal komen in de eindtijd.

- 3) De tempel speelt een hoofdrol bij 1Henoch. Het boek gaat in tegen de tempelelite in Jeruzalem (historisch) en het geeft een symbolisch alternatief (in de apocalyptische literatuur). De schrijver van 1Henoch is ervan overtuigd dat Israël nog steeds in ballingschap is en dat God niet aanwezig is in de tweede tempel in Jeruzalem.
- 4) Henoch was voor veel Joden en christenen een openbaring van God, vergelijkbaar met de rest van de bijbel. In Qumran zijn er commentaren op Henoch gevonden, vergelijkbaar met commentaren op andere boeken uit de Tenach. Het was voor sommige Joodse stromingen dus een gezaghebbende openbaring. Ook in het vroege christendom was Henoch een bron van autoriteit. 1Henoch wordt aangehaald in de bijbel en is in de Ethiopische kerk (een van de oudste kerken) opgenomen in de canon. Het is opmerkelijk dat boeken als Daniël en Openbaringen wel zijn opgenomen in de christelijke canon en 1Henoch niet.
- 5) 1Henoch geeft een inhoudelijke richting aan stromingen binnen de tempeltheologie. Margeret Barker ziet Henoch als de belangrijkste bron voor de verbinding tussen de eerste tempel van Salomo

en een “originele”, maar verborgen Joodse stroming die op haar beurt het fundament is voor het vroege christendom. Het Nieuwe Testament en vooral Openbaringen, maar ook de betekenis van Jezus zou minder duidelijk zijn zonder kennis van Henoch en de alternatieve tempeltraditie. Toch zijn de meeste wetenschappers ervan overtuigd dat 1Henoch geen relatie heeft met een verborgen oudere traditie, maar wel van enorme invloed is op de verscheidenheid in het Judaïsme in de de tijd van Jezus.

- 6) Er zijn interessante parallellen tussen bijbelverhalen en 1Henoch qua thematiek. Zo zijn de genealogie en geboorteverhalen van Jezus in Matteüs misschien wel sterk beïnvloed door 1Henoch.
- 7) Het hemelse karakter van het heiligdom en engelen als priesters spelen een grote rol in 1Henoch
- 8) 1Henoch vormt een schakel tussen de wereld van het oude en het nieuwe testament. Of, zoals Margeret Barker zou zeggen, de herontdekking van de originele tempel, haar engelen¹⁶⁵ en theologie.

De schrijver van 1Henoch is geïnteresseerd in een alternatieve tempel. Deze tempel is geen bouwplan zoals bij Mozes of David en zelfs geen eschatologische aardse tempel zoals bij Ezechiël. De tempel van 1Henoch blijft een

¹⁶⁵ Barker, M. (2004) wijst er op dat de engelen in het scheppingsverhaal verdwenen zijn. Maar toch noemt Gen.2:1 **וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם** waarbij **צָבָא** kan staan voor de zon, maan en sterren, maar ook voor de engelen. Henoch en het vroege christendom kennen veel hemelse beelden over de tempel en de functies van engelen in bijvoorbeeld Hebreeën en Openbaring.

hemelse-symbolische tempel. De hoofdrolspeler Henoch gaat vanaf de berg Hermon op reis naar de hemel en ziet het hemelse heiligdom. De schrijver heeft drie doelen: een terugblik op de gouden eeuw van de tempel van David en Salomo, een kritiek op het niet functioneren van de huidige tempel in Jeruzalem en een vooruitblik naar een toekomstige tempel die God zal bouwen voor zijn verdrukte volk.¹⁶⁶

Interessant is het visioen dat Henoch heeft in 1Henoch 14. Deze vertoont veel overeenkomsten met het visioen dat beschreven is in Ezechiël 1. Dit visioen is later van invloed geweest op het schrijven van de Openbaring van Johannes. Johannes gebruikt in zijn visioen van het hemelse heiligdom veel van de beelden uit 1Henoch 14.¹⁶⁷

Ook de plaats waar Henoch zijn visioen krijgt, is opzienbarend. Hij ziet de hemelse tempel vanuit het gebied van de stam Dan en de berg Hermon. Het gebied van de stam Dan is ook de plaats van een alternatieve tempel in de tijd van het noordrijk in oud-Israël. De berg Hermon is de plaats van “De val van de wachters” waar de “zonen van God” afdalen en zondigen, maar het is ook de plaats waar later Jezus later zijn transfiguratie op de berg meemaakt en hij “Zoon van God” wordt genoemd.

“Dus ik ging zitten bij de wateren van Dan, in het land van Dan, dat ten zuidwesten van Hermon ligt, en ik las het verzoekschrift voor, totdat ik in slaap viel.

¹⁶⁶ Suter, D.W. “Temple and Temples in the Early Enoch Tradition: Memory, Vision, and Expectation”, Boccaccini G. (2007), “The Early Enoch Literature”, Brill, Leiden/Boston, p.197

¹⁶⁷ Suter, D.W. (2007), p.205

*Toen kwam er een droom voor mij, een visioen dat op mij viel, en ik zag een visioen van toorn, en dat ik sprak met de zonen van de hemel en hen bestrafte.*¹⁶⁸

De tempel uit 1Henoeh is dus een hemelse tempel. Deze wordt gezien als de ware woonplaats van God, waarin God woont op de zevende berg, wat gezien wordt als de zevende hemel. De engelen nemen in 1Henoeh een zeer grote plaats in en worden geordend net als de priesterordes. De engelen zijn dus de hemelse priesters.

Suter¹⁶⁹ laat zien dat de hemelse tempel van 1Henoeh binnen gegaan kan worden door gebed, daden van gerechtigheid en in visioenen. Daarmee is 1Henoeh een belangrijke tussenstap in de theologische ontwikkeling van de profeten naar Jezus en het vroege christendom. Waar er een verschuiving was te zien van tempelvisioenen als concrete bouwplannen naar een symbolisch ideaal, is er nu ook sprake van een verschuiving van een aards gebouw naar een hemelse tempel. De toegang tot deze hemelse tempel kan verkregen worden door het doen van rechtvaardige daden. Daarom is het niet vreemd dat Jezus tegen de vrouw bij de put in Johannes 4 kan zeggen dat de toekomstige tempel binnen gegaan kan worden in "Geest en Waarheid".¹⁷⁰

Het zou zelfs kunnen zijn dat 1Henoeh onderdeel uitmaakt van meerdere Joodse stromingen die zich verzetten tegen de tweede tempel. De tweede tempel kent geen duidelijk goddelijk bouwplan en de praktijk in de

¹⁶⁸ 1Hen.13:7-8

¹⁶⁹ Suter, D.W. (2007)

¹⁷⁰ Joh. 4:23

tweede tempel wordt steeds vaker als corrupt gezien. Het is interessant om op te merken dat geen enkele tempel uit de bijbel is teruggevonden, behalve de tweede tempel. Of ze zijn nooit gebouwd, omdat ze er vanuit gaan dat een gebouw als tempel nooit kan voldoen aan het hemelse karakter. 1Henoeh zou in die traditie kunnen staan en zo een voorzet kunnen zijn voor Jezus en het vroege christendom die ook kritisch zijn op de tweede tempel.

DE TEMPEL & PSALMEN VAN SALOMO

De teksten van de Psalmen van Salomo gaan volgens Nicolas Perrin terug op kringen van Farizeeën die reflecteren op de val van Jeruzalem en de ontwijding van de tempel door de troepen van de Romeinse generaal Pompeius in het jaar 63 BCE¹⁷¹. De heidenen braken het verzet van Aristobulus II, doorbraken de muur van de tempel en kwamen, misschien meer vanuit nieuwsgierigheid, in het Heilige der Heilige met vieze sandalen aan hun voeten. Deze ontwijding van de tempel was niet eens het gevolg van de macht en de afgoderij van de Romeinen als wel de ongehoorzaamheid van Israël zelf. De Romeinen waren een instrument in de handen van God en de ontwijding een logisch gevolg van ongehoorzaamheid. De schrijver van de Psalmen van Salomo zegt het volgende:

*“Hun zonden gaan de volkeren vóór hen
te boven,
hebben zij met hun ontwijding*

¹⁷¹ Perrin, N. (2010), p.21-22. De sekte vertoont wat betreft leerstellingen overeenkomsten met de Farizeeën, zeker wat betreft de opstanding uit de doden.

*de heiligheden des Heren ontwijd.*¹⁷²

De ontwijding van de tempel door de zondaars (lees: Romeinen) en hun krijgsgeschreeuw zijn te herleiden tot de ontwijding van de priesters, hun hoogmoed en rijkdom. Later in de Psalmen worden alle redenen opgesomd waarom de tempel is ontwijd: hebzucht, seksuele onreinheid, oneerlijk economisch handelen, religieuze hoogmoed, verlaging van de heiligheid van de tempel en het veronachtzamen van de reinheidsvoorschriften.¹⁷³ Alleen de komst van Messias zal een nieuwe tijd aankondigen. Dit is het goede nieuws voor Israël:

*“Van Salomo; om mee te verwachten.
Bazuin in Sion met de bazuin
die heilige tijden betekent,
predikt in Jeruzalem de stem
van een die goede tijding verkondigt:
dat God zich over Israël ontfermt
en naar hen omziet.”*¹⁷⁴

Tot de komst van de Messias, de komst van zijn koninkrijk en de herbouw van de tempel zal de sekte van de Psalmen van Salomo hun eigen gemeenschap zien als een provisorische tempel. De sekte komt dus vrij nauwkeurig overeen met een sekte die enkele decennia later zal ontstaan rondom de Messias met precies dezelfde claims: de huidige tempel is ontwijd, de ballingschap is nog steeds

¹⁷² Psalmen van Salomo 1:7-8 uit Oussoren, P. en Dekker, R., (2008), “Buiten de vesting”, Skandalon, Vught, p.311.

¹⁷³ Perrin (2010), p.29.

¹⁷⁴ Psalmen van Salomo 11:1

gaande, Gods Koninkrijk is nabij, er komt een tijd van intense spanning, maar uiteindelijk zal God zegevieren door de bouw van de nieuwe tempel.

DE TEMPEL VAN DE SADDUCEEËN

Ten tijde van Jezus waren de Sadduceeën de meest machtige stroming binnen het Judaïsme. Misschien waren ze niet het meest invloedrijk. Dit waren de Farizeeën met hun uitleg van de wet van Mozes. De Sadduceeën zijn de erfgenamen van de Zadokieten. Het woord Sadduceeën is dan ook afgeleid van Zadok.¹⁷⁵ Zadokitische priesters staan voor orde en stabiliteit en de tempel die dit weerspiegelt. Een nieuwe tempel en een nieuwe schepping zijn in hun ogen niet denkbaar en zijn een frontale aanval op alles waar ze in geloven. De status quo en orde moet bewaard blijven. De apocalyptische predikers in de tradities van onder meer Henoeh en de Essenen zien een nieuwe tempel en een nieuwe schepping, omdat de oude corrupt is.¹⁷⁶

Veel alternatieve stromingen, zoals sommige Farizeeën, de Essenen, het Henoehitische Judaïsme, de beweging rond Johannes de Doper en Jezus zien de Sadduceeën als bewakers van een corrupte tempeltraditie. Het antwoord van deze stromingen op de corrupte tempel loopt echter uiteen. Het varieert van afzondering in de woestijn tot wettische heiliging en van oordeelsprediking tot gewapende opstand.

¹⁷⁵ Zadok is de priester van David uit lijn van Aaron of een overgelopen priester(koning?) van de Kanaänitische stad Jebus.

¹⁷⁶ VanderKam, (2007), p.12

CONCLUSIE

Het Judaïsme in de tijd van de tweede tempel bestaat uit vele stromingen die moeilijk in kaart te brengen zijn. Er is sprake van een grote diversiteit en pluraliteit. Wel zijn er twee scharnierpunten belangrijk voor tempeltheologie en het vroege christendom. Het eerste scharnierpunt is de overgang van de eerste naar de tweede tempel en het tweede scharnierpunt is de stabiliteit of instabiliteit van de tweede tempel en de daarbij behorende vraag naar autoriteit.

Het eerste scharnierpunt, de overgang van de eerste naar de tweede tempel, is lastig te duiden. Er zit veel tijd tussen de vernietiging van de eerste tempel (586 BCE) en de bouw van de tweede tempel (vroegste datering: 516 BCE, laatste datering: 398 BCE). Er zijn nauwelijks archeologische vondsten die wijzen op het bestaan van de eerste tempel en er zijn geen originele tekstuele bronnen uit de tijd van de eerste tempel. Het meeste wat we hebben gevonden en wat we in teksten lezen, weten we door de bril van de meest dominante stroming binnen het Judaïsme uit de tweede tempel periode. Toch kunnen we enkele hypotheses formuleren over de overgang van de eerste naar de tweede tempel op grond van vondsten in Kanaän uit de tijd voor de Babylonische ballingschap in vergelijking met de mensen die in ballingschap zijn geweest.

Sommige stromingen lijken voortgekomen uit oude Kanaänitische culturen en zijn meer verbonden aan de natuurreligies en het pantheon van lokale goden. Andere stromingen zijn voortgekomen uit de ballingschap en de axiale tijd. Ze hebben invloeden uit Perzische godsdiensten.

Volgens Barker zijn de oudere stromingen meer verbonden aan de eerste tempel van voor de ballingschap en deze oudere stromingen zijn de ware. De tweede tempel van na de ballingschap is slechts een matige afspiegeling van de eerste en kent niet de fysieke rituelen en symboliek. Volgens Barker gaat de oude traditie op in onderdrukte en geheime tradities, maar komt ze terug in Jezus en het vroege christendom.

De nieuwere stromingen zijn meer verbonden aan de tweede tempel van na de ballingschap en zijn volgens Beale de ware stroming. De meer zuiver monotheïstische God van de hele aarde kan niet samengaan met de afgoden uit Kanaän. Volgens Beale is dit het herstel van de oorspronkelijke monotheïstische godsdienst die teruggaat op Mozes, Abraham en Adam. Beale houdt in zijn conclusie minder rekening met tekstkritiek en archeologische vondsten en een mogelijke evolutie van religie.

Het tweede scharnierpunt, de stabiliteit en autoriteit van de tweede tempel of het ontbreken daarvan is veel beter in kaart te brengen. Volgens Boccaccini zijn er drie hoofdstromen in het Judaïsme van de tweede tempel te herkennen:

- 1) In het Zadokitische priesterschap zijn invloeden herkenbaar vanuit Ezechiël, Ezra-Nehemia, de Priesterlijke bronnen en Kronieken. De Zadokitische priesters geloven in de stabiliteit van het verbond van God met Mozes en Israël op de berg Sinaï. Dit blijkt uit de onwrikbare schepping van de wereld en de stabiele scheiding tussen heilig en zuiver aan de ene kant en onheilig en onzuiver aan de andere kant. Dit resulteert in de stabiliteit en autoriteit van

de de tempel in Jeruzalem en het priesterschap van de tweede tempel. Er is volgens hen geen noodzaak tot een oordeel van God en een nieuwe schepping, omdat alles voor het herstel van het verbond gegeven is binnen het verbond zelf. Toch blijkt deze conservatieve stroming uiteindelijk wel vatbaar voor corruptie en machtsmisbruik.

- 2) Een wijsheidstraditie binnen het Jodendom die teruggaat op Spreuken, Job en Jona. De wijsheidstraditie komt voort uit een eeuwenlange ervaring. Dit staat in contrast met de interpretatie van de priesters in de tweede tempel en hun claim van een eeuwige goddelijke orde. Het zou kunnen zijn dat een oudere godsdienst via “vrouwelijke wijsheid” teruggaat op de eerste tempel, zoals Barker beweert, maar zeker is dit niet.
- 3) Een apocalyptisch Jodendom waarin er een noodzaak is voor een nieuwe tempel en een nieuw verbond. Een lijn van radicale profeten via apocalyptische visionairs tot nieuwe religieuze stromingen zoals de Essenen of de Henochieten. De Henochtraditie gaat bijvoorbeeld uit van gebrokenheid in de goddelijke orde en de schepping door de val van de wachters. Er is dus geen herstel van de orde, ook niet door de tempel in Jeruzalem en de Zadokitische priesterklasse. Er is een noodzaak tot een apocalyptische climax, een nieuwe eschatologische tempel en een nieuwe schepping. .

Voor het vervolg van dit boek is het dus mogelijk om te zeggen dat Jezus en het vroege christendom prima passen

in de apocalyptisch-eschatologische groepen die een tegentempel voorstaan. De aanname is dat Jezus en het vroege christendom alleen zijn te duiden in hun relatie tot de tempel. Daarmee staat Jezus in het grotere verhaal van de relatie tussen hemel en aarde, god en mens. Jezus en het vroege christendom zullen dus kritisch staan tegenover de priesterelite, die later de Sadduceeën heten. Ze zullen dus minder meegaan in de priesterlijke heiligingswetten rondom schepping en tempel en meer in de noodzaak van een nieuwe schepping en een nieuwe tempel. Ook de wijsheidstraditie en haar meer natuurlijke scheppingsorde en natuurlijke godsdienst kan dichter bij het vroege christendom liggen dan bij de priesterlijke elite uit Jezus' dagen.

Of de beweging van Jezus en het vroege christendom ook een herstel is van de eerste tempel van Salomo en een verbinding heeft met een feminien godsbeeld binnen een oer-drieëenheid van de oude "sagrada familia" (Vader El, Moeder Ashera en zoon Jahweh) zoals Margeret Barker beweert, lijkt me minder goed hard te maken, doch niet onmogelijk. Wel wil ik er voor pleiten om een nieuw soort christendom voor vandaag dichter bij natuurreligies en een panentheïstische godsbeeld te positioneren en het godsbeeld werkelijk compleet en holistisch te maken.¹⁷⁷ Daarin zou een

¹⁷⁷ Deze verandering is in theologische wereld natuurlijk allang gaande. Denk bevrijdings-, eco-, feministische-, monastieke- en historisch-narratieve theologie. Maar ook in evangelische en reformatorische kerken is tegenwoordig voluit aandacht voor gerechtigheid en duurzaamheid, een shift die gaande is onder invloed van neo-calvinistische theologie, third quest for the historical Jesus, the new perspective on Paul, radical orthodoxy en christian atheism.

priesterkerk niet alleen de reformatorische beeldenstorm symbolisch moeten terugdraaien, maar misschien ook de beeldenstorm uit de tijd van koning Josia. Met de kennis van vandaag kunnen we een zintuiglijke en ritualistische kerk zijn met een diepe verbinding met God in, om en boven alles.

In de tijd van Jezus is alles wat men weet over tempels: 1) een corrupte realiteit, 2) een oude herinnering bewaard in oude geschriften en geheime tradities of 3) een visioen van profeten, symbolisch-eschatologische en apocalyptische schrijvers. Bijna alles wat we weten over het Judaïsme en de verschillende stromingen ten aanzien van de tempel kennen we uit de periode van de tweede tempel. Deze tweede tempel kent echter geen duidelijk goddelijk bouwvoorschrift. Misschien is de profetie van Zacharia daarvoor nog te gebruiken, maar dat is geen bouwplan zoals we dat wel kennen voor de tabernakel, de eerste tempel van Salomo en de symbolisch-eschatologische tempel van bijvoorbeeld Ezechiël of Henoch.

De observatie is deze: van alle tempels waarvan we geen archeologisch bewijs hebben, maar slechts teksten, hebben we wel (in de teksten) een goddelijk bouwvoorschrift. De enige tempel die we archeologisch kunnen aantonen, kent geen goddelijk bouwplan. Zou het kunnen dat alle goddelijke bouwvoorschriften een ideale tempel laten zien die nooit heeft bestaan? En zou het kunnen dat de geschiedenis van de tempel voor de ballingschap er heel anders uit heeft gezien? Een geschiedenis met een ander soort godsbeeld, vrouwelijker en dichter bij de natuur en wijsheidstradities? Zou Jezus daar een erfgenaam van kunnen zijn? En zou het vroege

christendom dichterbij een holistisch godsbeeld en midden in de wijsheidstradities kunnen staan?

Het is verleidelijk om op dit punt te zeggen dat Jezus een erfgenaam is van een verloren en geheime traditie uit de tijd van de eerste tempel. Het is zinvoller om er van uit te gaan dat de herinnering aan de eerste tempel opgeschreven is in verschillende bronnen en levend wordt gehouden in verschillende Joodse stromingen. Er is dus geen sprake van “het” Jodendom of “de” Joodse canon, maar er is een veelheid aan vaak tegenstrijdige stromingen en minstens zoveel geschriften. En er zal zeker een traditie zijn die niet aan schrift werd toevertrouwd en we deel kennen uit de geschriften van Josephus.¹⁷⁸

In het volgende hoofdstuk zullen we de beweging rondom Jezus volgen op de thema's van de tempel en de nieuwe schepping. Jezus die niet voor niets naar Jeruzalem gaat als de heilige stad. Hier staat de tempel wat een Axis Mundi is. Zijn hele leven, van geboorte tot hemelvaart, staat in het teken van de tempel van Jeruzalem. Vooral de climax van zijn leven: zijn lijden, sterven en opstanding. Haal de tempel weg uit het verhaal van Jezus en er blijft bijna niets meer van over.

¹⁷⁸ Als een naar de Romeinen overgelopen Joodse generaal uit een priesterlijke familie.

5 - DE TEMPEL VAN JEZUS

De evangeliën beginnen met een introductie op het leven van Jezus. Sommige saaie delen zoals het geslachtsregister worden bijna nooit gelezen, maar toch bevatten ze belangrijke informatie over de verhouding van Jezus tot de tempel. Andere verhalen, zoals de kerstverhalen, zijn juist overbekend, maar ook deze blijken vol tempeltheologische verrassingen te zitten.

HET GESLACHTSREGISTER

De eerste tekst uit het nieuwe testament bestaat uit de zin: *“Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβίδ υἱοῦ Ἀβραάμ - Het boek van de oorsprong van Jezus, de gezalfde, zoon van David, zoon van Abraham¹⁷⁹.”* Dit is één van de meest explosieve teksten en tevens één van de minst gelezen.

Jezus wordt de Christus genoemd, de Griekse vertaling van messias of de gezalfde. De gezalfde verwijst naar het inwijdingsritueel van een koning, priester of priester-koning door zalving. De zalf (een mengsel van olijfolie, mirre, kaneel) was van hoge waarde en een teken van zuiverheid, schoonheid, gezondheid en goddelijkheid. De geur en medicinale werking van de olie doortrekt het hele lichaam en heeft invloed op emotionele en spirituele ervaringen. Olie wordt daarom in vele culturen gezien als teken van het goddelijke dat alles doortrekt, zowel lichaam,

¹⁷⁹ Waarom niet terug naar Adam? Natuurlijk vanwege de gestileerde literaire opzet van Matteüs 1 maar ook vanwege het doel van Matteüs en zijn publiek, de Joodse lezers. N.T. Wright noemt de geschiedenis voor Genesis 12 het “Oude Testament van het Oude Testamen”

(<https://www.youtube.com/watch?v=ZXdtohAsm>)

geest als ziel. De toekomstige koning of priester (of priester-koning) werd op deze manier met het goddelijke doortrokken en daarmee heilig. Heiligheid betekende niet alleen dat hij of zij apart werd gezet of werd beëdigd voor het uitvoeren van een speciale functie, maar dat hij of zij deel kreeg aan het goddelijke. Het is belangrijk om te realiseren dat het goddelijke en het menselijke, het transcendente en het immanente, niet verliep in een dualistisch schema met een hoog verheven god en lage stoffelijke mens. Het ontstond door een aanraking van het hemelse met het aardse, het goddelijke en het menselijke. Deze aanraking verandert de mens in een geheiligde en afgezonderde. Hij wordt zoon van God en daarmee goddelijk.

Jezus, de Gezalfde met een hoofdletter G, verwijst natuurlijk ook naar de speciale Messias, de Gezalfde die zou komen in de volheid van de tijd. Dit is opnieuw niet het einde van de tijd, maar, in de werking van de Axis Mundi, het centrum of climax van de tijd. De komst van de Messias, de Gezalfde, verwijst daarom naar zijn speciale functie als zoon van David en Abraham en is daarmee de vervulling van de belofte van God aan Abraham (heilig land en volk) en aan David (eeuwig of nieuw koningschap). Rieuwerd Buitenwerf schrijft dat Flavius Josephus wel messias-achtige figuren beschrijft, maar zelf niet gelooft in een nieuwe afstammeling van David als Gods eindtijdkoning. Andere Joodse auteurs, bijvoorbeeld Philo van Alexandrië, van wie een aanzienlijk oeuvre is overgeleverd, spreken in het geheel niet over eindtijdkoningen. Op grond van de teksten die bekend waren voor de vondst van de Dode Zee-rollen zou men de indruk kunnen krijgen dat messiasverwachtingen binnen

het Jodendom in de Romeinse tijd een zeldzaamheid waren. Maar in de Dode Zee-rollen komen we we die verwachting dus wel tegen. In 4Q252 V 3-6 wordt gesproken over een “rechtvaardige messias” die zal komen. In 1QS IX 9-11 is er zelfs sprake van twee messiassen: de messias van Aaron en die van Israël. De meest uitgebreide tekst over de komst van de messias staat in 1Q28a II 11-12. Deze tekst gaat over de positie die de messias inneemt aan tafel bij de maaltijd aan het einde van de tijd.¹⁸⁰

Het boek Matteus begint met de “Genesis” van Jezus, de Gezalfde. De schrijver maakt niet voor niets een verwijzing naar het bijbelboek Genesis en naar de oorsprong van de kosmos. We hebben in hoofdstuk 2 gezien dat de scheppingsverhalen in Genesis geen “creatio ex nihilo” verhalen zijn, maar poëtische verhalen over een antieke kosmologie. En binnen die kosmologie zijn er mogelijke verwijzingen naar kosmische tempelbouw. Als de hemel de aarde raakt, dan bouwt God in de chaos van de oervloed een nieuw land, een nieuwe schepping. Hij bouwt een huis met priesters en in dat huis gaat Hij rusten. Dit wijst op de bewoning van de tempel. In het scheppingsverhaal is dus sprake van nieuwe schepping door tempelbouw.

Matteus schrijft het verhaal over Jezus zo dat de lezer weet dat het gaat over een nieuwe schepping. Daarom begint hij met de woorden: de Genesis van Jezus, de Gezalfde. Jezus wordt voorgesteld als de nieuwe priester-koning die zijn taak op zich zal nemen: het bouwen en inwijden van de ware tempel. Wanneer de ware tempel

¹⁸⁰ Buitenwerf, R. in Jong, de, M. (2013), p.141-143

is gebouwd breekt de komst van het Koninkrijk van God en de nieuwe schepping aan.

Jezus wordt geïdentificeerd met Abraham. Hij is de Zoon van Abraham wat wijst op de belofte aan Abraham: het ontvangen van een (heilig) land en volk. Het verhaal van Abraham begint direct na het verhaal van de toren van Babel. Deze enorme tempel als hoogtepunt van de nog grotere stad Babel is de climax van het verhaal van de mensheid die denkt een Axis Mundi te bouwen om zo hemel en aarde te verbinden. Het hemelse op aarde werd in dit verhaal bereikt door militaire en economisch macht. Deze arrogante macht wordt door God verbroken door de Babylonische spraakverwarring. Na het verstrooien van de volken over de aarde wordt Abraham geroepen om weg te gaan uit zijn land. Hem wordt een apart land en een apart volk beloofd en door hem heen zullen alle volken gezegend worden. Abraham is dus een priester voor de rest van de wereld. God zegt: "Ik breek de tempel van Babel af en bouw mijn nieuwe tempel door de priester Abraham en zijn kinderen." Jezus wordt voorgesteld als de Zoon van Abraham en is hij de vervulling van de belofte aan Abraham. Door de priesterlijke rol van Jezus komt de zegen over de mensheid en wordt de wereld een heilig land. Door Jezus Zoon van Abraham te noemen, spelen al deze verhalen een rol in het leven van Jezus.

Jezus wordt ook geïdentificeerd met de Zoon van David, de priester-koning in de orde van Melchisedek.¹⁸¹ Het koningschap van David werd door God gezegend en zijn koningschap zou eeuwig zijn¹⁸². Het woord *Olam* (eeuwig) is in de Axis Mundi gedachte het aanbreken van

¹⁸¹ Psalm 110

¹⁸² 2 Samuel 7:16

de goddelijke tijd. Daarmee wordt bedoeld de eeuw met goddelijke kwaliteit nadat God zijn woonplaats op aarde had gemaakt. David zelf mocht echter niet het huis van God, de tempel, bouwen omdat hij te veel bloed aan zijn handen had. Daarom werd de belofte aan David doorgegeven aan de zoon van David: Salomo. Salomo zou de tempel bouwen waarmee hij het koningschap van God op aarde vestigde. Het Heilige der Heilige in de tempel werd immers gezien als de troonzaal van God en de Ark van het Verbond als de voetenbank van Gods troon in de hemel¹⁸³. Maar er was een crisis in Israël: andere volken hadden het land ingenomen, het volk tot slaaf gemaakt en de tempel ontwijfd. De theologische betekenis was dan ook dat de huidige tempel (de tweede tempel opgeknapt en vergroot door Herodes de Grote), de priesterklasse, hogepriester en de huidige koning, niet de ware tempel, de ware priester en de ware koning was. Gods oordeel was door toedoen van de Romeinen over Israël, haar tempel, priesters en koningshuis gekomen. De huidige tempel, het priesterschap en het koningshuis was niet van *Olam*-kwaliteit. Daarom moest er een nieuwe “Zoon van David” komen. Met deze identificatie wordt Jezus de nieuwe koning, de nieuwe Zoon van David, de tweede Salomo, die de ware Tempel gaat bouwen. En daarmee laat Jezus Gods Koninkrijk aanbreken en breekt de ware *Olam*, het eeuwige leven, aan.

De minst gelezen tekst uit het Evangelie is het geslachtsregister uit Matteüs 1. Als je er goed naar gaat

¹⁸³ Zie ook Jeruzalem: ”In die tijd zal men Jeruzalem “troon van de Heer” noemen. Alle volken zullen er samenstromen, ze zullen op de naam van de Heer afkomen en zich niet meer laten leiden door hun koppig en boosaardig hart” Jeremia 3:17

kijken, blijkt dit register niet te “kloppen”. De 14 geslachten tussen Abraham en David moeten er 18 zijn, de 14 tussen David en de Babylonische Ballingschap zijn er minstens 15 en daarna moeten er 23 geslachten zijn tussen de ballingschap en Jezus zelf. Waarom deze aanpassing van het aantal geslachten? Waarom drie periodes van 14 geslachten terwijl dit feitelijk niet klopt?

Het antwoord is te vinden in gematria, een oude Joodse techniek om betekenis te ontleen aan getallen. Allereerst worden de tijdvakken tussen Abraham, David, de ballingschap en Jezus verdeeld in drie gelijke tijdvakken. Het getal drie krijgt hiermee als getal van volheid de nadruk. Daarnaast is 14 natuurlijk ook 2×7 . Het getal 7 is een getal van goddelijke volheid. De 7e dag van de schepping, de Genesis, is de dag van de vervulling van de tempel. God rust op de 7e dag in zijn tempel: hij gaat de tempel bewonen. Als er 3×14 geslachten voorbij zijn, dan zijn we aangekomen bij de 7e keer 7. Omdat 3×14 gelijk is aan 6×7 , dan is de 7e 7 de komst van de ware Koning en de vervulling van de ware Tempel¹⁸⁴. De 3×14 en 6×7 kan

¹⁸⁴ Het boek Henoch kent eveneens verwijzingen met reeksen van 7 en de bouw van de ware tempel. Henoch 93 kent de zogenaamde “Apocalyps van weken”, een hervertelling van de geschiedenis van de mensheid aan de hand van 10 weken. De tempel neemt hierin een centrale plaats in. De tabernakel wordt gebouwd in de vierde week van de geschiedenis, de eerste tempel in de vijfde week en haar vernietiging aan het einde van de zesde week. De eschatologische tempel wordt gebouwd aan het einde van de achtste week. De eerste tempel wordt genoemd: De tempel van het glorieuze koninkrijk en in het eschaton wordt gezegd: “de tempel van het koninkrijk van de Grote zal worden gebouwd in grootsheid en zijn glorie voor alle generaties tot in eeuwigheid.” De tweede tempel wordt niet genoemd in de Apocalyps van Weken.

ook nog eens wijzen op het scheppingsverhaal, de bouw van de tempel, ook dat gebeurde in 6 dagen. Daarmee krijgt het geslachtsregister dezelfde structuur als het scheppingsverhaal.

De roeping van Abraham volgt direct op het verhaal van de toren van Babel. Na het dieptepunt begint God opnieuw. Na het hoogtepunt bij het Koningschap van David, 14 generaties later, daalt het verhaal opnieuw in 14 generaties naar een dieptepunt en opnieuw zitten we weer in Babel, in ballingschap. Dan duurt het 14 generaties om net als na de roeping van Abraham weer op te stijgen naar een nieuw hoogtepunt: de nieuwe Zoon van David, Jezus. De generaties verbinden tempelverhalen aan elkaar en daarom wordt het getal 14 gebruikt te wijzen op de komst van de nieuwe Koning en de nieuwe tempel.

Letter	Value	Letter	Value
א	1	ל	30
ב	2	מ	40
ג	3	נ	50
ד	4	ס	60
ה	5	ע	70
ו	6	פ	80
ז	7	צ	90
ח	8	ק	100
ט	9	ר	200
י	10	ש	300
כ	20	ת	400

Als laatste heeft het getal 14 ook nog eens een numerieke waarde. Alle letters in het Hebreeuwse alfabet hebben een waarde zoals hierboven is afgebeeld. De numerieke waarde van de Hebreeuws naam דָּוִד (David) is het getal 14. De ד (dalet) = 4 en de ו (waw) = 6. $4+6+4 = 14$. Als het geslachtsregister dus de identificatie wil doen met Jezus als de nieuwe koning, de nieuwe Zoon van David, het nieuwe hoogtepunt van Gods geschiedenis, dan is het niet vreemd om 3x David te zeggen.

We zien dus in de eerste verzen van het Nieuwe Testament een duidelijke tempeltheologie. Jezus wordt door Matteüs geïdentificeerd als acteur in een drama, hij is de hoofdrolspeler in een heilig spel. Hij is de gezalfde, de

priester-koning. Het podium is de geschiedenis van Israël, gemarkeerd door twee dieptepunten en twee hoogtepunten. De dieptepunten zijn de bouw van de toren van Babel en de vernietiging van de tempel en de ballingschap naar Babel. De hoogtepunten zijn de komst van koning David en zijn zoon Salomo en Jezus als bouwer van de tempel. Hij is de nieuwe zoon van David, de ware tempelbouwer.

Matteüs heeft als auteur waarschijnlijk kennis gehad van het boek Henoeh. Er zijn enkele interessante parallellen tussen het boek Henoeh en de genealogie in Matteüs 1. Het boek Henoeh heeft in “De Val van de Wachters” aandacht voor de oerzonde van de “zonen van de goden”. De godenzonen zien de mensendochters en hebben geslachtsgemeenschap met hen. Dit wordt in het boek Henoeh gezien als de grote val en de aanleiding voor het oordeel. In het geslachtsregister van Jezus in Matteüs 1 worden vijf vrouwen genoemd. In alle vijf de verhalen speelt seksualiteit een negatieve rol. De eerste vier vrouwen zijn: Tamar, Rachab, Ruth en Batseba. Deze vier vrouwen zijn heidense vrouwen en ze hebben een dubieuze seksuele reputatie. Het draait bij Rachab en Batseba om thema’s als misleiding en oorlog, terwijl het bij Tamar, Ruth en Batseba om verleiding gaat. Deze thema’s zijn gerelateerd aan de verboden kunsten die Asael in het boek Henoeh leert aan de mensen: hoe wapens te maken en hoe jezelf mooi te maken als vrouw. Toch worden de vier vrouwen gerechtvaardigd, omdat ze in de lijn van de komende koningen staan, David en Jezus. Het verhaal van Henoeh wordt omgekeerd.

Ook de zwangerschap van Maria toont gelijkenis met thema’s uit Henoeh. In het verhaal van Henoeh worden

de dochter van de mensen zwanger door toedoen van de gevallen engelen. In Matteus wordt Maria zwanger van de Heilige Geest en droomt Jozef van een Engel die vertelt dat Maria's zoon het volk zal bevrijden van hun zonden. In het verhaal van Maria is er sprake van een eenheid tussen een mens en een hemels wezen, maar is er verder geen notie van seksualiteit.¹⁸⁵ Opnieuw is dit een omkering van het drama in Henoch door een Axis Mundi verhaal: de eenwording van hemel en aarde.

AANKONDIGING JOHANNES

De geschiedenis van Jezus begint bij het verhaal van Johannes de Doper. Deze Johannes wordt later misschien zijn mentor, maar we kennen hem vooral als zijn heraut vanwege de gebeurtenissen rondom de doop van Jezus in de Jordaan. Verder is het opmerkelijk dat Johannes de Doper in de traditie staat van een *counter-temple movement*, vergelijkbaar met bijvoorbeeld de Essenen in Qumran. Toch begint het verhaal van Johannes in de tempel van Jeruzalem. We onderzoeken de tempeltheologie in het verhaal van Johannes.

Zacharias en Elisabeth waren kinderloos vanwege de onvruchtbaarheid van Elisabeth. Dit verhaal roept natuurlijk direct een ander tempelverhaal in herinnering. Namelijk dat van de geboorte van Samuel, één van Israëls grootste profeten, maar tevens iemand met kritiek op de priester Eli en vooral zijn zonen. Ook Samuels moeder Hanna was onvruchtbaar en smeekte bij de tabernakel om hulp. Na zijn wonderlijke geboorte vanwege Hanna's hoge

¹⁸⁵ Richter, A.E., (2012), "Enoch and the Gospel of Matthew", Princeton Theological Monograph Series 183, Pickwick Publications, Eugene, Oregon.

ouderdom wordt Samuel hulp priester bij Eli en later wordt hij degene die de koningen Saul en David zalft. De kinderloosheid van Zacharias en Elisabeth is dus een echo van een ouder verhaal¹⁸⁶ en volledig in de lijn van de tempel.

Elisabeth is een afstammeling van Aäron en daarmee wordt haar priesterlijke lijn in kaart gebracht. Zacharias is zelf een priester en wel van de priesterafdeling van Abia. 1 Kronieken 24 vertelt dat Abia de 8e afdeling is van een totaal van 24 afdelingen. Volgens de indeling in priesterafdelingen moesten de priesters per afdeling dienst doen in de tempel. Ze brachten de gebeden van het volk voor God in een symbolische handeling: het ontsteken van een reukoffer. De rook van wierookkruiden vormde een wolk die symbolisch verwees naar de presentie van God in een wolk op aarde. Het idee was dat een wolk de significantie had van een hemelpoort. Engelen konden zo de boodschap van God naar de mensen brengen en de gebeden meenemen naar Gods troon in het hemels heiligdom. Onthoud daarbij dat hemel en aarde geen absoluut gescheiden realiteiten zijn, maar dat ze onderdeel zijn van één en dezelfde werkelijkheid.

In Openbaringen 4 en 5 krijgen we een kijkje in de hemels kant van dezelfde tempel. De apostel Johannes ziet in een droom de hemel. Wat hij ziet is een tempel met God op de troon (de ark), met de glazen zee (de zee, het wasvat) en de zeven geesten van God (de menorah, de zeven lampen). En nu komt het: om de troon van God staan 24 tronen met daarop 24 oudsten. De oudsten zijn

¹⁸⁶ Zie ook het verhaal van Abraham en Sarai.

hemelse wezens met in hun hand een lier¹⁸⁷ en een schaal met reukwerk. Johannes zegt: Het reukwerk zijn de gebeden van de heiligen die ze voor Gods troon brengen. Het lied wat ze zingen gaat over het volk van God dat gekocht is met het bloed van het lam. Het volk was gekocht om een koninkrijk te vormen van priesters en ze zullen als koningen heersen op aarde.

Terug naar Zacharias. Hij brengt als één van de 24 priesterafdelingen het reukwerk in een tijd waarin de vraag naar het ware koningschap en de aanwezigheid van God in zijn tempel hevig onder vuur lagen, zowel door de Romeinse overheersing als door corruptie van binnenuit. Midden in deze spannende tijden brengt de priester zijn reukwerk, de gebeden van de heiligen. En dan begint het verhaal van de kant van de hemel. Er verschijnt een engel genaamd Gabriël aan de rechterkant van het reukofferaltaar, terwijl buiten de gebeden van het volk doorgaan. Priester, reukoffer, wolk, gebed en engel zijn dus in een heilig spel symbolisch aan elkaar verbonden.

De boodschap van de engel gaat over de profetische aanstelling en taak van Johannes en het kind wat geboren zal worden uit Elisabeth, de onvruchtbare vrouw van Zacharia. De boodschap van “geboorte uit onvruchtbaarheid” zegt iets over “nieuwe schepping”. Daarna gaat het bijbelgedeelte over de status en leefstijl van de komende profeet en ontvangt hij “de kracht van Elia”. Dit hoort bij de aankondiging van de dag van de Heer

¹⁸⁷ Ook de priester in de afdelingen in 1 Kronieken moeten met een lier God aanbidden, zie 1 Kronieken 25:1. De 24 oudsten in de hemel worden dus verbonden aan de priesters in de tempeldienst. Soms wordt ook uitgelegd dat ze hetzelfde zijn: Priesters zijn dan zelf de engelen.

uit Maleachi 3. Dit hoofdstuk uit Maleachi begint dan ook niet voor niets als volgt: *“Let op, ik zal mijn bode zenden; hij zal de weg voor mij effenen. Opeens zal hij naar zijn tempel komen, de Heer waarnaar jullie uitzien.”*¹⁸⁸

Johannes wordt hier geïdentificeerd met de bode die de komst van de Heer naar de tempel aankondigt. De komst naar de Tempel is daarmee de climax voor de komende Heer.

EXCURS: NT TEMPELTAAL

In tempeltheologie is er sprake van zogenaamde “tempeltaal”. Het gaat hierbij om woorden die voor een ongeschoolde lezer niet worden gezien als onderdeel van een tempel of een Axis Mundi. Maar op dit punt van het boek begint het patroon duidelijk te worden. Denk aan de volgende woorden. **Engelen:** in tempeltheologie is een engel een priester en een priester een engel. Ze spiegelen elkaar in hun functie in de hemelse en de aardse tempel. **Bomen, bergen en wolken:** dit zijn duidelijke Axis Mundi termen over de verbinding tussen de hemelse en aardse sferen. Jezus’ belangrijke momenten zijn vaak op een berg (bergrede, transfiguratie en Hemelvaart). Woorden als **koninkrijk van God, koninkrijk van de hemel, hemel, messias en mensenzoon** duiden op Gods troonzaal in de tempel, de zalving van de priester-koning of hogepriester en zijn rol in de tempel. Ook **dadenvan rechtspraak, vergeving, genezing en bevrijding** horen bij de tempel, zie de

¹⁸⁸ Mal.3:1

psalmen. Het zijn priesterlijke taken of taken van God vanuit de tempel. Door Jezus' woorden en daden, zijn titels en de plaatsen waar hij is, wordt duidelijk dat hij zichzelf ziet als nieuwe tempel en/of door zijn volgelingen wordt gezien als de nieuwe tempel.

MARIA EN GABRIEL

In de ontmoeting tussen Maria en (opnieuw) de engel Gabriël komt de positie van Jezus als Zoon van David en zoon van de Allerhoogste in de tekst terug. “In de zesde maand zond God de engel Gabriël naar de stad Nazaret in Galilea, naar een meisje dat was uitgehuwelijkt aan een man die Jozef heette, een afstammeling van David. Het meisje heette Maria. Gabriël ging haar huis binnen en zei: ‘Gegroet Maria, je bent begenadigd, de Heer is met je.’ Ze schrok hevig bij het horen van zijn woorden en vroeg zich af wat die begroeting te betekenen had. Maar de engel zei tegen haar: ‘Wees niet bang, Maria, God heeft je zijn gunst geschonken. Luister, je zult zwanger worden en een zoon baren, en je moet hem Jezus noemen. Hij zal een groot man worden en Zoon van de Allerhoogste worden genoemd, en God, de Heer, zal hem de troon van zijn vader David geven. Tot in eeuwigheid zal hij koning zijn over het volk van Jakob, en aan zijn koningschap zal geen einde komen.’ Maria vroeg aan de engel: ‘Hoe zal dat gebeuren? Ik heb immers nog nooit gemeenschap met een man gehad.’ De engel antwoordde: ‘De heilige Geest zal over je komen en de kracht van de Allerhoogste zal je als

een schaduw bedekken. Daarom zal het kind dat geboren wordt, heilig worden genoemd en Zoon van God.”¹⁸⁹

Rieuwerd Buitenwerf laat zien dat er in dit gedeelte parallellen liggen met de Dode Zee-rollen¹⁹⁰. Vergelijk 4Q246 met Lucas 1:30-35:

4Q246	LUCAS
<i>I7 [...(iemand anders)] zal een groot man zijn op aarde</i>	<i>1:32 Hij zal een groot man worden</i>
<i>II1 (...) men zal hem zoon van de Allerhoogste noemen</i>	<i>1:32 Hij zal (...) Zoon van de allerhoogste genoemd worden</i>
<i>II5 Zijn koninkrijk zal een eeuwig koninkrijk zijn</i>	<i>1:33 Tot in eeuwigheid zal hij koning zijn over het volk van Jakob, en aan zijn koningschap zal geen einde komen</i>
<i>II1 Zoon van God zal hij genoemd worden (...)</i>	<i>1:35 Daarom zal het kind (...) heilig worden genoemd en Zoon van God</i>

Lucas gebruikt veel termen uit 2 Sam.7:13-16. In dat gedeelte zegt God bij monde van de profeet Nathan tot David:

¹⁸⁹ Luc.1:26-35

¹⁹⁰ Buitenwerf, R. in Jong, de, M. (2013), p.153

“(...) ik zal ervoor zorgen dat zijn troon nooit wankelt. Ik zal een vader voor hem zijn en hij voor mij een zoon: als hij zondigt, zal ik hem kastijden met stok- en zweepslagen, zoals een vader doet, maar hij zal nooit bij mij uit de gunst raken zoals Saul, die ik verstootte omwille van jou. Jou stel ik in het vooruitzicht dat je koningshuis eeuwig zal voortbestaan en je troon nooit zal wankelen.”¹⁹¹

Dit deel staat in het teken van de tempelbouw van de zoon van David. Het koningschap van David is in dit gedeelte onlosmakelijk verbonden met: “Hij zal een huis bouwen voor mijn naam, en (...)”¹⁹².

De termen Zoon van God en Zoon van de Allerhoogste komen niet terug als termen voor de nieuwe koning in het Oude Testament, maar wel in het Qumran geschrift. Of Lucas het Qumran geschrift kende is niet zeker. Het kan ook een gezamenlijke bron zijn of een traditioneel Joods element om de verwachte eindtijdkoning mee aan te duiden. Wel is het opvallend dat een *counter-temple movement* als Qumran dezelfde woorden gebruikt als de engel Gabriël bij Maria. Is de komende koning de nieuwe Salomo en de bouwer van de tempel?

DE MAGIËRS UIT HET OOSTEN

Het overbekende verhaal van de magiërs (wijzen) uit het oosten uit Matteüs 2 behoeft geen introductie. De magiërs

¹⁹¹ 2Sam.7:13b-16

¹⁹² 2Sam.7:13a

zijn waarschijnlijk afkomstig uit Parthië¹⁹³, een enorm koninkrijk ten oosten van het Romeinse Rijk. De legers van de Parthen brachten de Romeinen zelfs een grote nederlaag toe in 53 BCE, in de slag bij Carrhae. Hoewel astrologie in de bijbel door de Deuteronomistische traditie werd verboden¹⁹⁴, breekt hier toch de oude verbinding tussen hemel en aarde van voor de ballingschap weer door.

Welke rol spelen de magiërs in Parthië? Cicero, in zijn werk *De Divinatione*, noemt de magiërs “Kingmakers” waarbij de “Perzen” de oude naam is van de “Parthen”:

*“Onder de Perzen zijn de zieners en waarzeggers de wijzen, die regelmatig bijeenkomen op een heilige plaats voor oefening en overleg, net zoals u vroeger deed op de Nones. Inderdaad, niemand kan koning van de Perzen worden totdat hij de theorie en de praktijk van de wijzen heeft geleerd.”*¹⁹⁵

Deze “Kingmakers” waren naast magiërs ook een soort ambassadeurs en geïnteresseerd in buitenlands koningen. In *Velleius Paterculus Compendium of Roman History*¹⁹⁶ staat:

¹⁹³ Het Parthische rijk was verbonden aan de oude Iraanse Meden en Perzen en hebben de (hellenistische) seleuciden verdreven.

¹⁹⁴ Zie de uitspraken van Mozes in Dt.4:19 en Jeremia in Jer.10:2.

¹⁹⁵ Cicero, *De Divinatione*, 1.90-91

¹⁹⁶ *Velleius Paterculus Compendium of Roman History*, 2-24-3

*“Ze kwamen naar hem toe (Sulla), ambassadeurs
van de Parthen - hij was de eerste van de
Romeinen die zo werd geëerd - en onder hen
magiërs die, uit de tekens op zijn lichaam,
voorspelden dat zijn leven en zijn roem een God
waardig zouden zijn.”*

De magiërs waren misschien Zoroastrische astrologen en zij hadden “zijn ster” gezien¹⁹⁷. Waarschijnlijk ging het om astrologische kennis uit Parthië waarbij de constellaties iets vertelden over de geboorteplaats van de komende koning. Het sterrenbeeld “Vissen” stond bijvoorbeeld voor Judea. Ook was het koppelen van een ster aan een heerser niet onbekend in de bijbel. In de droom van Jozef blijken de zon, maan en sterren later te gaan over de heerschappij van Jozef als onderkoning van Egypte. Ook de tekst van Bileam uit Numeri:

*“Wat ik zie is niet in het heden,
wat ik waarneem is niet nabij.
Een ster komt op uit Jakob,
een scepter uit Israël.
Hij verbrijzelt Moab de slapen,
de kinderen van Set slaat hij neer.”¹⁹⁸*

¹⁹⁷ Ook hier kan de kennis van het boek Henoch bij Matteüs een rol spelen. In de Val van de Wachters speelt het aanleren van verboden waarzegging en astrologie een rol. Het is dus niet verwonderlijk dat hier Magiërs verschijnen met deze verboden kennis. Het verhaal keert de val om. De Magiërs aanbidden de ware koning.

¹⁹⁸ Num.24:17

Vanuit het oogpunt van tempeltheologie is de verbinding tussen hemel en aarde interessant. De magiërs zien een ster of constellatie en vinden een koning. Deze verbinding bestond bijvoorbeeld ook in het boek Henoch. Henoch zegt tijdens zijn hemelreis:

*“Gezegend zijt gij, o Heer, Koning, groot en krachtig in uw majesteit, Heer van de hele schepping van de Hemel, Koning der koningen, en God van de hele wereld! En uw koninklijk gezag, en uw Soevereiniteit en uw Majesteit zal duren voor eeuwig en eeuwig en altijd, en uw kracht voor alle generaties. En alle hemelen zijn uw troon voor eeuwig, en de hele aarde uw voetbank voor eeuwig en altijd en altijd.”*¹⁹⁹

In Henoch worden in de hoofdstukken voor deze uitspraak de wetmatigheden en de balans van de hemellichamen beschreven. De hemellichamen krijgen hun plaats door de Ruach van God en de sterren worden geleid door engelen.²⁰⁰ Daarom is het ook niet vreemd dat het verhaal van de magiërs begint bij een ster en eindigt bij een engel die hen teruggeleid langs een andere route. In tempeltheologie zijn sterren gelijk aan engelen en engelen gelijk aan sterren.

¹⁹⁹ 1Henoch 82:2

²⁰⁰ Koch, K. “The Astral Laws as the Basis of Time, Universal History and Eschatological Turn in the Astronomical Book and the Animal Apocalypse of 1 Enoch”, Boccaccini G. (2007), “The Early Enoch Literature”, Brill, Leiden/Boston.

“Dit is de betekenis van de zeven sterren die je in mijn rechterhand zag en van de zeven gouden lampenstandaards: de zeven sterren zijn de engelen van de zeven gemeenten, en de zeven standaards zijn de zeven gemeenten zelf.”²⁰¹

JEZUS' JONGE JAREN

Over de jonge jaren van Jezus wordt in de bijbel weinig gesproken. De twee bekende verhalen spelen echter af in de tempel in Jeruzalem. Allereerst is er het verhaal over de besnijdenis van Jezus (“om hem aan de Heer aan te bieden”). Bij dit voorval ontmoeten ze de oude Simeon, die door de Geest gedreven over Jezus profeteert:

*“Nu laat u, Heer, uw dienaar in vrede heengaan, zoals u hebt beloofd.
Want met eigen ogen heb ik de redding gezien die u bewerkt hebt ten overstaan van alle volken: een licht dat geopenbaard wordt aan de heidenen en dat tot eer strekt van Israël, uw volk.”²⁰²*

Opvallend is dat Simeon zelf de “ vertroosting ” van Israël verwacht. Dit verwijst naar de “ troost ” die Israël ten deel zal vallen bij de terugkeer uit de ballingschap.²⁰³ Volgens Beale gaat Jezus brengen waartoe Israël geroepen was: een licht zijn voor de volken. Dit past in de uitbreidingstheologie van Beale wat betreft de tempel. Het moest niet een tempel blijven voor de zegen van Israël, maar voor de hele wereld.

²⁰¹ Openb. 1:20

²⁰² Luk. 2:29-32

²⁰³ Jes. 40:1,2

*“Hij zei: ‘Dat je mijn dienaar bent
om de stammen van Jakob op te richten
en de overlevenden van Israël terug te brengen,
dat is nog maar het begin.
Ik zal je maken tot een licht voor alle volken,
opdat de redding die ik brengen zal
tot aan de einden der aarde reikt.’”²⁰⁴*

Na de verhalen over de geboorte en oorsprong van Jezus blijkt ook zijn levensloop vol te staan met “temple-talk”. Zijn woorden verwijzen vaak naar de tempel, alleen moet je de signaalwoorden weten te herkennen. Veel van zijn daden van vergeving, genezing, bevrijding en opstanding zijn verbonden aan het werk van priesters in de tempel.

JEZUS' DOOP

De doop van Jezus is om verschillende redenen interessant voor tempeltheologie. Allereerst zijn er tempelbeelden in de tekst zelf:

“Toen kwam Jezus vanuit Galilea naar de Jordaan om door Johannes gedoopt te worden. Maar Johannes probeerde hem tegen te houden met de woorden: ‘Ik zou door u gedoopt moeten worden, en dan komt u naar mij?’ Jezus antwoordde: ‘Laat het nu maar gebeuren, want het is goed dat we op deze manier Gods gerechtigheid vervullen.’ Toen stemde Johannes ermee in. Zodra Jezus gedoopt was en uit het water omhoog kwam, opende de

²⁰⁴ Jes.49:6

*hemel zich voor hem en zag hij hoe de Geest van God als een duif op hem neerdaalde. En uit de hemel klonk een stem: 'Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde.'*²⁰⁵

De beelden over een geopende hemel, de komst van de Geest van God en de stem die verklaart dat Jezus “mijn geliefde Zoon is”, zijn tempelbeelden. In het Oude Testament wordt Israël als volk en de gezalfde koning geïdentificeerd met de “zoon”²⁰⁶. Waarschijnlijk is de tekst uit Psalm 2 instructief omdat de zalving plaatsvindt in de tempel, op Gods heilige berg.

*'Ikzelf heb mijn koning gezalfd,
op de Sion, mijn heilige berg.'
Het besluit van de HEER wil ik bekendmaken.
Hij sprak tot mij:
'Jij bent mijn zoon,
ik heb je vandaag verwekt.'*²⁰⁷

²⁰⁵ Matt.3:13-17

²⁰⁶ Ex.4:22

²⁰⁷ Ps.2:6-7

Ernest van Eck noemt in navolging van Van Gennep²⁰⁸ de doop van Jezus een transformatief ritueel waarbij er drie stappen²⁰⁹ worden ondernomen. 1) “separation”, 2) “liminality- communitas” en 3) “aggregation”. In de eerste fase breek je los van de mensen uit je verleden en ga je een band aan met nieuwe mensen, je gaat naar een nieuw onbekend terrein, weg van de wereld die je kent en er breekt een nieuw tijd voor je aan. In de tweede fase neem je afscheid van oude mensen en je oude leven. Ze sterven en je staat op in een nieuw leven. De doop is daarvan een symbool. In de laatste fase wordt de nieuwe status bevestigd en neem je de rol aan van je nieuwe leven.²¹⁰ De nieuwe rol van Jezus is die van priester-koning, waarbij God en Johannes de Doper het ritueel uitvoeren. Volgens Barker is Jezus ten tijde van zijn doop 30 jaar oud, de

²⁰⁸ In defining this theoretical framework, van Gennep discerned the sequence into three stages. In terms of temporal and spatial passage, he considered these three stages to be the rites de séparation, rites de marge, and rites d'agrégation. In addition, he also looked at them from a psychological, or spiritual point of view, and thus considered the rites of separation to be the rites of preliminary (preliminaires); rites of margin (marge) to be the rites of liminary (liminaires); and rites of aggregation to be the rites of postliminary (postliminaires). Zhang, J. (2012). Recovering Meanings Lost in Interpretations of "Les Rites de Passage". *Western Folklore*, 71(2), 119-147. Retrieved May 23, 2020, from www.jstor.org/stable/24550993

²⁰⁹ Turner, V., (1967), “The Ritual Process: Structure and Anti-structure”, Cornell University Press, Ithaca, NY.

²¹⁰ Van Eck, E. (1996). “The baptism of Jesus in Mark: A status transformation ritual. *Neotestamentica*, 30(1)”, 187-215. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43049029>

leeftijd waarbij iemand uit een priesterlijke familie zijn rol als priester in ging nemen²¹¹.

Een interessante vraag is natuurlijk of Johannes de Doper een Esseen was. En was Jezus zijn leerling? Nicolas Perrin gaat in op de rol van Johannes de Doper, zijn betekenis voor tempeltheologie en zijn relatie tot de Essenen:

- 1) Johannes leeft ascetisch en in de woestijn. Dit gebied is het terrein van de Essenen die ook een ascetische leefstijl hadden. Maar de plaats van Johannes' optreden is eerder symbolisch: de woestijn als de plaats waar God opnieuw met zijn volk begint: een nieuwe exodus.
- 2) Johannes zegt dat er berouw over zonden, bekering, doop en een nieuwe leefstijl nodig is. In tegenstelling tot de Essenen stuurt Johannes de mens nadien weer naar huis om een normale leefstijl te hebben en niet, zoals de Essenen, in de woestijn te gaan wonen. De aard van de kritiek is niet alleen "godsdiensdig" maar ook sociaal-economisch. Johannes is daarmee te vergelijken met andere *counter-temple movements* zoals de Essenen die ook het sociaal-economische aspect benadrukken.
- 3) Johannes verwachtte het komende eschatologische oordeel over Israël. Hierbij hoort ook de verwachting van de komende Messias. Hij die

²¹¹ Barker, M. (2007), *The Hidden tradition of the Kingdom of God*, SPCK, London, p.75

sterker is²¹² en hij die komt²¹³. Ook Johannes haalt Jesaja 40 aan en ziet een nieuwe exodus.

- 4) Johannes trok grote groepen mensen. Later leert Jezus zijn discipelen bidden, maar dit gebeurt pas nadat ze Jezus attenderen op het feit dat Johannes dit ook doet met zijn discipelen.
- 5) Johannes had Jezus onder zijn gehoor totdat Jezus zelfstandig verder ging na zijn doop.
- 6) Johannes werd niet omarmd door de leidende priesterklasse.
- 7) Johannes werd gedood door Herodes Antipas.

Het is zeer onwaarschijnlijk dat Johannes of Jezus Essenen waren. Jezus raakt zieken en doden aan en zoekt zondaars op en eet met hen. De beweging om een nieuwe tempel te zijn is tegengesteld aan de Essenen. De Essenen zonderen zich af in de woestijn om een zuivere tempel te bouwen en heilige priesters te zijn. Johannes benadrukt bekering en het leven van een normaal, maar rechtvaardig leven. Jezus stapt midden in de onheiligheid en onrechtvaardigheid van zijn tijd en symboliseert door zijn handeling een nieuwe tempel. Wel passen Johannes en Jezus in de groep die een eschatologische tempel zien en deze willen bouwen. Daarmee delen ze het verlangen met de Essenen, maar niet de uitvoering.

TEMPELBOUW & VERLEIDING

Wanneer Jezus 40 dagen de woestijn in gaat vereenzelvigd hij zich met Israël's tocht van 40 jaar door de woestijn. Zijn handeling een symbolische nieuwe exodus en

²¹² Mark.1:7, Luk.3:16, Matt.3:11

²¹³ Luk.7:19, Matt.11:3, Luk.19:38, Matt.21:9

woestijnperiode. Hij is door het water van de Jordaan gegaan, net als Israël door de Rode Zee en nu wordt hij, net als het volk in de woestijn, verzocht door satan. De verzoeken van satan zijn gericht op economie, macht en religie.²¹⁴ Hij richt zijn aanval op de traditionele rol van de koning en de priester. Satan daagt Jezus uit om van broden stenen te maken, voor hem te knielen om zo alle macht te krijgen over de koninkrijken van de aarde en van het dak van de tempel te springen opdat engelen hem zullen dragen.

Later zal Jezus een menigte mensen voeden²¹⁵ waarna hij aan zijn discipelen vraagt: *“Wie zeggen de mensen dat ik ben?”* Kennelijk is het voeden van een arme bevolking een grote stap naar leiderschap. Petrus weet echter dat Jezus de Messias is, de zoon van de levende God.²¹⁶ Ook nu gaat het, net als bij de verzoeking door satan (als u werkelijk de zoon van god bent), om de identiteit als Zoon van God in relatie tot het maken van brood uit steen (of uit niets). Door het geloof van Petrus wordt hij *“de Rots²¹⁷ waarop ik mijn kerk zal bouwen”* genoemd en krijgt hij de *“sleutels van de hemel”* in handen om te binden op aarde en te binden in de hemel. Dit is een verwijzing naar Jesaja: *“Ik zal hem de sleutel overhandigen van het huis van David; wanneer hij opendoet, kan niemand sluiten, wanneer hij sluit, kan niemand openen.”²¹⁸* In de Aramese vertaling staat dat hij de sleutels krijgt van

²¹⁴ Yoder, J.H. (1994), “The Politics of Jesus”, Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids.

²¹⁵ Matt.15:38

²¹⁶ Matt.16:16

²¹⁷ Tempeltalk: Het huis op de rots is de tempel in Jeruzalem

²¹⁸ Jes.22:22

het heiligdom van David. Een verwijzing naar de tempel in plaats van bijvoorbeeld het paleis.

Na de belijdenis van Petrus gaat Jezus echter vertellen hoe hij Messias en Zoon van God zal zijn. Uit dit deel blijkt dat Jezus geen heersende koning zal zijn, maar een dienende koning die zijn leven zal geven. Ook blijkt dat Petrus niet de wil van God zoekt, maar die van mensen. De wil van mensen is om te overwinnen en daarom wordt de verzoeking door Petrus gelijkgesteld aan de verzoeking door satan:

“Vanaf die tijd begon Jezus zijn leerlingen duidelijk te maken dat hij naar Jeruzalem moest gaan en veel zou moeten lijden door toedoen van de oudsten, de hogepriesters en de schriftgeleerden, en dat hij gedood zou worden, maar op de derde dag uit de dood zou worden opgewekt. Petrus nam hem terzijde en begon hem fel terecht te wijzen: ‘God verhoede het, Heer! Dat zal u zeker niet gebeuren!’ Maar Jezus keerde hem de rug toe met de woorden: ‘Ga terug, achter mij, Satan! Je zou me nog van de goede weg afbrengen. Je denkt niet aan wat God wil, maar alleen aan wat de mensen willen.’”²¹⁹

De tweede verzoeking vindt volgens Yoder plaats in de tempel in Jeruzalem. Wanneer Jezus als koning binnen is gehaald in Jeruzalem gaat hij door naar de tempel. Daar ziet hij de geldhandelaren in actie. Hij gooit de tafels omver en krijgt daardoor een confrontatie met de tempel-elite. Jezus' symbolische reiniging van de tempel is een

²¹⁹ Matt.16:21-23

belangrijk gebaar vanwege het laatste vers uit Zacharia, een tekst over de nieuwe tempel waar alle volken naar toe zullen komen: *“Als die tijd aanbreekt, zullen er nooit meer handelaars zitten in de tempel van de HEER van de hemelse machten.”*²²⁰

Ook is er een verwijzing naar Psalm 8, een bekende scheppingspsalm. Tom Wright toont aan²²¹ dat Jezus de heerser over de tempel is. Als Jezus in Johannes 2 de tempel reinigt dan staat er: “καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους”. In de septuagint staat er in Psalm 8 vers 7: “πρόβατα καὶ βόας πάσας ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου”. Beide, schapen en ossen, komen voor in zowel de tekst waarin God heerser en schepper is en waarin Jezus de tempel reinigt als heer van de Tempel.

Direct nadat Jezus laat zien dat hij heer van de tempel is, verlaat hij de tempel. Ook al heeft hij alle kans om een revolutie te starten. Bij alle vragen over Jezus' autoriteit om dit te doen (de tempelreiniging) vertelt Jezus gelijkenissen of geeft hij cryptische antwoorden zoals bij de vraag over de belasting. Yoder duidt dit als de verzoeking van Jezus op het dak van de tempel.

De derde verzoeking gaat over de machten en koninkrijken die satan aan Jezus wil geven als hij maar voor hem knielt. Yoder laat zien dat het kopen van de zwaarden door Jezus' volgelingen gelijk staat aan de verleiding tot het grijpen van de macht:

²²⁰ Zach.14:21b

²²¹ https://youtu.be/ZXdtohAsm_0 - Special Event: N.T. Wright Interview - Part 2 - Temple Theology & New Creation themes explored (2017)

“Daarna zei hij tegen hen: ‘Toen ik jullie uitzond zonder geldbuidel, reistas en sandalen, kwamen jullie toen iets tekort?’ ‘Niets!’ antwoordden ze. Hij zei: ‘Maar wie nu een geldbuidel heeft, moet die meenemen, evenals zijn reistas, en wie er geen heeft moet zijn mantel verkopen en zich een zwaard aanschaffen. Want ik zeg jullie: wat geschreven staat, moet in mij tot vervulling komen, namelijk: “Hij werd gerekend tot de wettelozen.” Inderdaad, nu wordt voltrokken wat over mij gezegd is.’ Ze zeiden: ‘Kijk Heer, hier zijn twee zwaarden.’ Maar hij zei tegen hen: ‘Genoeg hierover!’”²²²

De verzen daarna gaan over het geweld tegen Jezus met zwaarden en het geweld van Jezus' volgelingen, ook met de zwaarden die ze net hadden aangeschaft in opdracht van Jezus. Jezus bidt: Niet mijn wil maar uw wil geschiedde. De wil van Jezus lijkt hier op de “wil van mensen” bij Petrus weigering om Jezus te laten lijden in Matteüs 16. Zou het “mijn wil” van Jezus zijn geweest om toch de weg van geweld en bevrijding door macht te kiezen boven “uw wil”. Ook nu gaat Jezus niet in op de mogelijkheid die hem in een verzoeking wordt geboden. Jezus kiest ook hier duidelijk voor een andere route die hem naar de tempel zal brengen, maar wel als gevangene. Deze weg zal leiden tot zijn lijden en uiteindelijk tot zijn dood.

Door alle verleiding en rondom de bouw van de nieuwe tempel laat Jezus zien dat hij een andere weg volgt. “*Uw koninkrijk kome, uw wil geschiede*”²²³ is een

²²² Luc.22:35-38

²²³ Mat.6:10

gebed om de komst van Gods koninkrijk. Maar, in tegenstelling tot veel *counter-temple movements*, kiest Jezus voor de weg van het kruis. Daarin is Jezus uniek in zijn tijd en bouwt hij zijn tempel op een andere manier.

JEZUS & NATANAEL

Wanneer Jezus zijn volgelingen verzamelt, is er een gebeurtenis met Natanaël waarbij Jezus nogal verbaasd lijkt te zijn over de snelle ommezwaai van cynisme naar geloof bij Natanaël. Daarna doet Jezus een uitspraak over omhoog gaan en neerdalen van de engelen van God op de Mensenzoon:

“De volgende dag besloot Jezus naar Galilea te gaan en daar ontmoette hij Filippus. Hij zei tegen hem: ‘Ga met mij mee.’ Filippus kwam uit Betsaida, uit dezelfde stad als Andreas en Petrus. Hij kwam Natanaël tegen en zei tegen hem: ‘We hebben de man gevonden over wie Mozes in de wet geschreven heeft en over wie ook de profeten spreken: Jezus, de zoon van Jozef, uit Nazaret!’ ‘Uit Nazaret?’ zei Natanaël. ‘Kan daar iets goeds vandaan komen?’ ‘Ga zelf maar kijken,’ zei Filippus. Jezus zag Natanaël aankomen en zei: ‘Dat is nu een echte Israëliet, een mens zonder bedrog.’ ‘Waar kent u mij van?’ vroeg Natanaël. Jezus antwoordde: ‘Ik had je al gezien voordat Filippus je riep, toen je onder de vijgenboom zat.’ ‘Rabbi, u bent de Zoon van God, u bent de koning van Israël!’ zei Natanaël. Jezus vroeg: ‘Geloof je omdat ik tegen je zei dat ik je onder de vijgenboom zag zitten? Je zult nog grotere dingen zien.’

*'Waarachtig, ik verzeker jullie,' voegde hij eraan toe, 'jullie zullen de hemel geopend zien, en de engelen van God zien omhooggaan en neerdalen naar de Mensenzoon.'*²²⁴

Deze tekst refereert aan Genesis 28 waar het tempelvisioen van Jacob is beschreven als hij droomt. Hij ziet de hemel geopend en ziet engelen omhoog gaan en neerdalen. Jacob krijgt daarbij de hernieuwde belofte voor het verkrijgen van het land en daarbij opnieuw de zegen van Abraham. Jezus vereenzelvigd zich met Jacob en dus met de belofte van het land wat staat voor nieuwe schepping. En Jezus claimt de Zoon des Mensen te zijn. Dit is een figuur uit Daniel 7 en 1Henoch, die als priester-koning verschijnt voor de troon van God en aan wie alle macht gegeven wordt.

Jezus claimt dus: 1) De nieuwe schepping van Adam gaat via Abraham en Jacob verder bij mij. 2) Zie mij als de plaats waar engelen omhoog gaan en neerdalen. Ik ben een tempel. 3) Ik ben degene die in die tempel voor Gods troon verschijnt en alle macht krijgt.

JEZUS' BERGREDE

Jezus toespraken zijn in Matteüs gebundeld in vijf grotere toespraken. De bekendste is waarschijnlijk Jezus' bergrede in Matteüs 5 tot 7. Door Jezus op een berg te positioneren is er al sprake van een Axis Mundi. De berg is ook een verwijzing naar Mozes die de berg is opgegaan zoals een hogepriester de tempel binnengaat. In de bergrede zelf zijn enkele aanwijzingen voor tempeltheologie:

²²⁴ Joh.1:43-51

- 1) In de zogenaamde “zaligsprekingen” is er sprake van zegening. Dat is een priesterlijke taak.
- 2) Speciaal is de zegen voor de “armen van geest”. Veel *counter-temple movements* noemden zichzelf “armen van geest” (οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι), omdat ze in armoede leefden om ware tempel te kunnen blijven. Jezus gebruikt vaker de term πτωχοὶ om armoedige mensen aan te duiden. Als je aan hen geeft zult je schatten in de hemel hebben.
- 3) Over zweren zegt Jezus: “Ik zeg jullie dat je helemaal niet moet zweren, noch bij de hemel, want dat is de troon van God, noch bij de aarde, want dat is zijn voetenbank, noch bij Jeruzalem, want dat is de stad van de grote koning”.²²⁵
- 4) De bekende woorden in het “Onze Vader” zijn natuurlijk pure tempeltheologie: “Onze Vader in de hemel, laat uw naam geheiligd worden, laat uw koninkrijk come en uw wil gedaan worden op aarde zoals in de hemel.”²²⁶
- 5) Het “huis op de rots” waar de verstandige man op bouwt (door het horen en doen van Jezus’ woorden) is een zin waarmee de tempel werd aangeduid.

KONINKRIJK VAN GOD & TEMPEL

Jezus brengt het goede nieuws. Het goede nieuws is dat het koninkrijk van God nabij gekomen is. Uit tempeltheologie weten we dat God koning is op zijn troon en die troon is gelijk aan het Heilige der Heilige en de Ark

²²⁵ Matt.5:34-35

²²⁶ Matt.6:9-10

van het Verbond in de tempel. Welke teksten zijn belangrijk voor tempeltheologie? Wanneer Jezus preekt in de synagoge van Nazaret leest hij voor uit Jesaja:

*“De Geest van de Heer rust op mij,
want hij heeft mij gezalft.
Om aan armen het goede nieuws te brengen
heeft hij mij gezonden,
om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken
en aan blinden het herstel van hun zicht,
om onderdrukten hun vrijheid te geven,
om een genadejaar van de Heer uit te roepen.’
Hij rolde de boekrol op, gaf hem terug aan de
dienaar en ging weer zitten; de ogen van alle
aanwezigen in de synagoge waren op hem gericht.
Hij zei tegen hen: ‘Vandaag hebben jullie deze
schrifttekst in vervulling horen gaan.’”²²⁷*

Het “genadejaar” wordt ook wel het jubeljaar genoemd. Dit is het grote sabbatsjaar na elke 49 (7x7) jaar. Het is onbekend of dit jubeljaar ooit echt gevierd is. In dat jaar:

- moest de grond, net als in het sabbatsjaar, rust krijgen
- moest de grond teruggegeven worden aan het oorspronkelijke stamgebied
- hoefden schulden niet meer terugbetaald te worden
- mochten slaven terug naar hun eigen grondgebied en familie

²²⁷ Luk.4:18-21

Het genadejaar uit Jesaja zou dus aanbreken. In de tempeltheologie wordt dit gezien als de nieuwe schepping die plaatsvindt vanuit de tempel. De schepping was het bouwen van de tempel waar God zijn rustplaats innam op de zevende dag. De sabbat is dus de dag van de inauguratie van de koning op zijn troon. Het sabbatsritme van sabbats- en jubeljaren hebben te maken met de rechtspraak van God als koning. In de psalmen is het duidelijk geworden dat de mensen naar de tempel komen om recht te zoeken. Wanneer het koninkrijk van God komt (het goede nieuws) is er sprake van nieuwe schepping doordat de koning vanuit de tempel de wereld rechtspreekt. De herstelde mensen zullen daarna priester worden: *“En jullie worden priester van de HEER genoemd, dienaar van onze God zul je heten.”*²²⁸

Dit ritme van de sabbat vraagt natuurlijk wel om vertrouwen. *“Maak je dus geen zorgen voor de dag van morgen”*²²⁹ hoort natuurlijk bij de menselijk wil om controle te houden. Maar juist op een sabbat kon je leren om te zien dat God de koning is van zijn schepping. Daarom is het goed om te rusten en de economie te resetten. *“Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden.”*²³⁰

VERHEERLIJING OP DE BERG

Als Jezus in Caesarea Filippi is, beklimt hij samen met Petrus, Jakobus en Johannes een hoge berg. De hoge berg in de directe omgeving is waarschijnlijk de berg

²²⁸ Jes.61:6

²²⁹ Mat.6:34

²³⁰ Matt.6:33

Hermon. Hermon is een bijzondere berg in religieus opzicht.²³¹

- Het gebied eronder was de woonplaats van de stam van Dan. De Daniëten hadden een voorgeschiedenis met een eigen priester en een eigen godenbeeld.²³²
- In het oude noordrijk van Israël waren er twee heiligdommen door Koning Jerobeam gebouwd: *“Na rijp beraad besloot hij om twee gouden beelden te laten maken in de vorm van een stierkalf. Daarop zei hij tegen het volk: ‘U bent nu vaak genoeg ter bedevaart naar Jeruzalem gegaan! Israël, dit is uw god die u uit Egypte heeft geleid.’ Het ene beeld liet hij in Betel plaatsen, en het andere in Dan, waar het door de Israëlieten in optocht naartoe werd gebracht. Zo verviel het volk tot zonde.”*²³³
- “Jehu maakte dus een einde aan de Baälsdienst in Israël, maar hij brak niet met de zondige praktijken van Jerobeam, de zoon van Nebat, die de Israëlieten tot zonde had aangezet, want de gouden stierenbeelden in Betel en Dan liet hij ongemoeid. Waarschijnlijk doet de auteur van 1 Koningen het erger lijken dan dat het was. De schrijvers uit de Deuteronomistische traditie (waar 1 Koningen bij hoort) waren negatief over het noordrijk. Waarschijnlijk waren de stieren dragers van de troon van God.

²³¹ Zie de behandeling van 1 Henoch in het vorige hoofdstuk.

²³² Recht. 18

²³³ 1Kon.12:28-30

- De berg Hermon was de plaats van de aanbidding van de griekse god "Pan". Het heiligdom van Pan was berucht vanwege de mensenoffers.
- De berg Hermon is de plaats waar het verhaal van van het boek 1Henoch begint. "De val van de wachters" vindt plaats op berg Hermon.
- Galilea wordt gezien als de herkomst van de auteurs van het Henochitische Judaïsme. De vondst van het oudste manuscript van 1Henoch wijst op een dialect dat gesproken werd in Galilea. De cultus was minder strikt dan die van het streng monotheïstische Jeruzalem en had sjamanistische invloeden.²³⁴
- De berg Hermon werd vele eeuwen beschouwd als een Axis Mundi.

Tegen deze achtergronden speelt het verhaal van de transfiguratie op de berg. Het is een verhaal boordevol Axis Mundi momenten: een berg (net als bij Mozes en Elia), het veranderen van gedaante (theosis), het stralen van Jezus gezicht als in de hogepriesterlijke zegen ("*De Here zal zijn aangezicht over u doen lichten*"), witte/lichte priesterkleren, het verschijnen van Mozes en Elia die beiden door God waren opgenomen in een hemelvaart zonder te sterven, het bouwen van tabernakels, de verschijning van een stralende wolk (een poort van de hemel), het horen van een stem en de verklaring dat Jezus de zoon van god is.

²³⁴ Piovaneli, P., "Sitting by the Waters of Dan, or the Tricky business of tracing the social profile of the communities that produced the earliest Enochic Texts.", Boccaccini G. (2007), "The Early Enoch Literature", Brill, Leiden/Boston.

“Zes dagen later nam Jezus Petrus, Jakobus en diens broer Johannes met zich mee een hoge berg op, waar ze alleen waren. Voor hun ogen veranderde hij van gedaante, zijn gezicht straalde als de zon en zijn kleren werden wit als het licht. Plotseling verschenen aan hen Mozes en Elia, die met Jezus in gesprek waren. Petrus nam het woord en zei tegen Jezus: ‘Heer, het is goed dat wij hier zijn. Als u wilt zal ik hier drie tenten opslaan, een voor u, een voor Mozes en een voor Elia.’ Hij was nog niet uitgesproken, of de schaduw van een stralende wolk gleed over hen heen, en uit de wolk klonk een stem: ‘Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde. Luister naar hem!’”²³⁵

Als Petrus zegt drie tenten te zullen bouwen dan is dat niet zo gek als dat het klinkt. Het Griekse woord voor drie tenten is τρεῖς σκηνάς. Dit kan het beste vertaald worden met drie tabernakels. Petrus ziet het dus goed. Het is een tempelervaring, waarbij het noodzakelijk is om drie tabernakels op de berg te bouwen.

De evangelieschrijvers verwijzen met dit verhaal naar de gebeurtenissen met Mozes op de Sinaï. Ook dat is een Axis Mundi ervaring waarbij de berg de tempel is en Mozes de hogepriester. Ook Mozes' gezicht gaat stralen door de theosis, de afspiegeling van de goddelijkheid op zijn gezicht. De priester geeft het goddelijke licht weer door aan de mensen door het geven van zijn zegen.

“Steeds wanneer Mozes voor de HEER verscheen om met hem te spreken, deed hij de doek af, totdat

²³⁵ Matt.17:1-5

hij weer naar buiten kwam. Als Mozes de Israëlieten dan zei wat hem opgedragen was, zagen zij hoe zijn gezicht glansde. Daarna bedekte hij zijn gezicht met de doek, totdat hij opnieuw met de HEER ging spreken.”²³⁶

“Moge de HEER u zegenen en u beschermen, moge de HEER het licht van zijn gelaat over u doen schijnen en u genadig zijn, moge de HEER u zijn gelaat toewenden en u vrede geven.”²³⁷

JEZUS, HEER VAN DE SABBAT

Wanneer Jezus door de Farizeeën wordt aangesproken op het feit dat zijn volgelingen op de sabbat een beetje koren eten van de korenvelden langs de weg, dan laat Jezus zien dat hij de Heer van de Sabbat is.

“Hebt u niet gelezen wat David deed toen hij en zijn metgezellen honger hadden, hoe hij het huis van God binnenging en er met hen van de toonbroden at, terwijl noch hij noch zijn mannen daarvan mochten eten, alleen de priesters? En hebt u niet in de wet gelezen dat de priesters die op sabbat in de tempel dienstdoen en zo de sabbat ontwijden, onschuldig zijn? Ik zeg u: hier gaat het om meer dan de tempel! Als u begrepen had wat bedoeld wordt met: “Barmhartigheid wil ik, geen offers,” dan zou u geen onschuldigen hebben veroordeeld.

²³⁶ Ex.34:34-35

²³⁷ Num.6:24-26

Want de Mensenzoon is heer en meester over de sabbat.”²³⁸

De Sabbat is in het Oude Testament de dag van de inauguratie van de tempel. De zevende dag van de schepping is het moment dat God zijn rustplaats inneemt in de kosmische tempel die hij in de zes voorgaande dagen heeft gebouwd. Wanneer Jezus zichzelf Heer van de Sabbat noemt, dan kan hij dat alleen doen vanwege zijn aanspraak op de titel “mensenzoon”. Deze titel was gereserveerd voor hogepriester die aan de rechterhand van God stond in de tempel.

Een ander belangrijk punt is dat Jezus zichzelf vergelijkt met David die van de toonbroden in de tempel at. Toch wordt dat niet gezien als zonde, maar als de daad van de toekomstige koning. En ook vergelijkt Jezus zichzelf met priesters die werken op de sabbat en dus in hun ambt niet zondigen. Jezus staat als koning en priester boven de sabbatswetten voor het gewone volk.

JEZUS' WIJNGAARDGELIJKENIS

Direct na de reiniging van de tempel spreekt Jezus een oordeel uit over Israël in de gelijkenis van de twee zonen die gaan werken in de wijngaard en in de gelijkenis van de wijnbouwers in de wijngaard. Beale haalt Jesaja 5²³⁹ en de Targum van Jesaja 5 aan om te laten zien dat de wijngaard staat voor het heiligdom van Israël:

²³⁸ Matt.12: 3-8

²³⁹ Jes.5:1-7 Het lied van de wijngaard.

*“Daarop zei Jezus tegen hen: ‘Hebt u dit nooit in de Schriften gelezen:
“De steen die de bouwers afkeurden
is de hoeksteen geworden.
Dankzij de Heer is dit gebeurd,
wonderbaarlijk is het om te zien.”
Daarom zeg ik u: het koninkrijk van God zal u
worden ontnomen, en gegeven worden aan een
volk dat het wel vrucht laat dragen. Wie over die
steen struikelt zal gebroken worden, en iedereen op
wie die steen valt zal worden verpletterd.”²⁴⁰*

Deze tekst is een citaat uit Psalm 118 waarbij de hoeksteen een soort fundament van de tempel is. Het wordt gebruikt als metafoor voor een rechtvaardige die onschuldig moet lijden. De afwijzing van Jezus door (de leiders van) Israël zal leiden tot hun vernietiging en de aanvaarding van de zondaars die wel vergeving zoeken. Volgens Beale is dit ook een verwijzing naar de steen in Daniël 2.²⁴¹

JEZUS EN WATER

Wanneer Jezus door Samaria reist, komt hij op het heetst van de dag bij de bron van Jakob een Samaritaanse vrouw tegen. Het gesprek loopt uit op de reeks huwelijken en het bijbehorende leed wat de vrouw achter de rug heeft. Jezus spreekt de waarheid over haar zonder haar te veroordelen. De waarheid werkt als levend water. Het is een symbool

²⁴⁰ Matt.21:42:44

²⁴¹ Beale (2004), p.183-185

van de tempelbeek die leven geeft en van iets doods leven kan maken.²⁴² Even later vraagt de vrouw over de tempel.

“Onze voorouders vereerden God op deze berg, en bij u zegt men dat in Jeruzalem de plek is waar God vereerd moet worden.’ ‘Geloof me,’ zei Jezus, ‘er komt een tijd dat jullie noch op deze berg, noch in Jeruzalem de Vader zullen aanbidden. Jullie weten niet wat je vereert, maar wij weten dat wel; de redding komt immers van de Joden. Maar er komt een tijd, en die tijd is nu gekomen, dat wie de Vader echt aanbidt, hem aanbidt in geest en in waarheid. De Vader zoekt mensen die hem zo aanbidden, want God is Geest, dus wie hem aanbidt, moet dat doen in geest en in waarheid.’”²⁴³

In lijn met de symbolische tempels van de profeten heeft Jezus het over een tijd waarin er geen gebouw meer nodig zal zijn als tempel. De aanbedding in geest en waarheid zal er voor zorgen dat de gemeenschap van gelovigen uit alle volken een tempel zullen vormen. Johannes schrijft dit als laatste schrijver van het hele nieuwe testament.

Even later sprak Jezus over zichzelf als een tempelbeek met levend water als hij op het loofhuttenfeest is. De tempeltheologie zit in het feit dat een priester tijdens het loofhuttenfeest water ging putten uit de bron van Siloam waarna hij door massa's mensen naar het brandofferaltaar liep en het water er over uitgoot.

²⁴² Beale haalt de tempelbeek in Ezechiël 47 aan.

²⁴³ Joh.4:20-24

“Op de laatste dag, het hoogtepunt van het feest, stond Jezus in de tempel, en hij riep: ‘Laat wie dorst heeft bij mij komen en drinken! ‘Rivieren van levend water zullen stromen uit het hart van wie in mij gelooft,’ zo zegt de Schrift.’ Hiermee doelde hij op de Geest die zij die in hem geloofden zouden ontvangen; de Geest was er namelijk nog niet, want Jezus was nog niet tot Gods majesteit verheven.”²⁴⁴

Misschien refereerde Jezus aan enkele teksten over het water uit de tempel uit de profeten Jesaja en Zacharia:

“Vol vreugde zullen jullie water putten.”²⁴⁵

“Ik zal water uitgieten op dorstige grond, waterstromen over het droge land.”²⁴⁶

“Hierheen! Hier is water voor ieder die dorst heeft.”²⁴⁷

“Je zult zijn als een goed bevloede tuin, als een bron waarvan het water nooit opdroogt.”²⁴⁸

“Als die tijd aanbreekt, zal er in Jeruzalem zuiver water ontspringen.”²⁴⁹

DE LOGOS EN DE DOXA

Johannes begint met de bekende tekst Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Deze is vergelijkbaar met de LXX vertaling van Genesis 1:1 ἐν

²⁴⁴ Joh.7:37-39

²⁴⁵ Jes.12:1-3

²⁴⁶ Jes.44:3

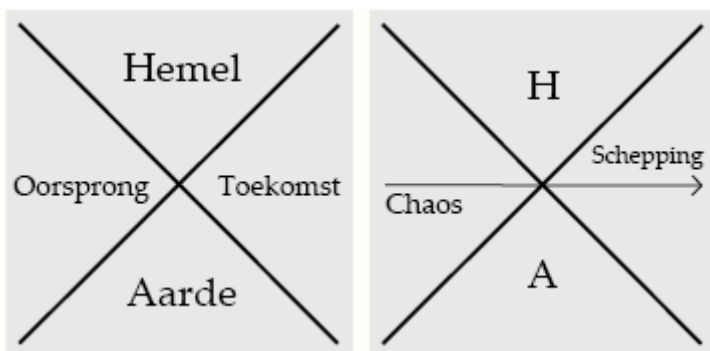
²⁴⁷ Jes.55:1

²⁴⁸ Jes.58:11

²⁴⁹ Zach.14:8

ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Jezus wordt voorgesteld als de logos, het scheppende principe uit Spreuken 8²⁵⁰. En hij wordt verbonden aan de schepping van de wereld met de zin “In het begin”. Het scheppen van de wereld is in tempeltheologie het gevolg van tempelbouw.

In vers 14 volgt de tekst over Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Het woord is vlees geworden. Opnieuw een “genesis” van de logos in het vlees. Het vlees is als een tabernakel voor de logos. De logos heeft onder ons “getabernakeld” (ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν).

figuur 40

figuur 41

Het is belangrijk is om bovenstaand schema in gedachten te houden bij het lezen van Johannes 1. De logos is het (hemelse) scheppende principe: door de wijsheid is alles geworden, zegt spreuken 8. Daarom was de logos ook in

²⁵⁰ Zie p.14

het begin bij God. De logos is de oorsprong, ook op het moment waarop dit zichtbaar wordt in Jezus. Deze wijsheid, de sofia, wordt in Johannes 1 de logos en woont als in een tabernakel in het vlees (sarx). Als de hemel de aarde raakt, is er sprake van nieuwe schepping.

“Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.”²⁵¹

HET HUIS VAN MIJN VADER

Jezus noemt de tempel “het huis van mijn Vader” waarin vele woningen zijn. Als twaalfjarige blijft Jezus na het feest in Jeruzalem achter in de tempel tot grote ongerustheid van zijn ouders Jozef en Maria. Uiteindelijk vinden ze Jezus in gesprek met de schriftgeleerden. Hij beantwoordt de ongerustheid met deze woorden: ‘*Waarom hebt u naar me gezocht? Wist u niet dat ik in het huis van mijn Vader moest zijn?*’²⁵²

“In het huis van mijn Vader zijn veel kamers; zou ik anders gezegd hebben dat ik een plaats voor jullie gereed zal maken? Wanneer ik een plaats voor jullie gereedgemaakt heb, kom ik terug. Dan zal ik jullie met me meenemen, en dan zullen jullie zijn waar ik ben. Jullie kennen de weg naar waar ik heen ga.’ Toen zei Tomas: ‘Wij weten niet eens

²⁵¹ Joh. 1:2-5

²⁵² Luk. 2:49b

waar u naartoe gaat, Heer, hoe zouden we dan de weg daarheen kunnen weten?’ Jezus zei: ‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven. Niemand kan bij de Vader komen dan door mij.’²⁵³

Hier ligt een mogelijke lijn met het tempelvisioen van Ezechiël 40-48 en de tempelrol uit grot 11 in Qumran. Beide complexen zijn zo groot dat ze de complete stad Jeruzalem omvatten. Jezus heeft deze beelden van de eschatologische tempel in zijn gedachten als hij zegt dat de tempel vele kamers heeft. Uit de beschrijving uit Ezechiël weten we ook dat er niet alleen veel kamers waren voor de priesters, maar ook kamers voor het gewone volk.

In deze tekst stelt Jezus zichzelf niet alleen voor als tempelbouwer, maar ook als hogepriester. Dit doet hij door te wijzen op de weg, de waarheid en het leven. God en hogepriester zijn één geworden in de tempel. Daarom kan de priester ook zeggen: “*wie mij heeft gezien, heeft God gezien*”. Of zoals Jezus zegt: “*de Vader en ik zijn één.*”²⁵⁴

JEZUS EN DE TEMPEL

De climax van Jezus' leven speelt zich af in en om Jeruzalem. Dit is niet toevallig de plaats waar hij zal lijden en sterven. Het is de stad van de tempel, het centrum van

²⁵³ Joh. 14:1-6

²⁵⁴ Binnen tempeltheologie is dit geen probleem meer zoals dat het wel is geworden in het huwelijk tussen de griekse wijsbegeerte en de Joodse tempelmystiek. Er hoeven geen vreemde constructies worden opgetuigd rondom de wezens-eenheid en persoons-verscheidenheid zoals later in de christelijke dogma's. De eenheid tussen God en Hogepriester is gelijk aan die van vader en zoon.

Gods aanwezigheid op aarde. De Axis Mundi van waaruit de schepping van de wereld begint. Jezus' woorden en daden in Jeruzalem draaien dus allemaal om de tempel en staan bol van symboliek.

Tom Wright noemt de tempel als één van de grote symbolen van het Judaïsme uit de eerste eeuw, naast land, volk en thora.

“The Temple was the focal point of every aspect of Jewish national life. Local synagogues and schools of Torah in other parts of Palestine, and in the Diaspora, in no way replaced it, but gained their significance from their implicit relation to it. Its importance at every level can hardly be overestimated.”²⁵⁵

JEZUS' ENTREE IN JERUZALEM

Wanneer Jezus Jeruzalem binnenkomt, wordt hij op een ezelsveulen gezet. De evangelieschrijver haalt hierbij de profetie van Zacharia aan wat gaat over de komst van de (nederige) Koning naar Jeruzalem:

*“Juich, Sion,
Jeruzalem, schreeuw het uit van vreugde!
Je koning is in aantocht,
bekleed met gerechtigheid en zege.
Nederig komt hij aanrijden op een ezel,
op een hengstveulen, het jong van een ezelin.”²⁵⁶*

²⁵⁵ Wright, N.T. (1992), p.224

²⁵⁶ Zach.9.9

Ze brachten het veulen naar Jezus en legden hun mantels op het dier en hij ging erop zitten. Velen spreidden hun mantels uit op de weg, anderen spreidden takken met bladeren uit, die ze in het veld afhakten. Allen die voor hem uit liepen of achter hem aan kwamen, riepen luidkeels:

'Hosanna!

Gezegend hij die komt in de naam van de Heer.

Gezegend het komende koninkrijk van onze vader David.

Hosanna in de hemel!'

Hij trok Jeruzalem in en ging naar de tempel. Nadat hij alles in ogenschouw had genomen, ging hij – want het was al laat geworden – met de twaalf terug naar Betanië.²⁵⁷

De mensen roepen een vers uit Psalm 118 wanneer ze Jezus als koning binnenhalen. De Psalm zelf werd gezongen in de tempel in een beurtzang tussen priesters en pelgrims. Meerder onderdelen uit deze psalm zijn van belang om Jezus te zien in zijn rol als priester-koning in de tempel.

- 1) Het is een overwinningspsalm in de strijd met andere volken, waarbij de overwinning toekomt aan de koning (vers 5-18)
- 2) Het eindigt met vallen en opstaan: “*Ik zal niet sterven, maar leven*” (vers 17) en “*De Heer heeft mij gestraft, maar mij niet prijsgeven aan de dood*” (vers 18). Dit is bijzonder in het licht van de

²⁵⁷ Mark.11:7-11

gebeurtenissen die zullen volgen: Jezus' lijden, sterven en opstanding.

- 3) *“Open voor mij de poorten van de gerechtigheid, ik wil binnengaan om de HEER te loven. Dit is de poort die leidt naar de HEER, hier gaan de rechtvaardigen binnen. Ik wil u loven omdat u antwoordde en mij de overwinning gaf”* (vers 19-21). Het lijkt op een soort “roadmap” voor Jezus: op naar Jeruzalem, door de poorten, naar de tempel.
- 4) In Jeruzalem zal Jezus worden afgewezen door de leidende elite. Jezus haalt in zijn gelijkenis vers 22 van Psalm 118 aan: *“De steen die de bouwers afkeurden is een hoeksteen geworden.”* De steen is als hoeksteen is het fundament waarop de tempel is gebouwd. Jezus oordeelt hiermee de oude tempel en legt een fundament voor de nieuwe tempel: Jezus zelf.
- 5) Daarna volgt in vers 26 en 27 het gebeuren van “palmpassen”: *“Gezegend wie komt met de naam van de HEER. Wij zegenen u vanuit het huis van de HEER. De HEER is God, hij heeft ons licht gebracht. Vier feest en ga met groene twijgen tot aan de horens van het altaar.”* De zegen hoort bij de tempel van waaruit de komende koning gezegend wordt. God is de bringer van het licht en daarom mag de nieuwe koning naar de horens van het altaar gaan.

JEZUS' OORDEEL OVER DE TEMPEL

Wanneer Jezus eenmaal in Jeruzalem is, ziet hij de tempel en de corruptie in levende lijve. De andere *counter-temple*

movements in Jezus dagen (zoals de Essenen in Qumran) vereenzelvigden zich met de armen en zetten zich af tegen de zichzelf verrijkende corrupte tempel elite.

“Kort voor Pesach, het Joodse paasfeest, reisde Jezus naar Jeruzalem. Daar trof hij op het tempelplein de handelaars in runderen, schapen en duiven aan, en de geldwisselaars die daar altijd zaten. Hij maakte een zweep van touw en joeg ze allemaal de tempel uit, met hun schapen en runderen. Hij smet het geld van de wisselaars op de grond, gooide hun tafels omver en riep tegen de duivenverkopers: ‘Weg ermee! Jullie maken een markt van het huis van mijn Vader!’ Zijn leerlingen dachten aan wat er geschreven staat: ‘De hartstocht voor uw huis zal mij verteren.’ Maar de Joden vroegen: ‘Met welk teken kunt u bewijzen dat u dit mag doen?’ Jezus antwoordde hun: ‘Breek deze tempel maar af, en ik zal hem in drie dagen weer opbouwen.’ ‘Zesenvertig jaar heeft de bouw van deze tempel geduurd,’ zeiden de Joden, ‘en u wilt hem in drie dagen weer opbouwen?’ Maar hij sprak over de tempel van zijn lichaam. Na zijn opstanding uit de dood herinnerden zijn leerlingen zich dat hij dit gezegd had, en zij geloofden de Schrift en alles wat Jezus gezegd had.”²⁵⁸

Direct na dit incident velt Jezus niet alleen een oordeel over de handel op het tempelplein, maar over de hele tempel. Dit doet hij door te stellen dat de tempel in drie

²⁵⁸ Joh.2:13-22

dagen afgebroken kan worden.²⁵⁹ Johannes voegt er aan toe: *“Maar hij sprak over de tempel van zijn lichaam.”*²⁶⁰ Jezus is duidelijk in zijn oordeel over de tempel en Johannes in het duiden van Jezus als alternatieve tempel. Jezus zien als tempel is dus fundamenteel voor het vroege christendom.

OORDEEL VAN DE PRIESTERKONING

Veel mensen kennen de bekende woorden van Jezus in Matteüs 25: het oordeel over de schapen en de bokken. De tekst krijgt een prominente plaats bij gelovigen die het oordeel centraal willen stellen: *“Hun staat een eeuwige bestraffing te wachten, de rechtvaardigen daarentegen het eeuwige leven.”*²⁶¹ Of die het diaconaal bewustzijn centraal stellen: *“Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, ik was naakt, en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij, ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe.”*²⁶² Beide

²⁵⁹ Over dit “afbreken van de tempel” bestaat veel discussie. Veel theologen zijn het er over eens dat Jezus’ kritiek op de tempel de belangrijkste reden is voor zijn proces en sterven. Maar of dit ook betekende dat Jezus tegen de tempel was is nog maar de vraag. Eyal Regev laat in zijn boek zien dat Jezus houding ten opzichte van de tempel ambivalent was. De tempel had wel degelijk een positieve betekenis en van daadwerkelijke vernietiging kon volgens Regev geen sprake zijn in Jezus’ bedoeling. Pas later, na de vernietiging van Jeruzalem in het jaar 70 krijgen de teksten meer en meer de lading van verwoesting. Regev, E. (2019), “The Temple in Early Christianity. Experiencing the Sacred”, Yale University Press, New Haven.

²⁶⁰ Joh.2:21

²⁶¹ Matt.25:46

²⁶² Matt.25:35-36

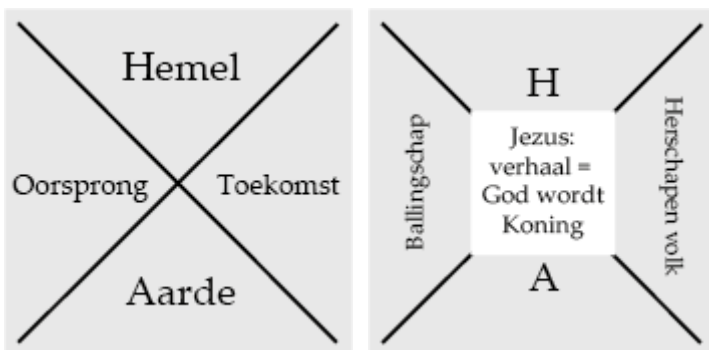
bijbeluitleggers hebben gelijk en zitten er naast. Ze hebben gelijk omdat de tekst zowel over een oordeel gaat als over diaconale activiteiten. Maar toch hebben ze ongelijk: het gaat over een oordeel aan het einde der tijden, noch over een sociaal maatschappelijk verantwoord christen-zijn. In tempeltheologie staat het eerst vers van deze pericoop centraal:

“Wanneer de Mensenzoon komt, omstraald door luister en in gezelschap van alle engelen, zal hij plaatsnemen op zijn glorierijke troon.”²⁶³

De context is de troonsbestijging van de mensenzoon. Het is het beeld van de priester-koning die op de hemelse troon plaatsneemt. In het bijbelse verhaal is dit wat er gebeurt wanneer Jezus zegt: “Maar vanaf nu zal de Mensenzoon gezeten zijn aan de rechterhand van de Almachtige”. Het historische moment van deze troonsbestijging is Hemelvaart.²⁶⁴

²⁶³ Matt.25:31

²⁶⁴ Dit is een andere kijk op eschatologie. Het rechtspreken, het “laatste” oordeel, de nieuwe schepping, de “wederkomst” en de heerschappij van Jezus worden in een andere ruimte-tijdsdimensie getrokken. “In Christus” zijn (waar Paulus vaak over spreekt) is het “zijn op het Axis Mundi punt” waar hemel en aarde elkaar raken. Natuurlijk kan deze boventijdelijkheid in onze ruimte-tijd steeds opnieuw vorm krijgen, maar de theologisch-filosofische gedachte op eschatologie moet los komen van ons denken over een punt in de toekomst en een andere werkelijkheid. Het is “hier en nu” en “daar en later”.

In dit schema wordt duidelijk hoe teksten binnen de tempeltheologie geïnterpreteerd kunnen worden. Jezus neemt als mensenzoon, als priester-koning, plaats op de hemelse troon. Die troon staat in de hemel, maar de hemel raakt de aarde. De troon staat in de tempel. Wanneer gelovigen in de tempel komen dan oordeelt de priester-koning. Daarmee spreekt hij niet over de verre toekomst, maar haalt hij de toekomst naar het heden.

In tempeltheologie gaat het ook om “participatory eschatology”: de gelovige neemt deel aan hoe God de toekomst in het heden laat komen. Jezus’ priester-koningschap wil zeggen dat het gaat om de herschepping van het nieuwe volk uit ballingschap en om nieuwe schepping. Wanneer Jezus oordeelt dan doet hij dit over de mate waarin het volk met hem als Koning is omgegaan. Hier zijn twee belangrijke bewegingen te zien: 1) Het volk deelt in de herschepping van de wereld door hun diaconale betrokkenheid. De toekomst, de herschepping, komt daarmee in het heden. 2) Het volk werkt mee aan deze herschepping door dit te doen aan de koning zelf. De koning *is* de vreemdeling, de naakte, de eenzame, de hongerige, de dorstige, de gevangene. Het is

dus niet alleen een een verbinding tussen heden en toekomst, maar ook een verbinding tussen het centrum en alle mensen, tussen de koning, de mensen in nood en de priesters.

“En de koning zal hun antwoorden: “Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan.””²⁶⁵

JEZUS' LAATSTE DAGEN

In het proces van het lijden en sterven van Jezus wordt duidelijk dat de tempel een hoofdrol speelt in de climax van Jezus' leven. De redenen van Jezus' sterven zijn natuurlijk breed uitgemeten in de theologie. Van verzoening-door-voldoening voor de zonden van de mensheid, via politieke bevrijding, tot en met de christus-victor theologie over de overwinning van Jezus over het kwaad. In tempeltheologie wordt de betekenis van Jezus' lijden en sterven gezocht in zijn *counter-temple movement* en zijn alternatieve tempelbouw.²⁶⁶

- 1) Voordat Jezus gearresteerd wordt, is het in zijn hele bediening al lang duidelijk geworden dat hij zichzelf presenteert als nieuwe tempel in woorden en daden.

²⁶⁵ Matt.25:40

²⁶⁶ Waarbij het natuurlijk niet duidelijk is of het verhaal gezien moet worden vanuit Jezus' zelfbewustzijn als alternatieve tempel en dus teruggaat op een “historische Jezus” of dat het gaat om een interpretatie achteraf door de evangelieschrijvers. Voor tempeltheologie is dit minder interessant.

- 2) Bij zijn entree in Jeruzalem staat zijn koningschap centraal en zijn rol als koning in de tempel (Psalm 118).
- 3) Jezus veegt het tempelplein schoon.
- 4) Jezus veroordeelt de oude tempel in gelijkenissen.
- 5) Jezus zegt een nieuwe tempel te bouwen.
- 6) Bij zijn arrestatie wordt hij naar de hogepriester van dienst, Kajafas, gebracht en is er een directe confrontatie met de leidende priesterklasse: de schriftgeleerden, de oudsten en het Sanhedrin.
- 7) Jezus' woorden over het afbreken en opbouwen van de tempel worden (door twee valse getuigen) aangehaald als mogelijke reden voor zijn schuld. Jezus blijft echter zwijgen bij deze beschuldigingen. Mogelijk is dit een verwijzing naar Jesaja 53: *“Als een schaap dat naar de slacht wordt geleid, als een ooi die stil is bij haar scheerders deed hij zijn mond niet open.”*²⁶⁷
- 8) Dan wordt hem rechtstreeks gevraagd of hij de Messias is, de gezalfde. Jezus antwoordt met een zin waarin twee verwijzingen voorkomen: *“Vanaf nu zult u de Mensenzoon zien zitten aan de rechterhand van de Machtige”* (Psalm 110) *“en hem zien komen op de wolken van de hemel.”* (Daniël 7) Psalm 110 gaat over de priester-koning die aan de rechterhand van God in de (hemelse of aardse?) tempel mag plaatsnemen en priester wordt voor eeuwig, zoals Melchisedek dit was. De vijanden worden dan een voetenbank. Jezus claimt hier de hoogst denkbare Messiaanse troon als priester-koning. En hij doet er een schepje bovenop

²⁶⁷ Jes.53:7b

door Daniël 7 aan te halen, het visioen van de mensenzoon die in een wolk verschijnt voor de troon van god en alle macht krijgt. Dit is tevens een duidelijke messiaanse claim voor een priester-koning.

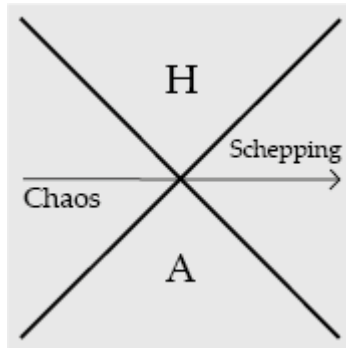
- 9) Na deze uitspraak van Jezus is het voor de corrupte priesterklasse duidelijk: dit is waarheid of dit is godslastering. Ze maken hun keuze: het is godslastering en Jezus moet ter dood worden gebracht. De aanloop naar de tempel, het proces in de tempel en de uitspraken over de tempel zijn de reden van Jezus' sterven.
- 10) De Romeinse stadhouder Pilatus verhoort Jezus over zijn koningschap en hij wordt "koning der Joden" genoemd. De Romeinen zien in hem echter geen politiek gevaar maar buigen voor de wil van de priesterklasse.
- 11) Als Jezus sterft, scheurt het voorhangsel in de tempel. Dit kan verwijzen naar het einde van de huidige tempel, of naar het feit dat het Heilige der Heilige niet meer gesloten is, maar zich opent en verspreid over de hele aarde.

Het vroege christendom en de schrijvers van de evangeliën zien in Jezus de ware tempelbouwer en priesterkoning. In het denken van de mensen uit de bijbelse tijd betekent dit dat de mens Jezus zelf de tempel is geworden. Een mens kon immers net zo goed de verbinding tussen hemel en aarde, de Axis Mundi, zijn. Het blijkt duidelijk uit de evangeliën dat veel wat over Jezus gezegd wordt constatering is over Jezus van na zijn dood en opstanding. Het is daarmee gemeentetheologie, dat wat de

volgelingen van Jezus over hem zijn gaan geloven. Overigens hoeft dit niet in scherp contrast te staan met wat Jezus eigen intentie was als tempelbouwer.

De verhalen rondom Jezus' geboorte, zoals het geslachtsregister, het geboorteverhaal alsmede de kinderjaren van Jezus, wijzen allemaal op tempelgerelateerde zaken. Bijvoorbeeld naar de verwijzing "Zoon van David", de rol van de engel in de tempel en de verbinding tussen hemel en aarde bij de magiërs uit het oosten. Toespraken van Jezus, zoals de bergrede en de rede over het "laatste oordeel", worden door Matteüs eveneens gestileerd doorgegeven. De schrijvers van de evangeliën vertellen dat Jezus op een berg staat bij zijn belangrijke uitspraken en Jezus' gelijkenissen gaan vaak over wijngaarden en bomen. Beelden als berg, wijngaard en boom zijn bekende Axis Mundi verwijzingen.

De daden van vergeving, genezing, herstel en exorcisme zijn functies van de priester-koning. Hij zet recht, vergeeft, geneest en oordeelt over de machten. Jezus' hele leven staat in het teken van de nieuwe schepping. En nieuwe schepping is alleen daar mogelijk waar de hemel de aarde raakt en waar de ware tempel van God is.

De climax van de evangeliën en Jezus' leven zijn volledig gericht op Jeruzalem en de tempel. Alles rondom zijn laatste dagen en zijn acties in de tempel volgen het "script" van de tempelsalmen Psalm 110 en 118. De functie van de oude tempel is ten einde en dat maakt Jezus onmiskenbaar duidelijk in zijn acties op het tempelplein, zijn oordelen en zijn zelfidentificatie als priesterkoning..

Het thema "De komst van het Koninkrijk van God" heeft de laatste decennia het moderne christendom ingrijpend veranderd. Het Koninkrijk van God is non-dualistisch geworden, bewust van de komst van het Koninkrijk op aarde (zoals in de hemel) en dus geen escape naar een spirituele hemel. Veel christenen zijn zich bewust geworden van de implicaties van het evangelie van het Koninkrijk voor duurzaamheid en gerechtigheid. Er zijn groene kerken en er is groene theologie. Gerechtigheid is bespreekbaar in de volle breedte van de kerk en niet alleen in vrijzinnige kerken. Toch kan tempeltheologie een nieuwe dimensie aan toevoegen aan het begrip "Koninkrijk van God". De komst van het Koninkrijk in tempeltheologie is de plaats die Jezus als priesterkoning inneemt aan de rechterhand van God. Deze troonsbestijging vindt plaats in

de ware tempel. Jezus' regering als priesterkoning wordt duidelijk in de rest van het nieuwe testament door de titel Christus. "In Christus zijn", "nieuwe schepping" en "het begin van een nieuwe mensheid rondom Jezus" zijn andere korte manieren om te zeggen dat nieuwe tempel is met een nieuwe priesterkoning. Wanneer deze priesterkoning gaat regeren, raakt de hemel de aarde en wordt de mensheid opnieuw geschapen.

Naast de identificatie van Jezus als tempelbouwer en priesterkoning door de volgelingen van Jezus achteraf, is het zeer aannemelijk dat Jezus' eigen intenties en zelfidentificatie in dezelfde lijn stonden. In de tijd rondom Jezus waren er immers *counter-tempel movements* zoals de Essenen, de Henochieten, de sekte van de Psalmen van Salomo en aanhangers van een wijsheidstraditie. Opstand in welke vorm dan ook tegen de tempel in Jeruzalem en de priesterlijk elite was geen uitzondering.

- 1) Jezus heeft de tempel in Jeruzalem gezien als corrupt en daardoor rijp voor het oordeel van God.
- 2) De bouw van de nieuwe tempel en de nieuwe schepping begint rondom zijn intentionele acties van vergeving, herstel, oordeel en exorcisme.
- 3) Jezus vormt een nieuwe mensheid en laat via symbolische acties zien dat de ballingschap ten einde is, nieuwe schepping begint en God dus terugkeert als Koning. In dit theater neemt Jezus zelf de rol aan van priesterkoning.
- 4) Jezus zoekt de confrontatie met de tempel elite en weet dat zal resulteren in lijden. Dit lijden werd echter door alle *counter-tempel movements* gezien als een priesterlijk lijden voor het hele volk.

- 5) God zou de ware priesterkoning en de ware tempel herstellen na een tijd van lijden. Dit was het geloof van profeten en van *counter-tempel movements*. Het is dus niet vreemd dat Jezus zelf de verwachting van rechtvaardiging, opstanding en herstel heeft. In hoeverre de exacte uitwerking van dit herstel de verwachting van Jezus zelf of van de gelovige volgelingen van Jezus is, maakt voor tempeltheologie niet zoveel uit.
- 6) Waar heeft Jezus zijn eigenheid vandaan? Het is duidelijk dat hij geen onderdeel uitmaakt van de hoofdstroom. Hij hoort niet bij de elitaire priesterklasse uit Jeruzalem. Hij wordt misschien gevormd door invloeden van Essenen via Johannes de Doper. Misschien is de omgeving waar hij opgroeit, Galilea, en haar sterke banden met de beweging van de Henochieten van invloed? Heeft hij de tempelrol gelezen? Kent hij 1Henoch? Waarschijnlijk wel. Of staat Jezus in een oudere religieuze lijn, de wijsheidstraditie en is hij erfgenaam van de tempel van Salomo? Mijn conclusie is dat Jezus midden tussen de alternatieve tradities in staat: Qumran, Henoch, Wijsheid en oude tempeltradities. Vanuit deze positie ontstaat een nieuwe vorm van het Jodendom wat wij vandaag de dag kennen als het vroege christendom.

Het vervolg van dit boek gaat over de interpretatie van Jezus' leven als ware tempelbouwer en priesterkoning. De opstandingsverhalen, de Hemelvaart als troonsbestijging, de uitstorting van de geest op Pinksteren, de kennis van de

eerste christenen over Jezus als zittend aan de rechterhand van God, de brieven aan de jonge kerken en de visioenen over de bouw van een hemels Jeruzalem zijn allemaal te lezen vanuit het perspectief van de nieuwe tempel. Zou het christendom zichzelf zien als priesterlijk volk? En zou ze een herstel zijn van de oorspronkelijke priesterlijke functie van Israël, Salomo, David, Mozes, Izaak, Abraham en zelfs Adam en Eva?

6 - DE NIEUWE TEMPEL

JEZUS' OPSTANDING

Wanneer Jezus sterft op vrijdagavond, de zesde dag, spreekt hij het woord Τετέλεσται uit, *“Het is volbracht”*²⁶⁸. Dit is een verwijzing naar het moment waarop God het scheppingswerk heeft volbracht. In Genesis staat in de LXX συνετελέσθησαν *“Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid”*²⁶⁹. Jezus' sterven betekent het voltooiën van de oude schepping op de zesde dag. De zevende dag is de rustdag waarin Jezus rust in het graf. *“Dicht bij de plaats waar Jezus gekruisigd was lag een olijfgaard, en daar was een nieuw graf, waarin nog nooit iemand begraven was. Omdat het voor de Joden voorbereidingsdag was en dat graf dichtbij was, legden ze Jezus daarin.”*²⁷⁰

Dan begint de nieuwe week. Johannes begint niet voor niets met deze woorden: *“Vroeg op de eerste dag van de week...”*²⁷¹ De opstandingsdag van Jezus is de eerste dag van de nieuwe schepping. En net als het verhaal in Genesis gaat het verhaal verder in de tuin. Johannes vertelt het verhaal met Maria van Magdala in de hoofdrol. Ze gaat vroeg in de morgen naar het graf, maar ontdekt dat de steen is weggerold. Het graf is leeg. Ze haast zich terug en haalt Petrus en Johannes erbij. Zij zien het lege graf en de linnen weefsels, maar zien Jezus nog niet op het

²⁶⁸ Joh.19:30

²⁶⁹ Gen.2:1

²⁷⁰ Joh.19:41-42

²⁷¹ Joh.20:1a

moment dat ze teruggaan. De tuin is een verwijzing naar de Hof van Eden in het tweede scheppingsverhaal.

Maria blijft alleen achter, maar zij ziet iets heel anders. Ze ziet engelen bij het graf die vragen waarom ze huilt. Misschien is Maria bekend met het duister (ze is immers bevrijd van boze geesten) en kan zij daarom het licht zien. *“Huilend boog ze zich naar het graf, en daar zag ze twee engelen in witte kleren zitten, één bij het hoofdeind en één bij het voeteneind van de plek waar het lichaam van Jezus had gelegen.”*²⁷² De engelen zijn een verwijzing naar de hemelse wezens die de tuin van Eden bewaken om de weg naar het leven af te sluiten. *“En nadat hij hem had weggejaagd, plaatste hij ten oosten van de tuin van Eden de cherubs en het heen en weer flitsende, vlammeende zwaard. Zij moesten de weg naar de levensboom bewaken.”*²⁷³ Waar de cherubs in het Genesisverhaal de weg naar het leven afsluiten, lijken de Engelen in Johannes de weg naar de dood af te sluiten doordat ze in het graf zitten. Dit is een volledige omkering van het verhaal. Ook lijkt de situatie in het graf op een soort ark van het verbond waarbij twee cherubs over het verzoendeksel staan gebogen. De engelen staan immers aan het het hoofd- en voeteneind.

Dan ziet Maria de “tuinman”. *“Maria dacht dat het de tuinman was en zei: ‘Als u hem hebt weggehaald, vertel me dan waar u hem hebt neergelegd, dan kan ik hem meenemen.’”*²⁷⁴ In de tuin bevinden zich twee mensen, een man en een vrouw, Jezus en Maria van Magdala, waarbij de man wordt aangesproken als de tuinman, de mens in de

²⁷² Joh.20:11b-12

²⁷³ Gen.3:24

²⁷⁴ Joh.20:15b

tuin. Dit verwijst naar Adam en Eva, de eerste twee priesters in de de Tuin van Eden, de eerste tempeltuin.

Daarna verwijst Jezus naar zijn “opstijgen” wat staat voor zijn hemelse inauguratie in de tempel. Het opstandingsverhaal is het verhaal van nieuwe schepping met alle mogelijke verwijzingen naar Genesis, de tempeltuin en de nieuwe regering van Jezus als hogepriester in de nieuwe tempel aan Gods rechterhand. Het hele verhaal van Jezus’ opstanding en Hemelvaart wil dit zeggen: de nieuwe kosmos is hier en de nieuwe schepping is nu begonnen.

HEMELVAART

Hemelvaart²⁷⁵ is als feest nogal ondergewaardeerd. Misschien komt dit door onbekendheid met wat en waar de hemel is en hoe een “hemelreis” er uit ziet. In tempeltheologie is het letterlijk te zien als de “kroon op het werk”. Het is de verbindingsdag tussen hemel en aarde, samen met Pinksteren. Wat zijn belangrijke observaties in het hemelvaartverhaal voor tempeltheologie?

²⁷⁵ De timing van de gebeurtenissen rond Hemelvaart en Pinksteren en de plaatsen waarop dit gebeurde is in de evangeliën niet duidelijk. Bij Matteüs gaan de volgelingen naar Galilea naar de berg waar Jezus met hen had afgesproken. In Lukas gaan ze naar de Olijfberg bij Jeruzalem. In de kerkelijke traditie zitten er symbolisch 40 dagen tussen de opstanding en Hemelvaart en 10 dagen tussen Hemelvaart en het Pinksterfeest. Een duidelijke stiling van het verhaal zeker als je ziet dat Pinksteren in Johannes op dezelfde dag gebeurt als de opstanding. Marcus eindigt helemaal kort met de Hemelvaart alsof Jezus uit de kamer opstijgt: *“Nadat hij dit tegen hen had gezegd, werd de Heer Jezus in de hemel opgenomen en nam hij plaats aan de rechterhand van God.”*

- 1) Tempeltheologie kent de nabijheid van hemel en aarde. Het zijn als het ware twee sferen die elkaar raken, twee kanten van dezelfde medaille. In het hemelvaartverhaal wordt er dus geen grote afstand afgelegd.
- 2) Het raakpunt van hemel en aarde is een Axis Mundi. Op een Axis Mundi begint de ordening van de wereld, de nieuwe schepping. Wanneer Jezus in het hemelvaartverhaal de verbinding legt tussen hemel en aarde dan is dit gebeuren een Axis Mundi.
- 3) De tempel is een symbolische verbeelding van de Axis Mundi, de plaats waar de priester een hemelreis maakt. In het hemelvaartverhaal is Jezus de priester-koning die het hemelse heiligdom binnengaat.
- 4) Een Axis Mundi was vaak een berg. In Matteüs en Lukas wordt beschreven hoe Jezus op een berg wordt opgenomen ten hemel.
- 5) Een hemelpoort werd in een Axis Mundi verhaal verbeeld met een wolk. De wolk werd symbolisch gerepresenteerd in het reukoffer in de tempel en soms door het voorhangsel tussen het heilige en het Heilige der Heilige. Jezus wordt in het hemelvaartverhaal aan het oog onttrokken door een wolk. De wolk is in tempeltheologie een soort hemelpoort. Aan de andere kant van de wolk als hemelpoort verschijnt de zoon des mensen in een wolk voor de troon van God. *"In mijn nachtelijke visioenen zag ik dat er met de wolken van de hemel iemand kwam die eruitzag als een mens. Hij*

*naderde de oude wijze en werd voor hem geleid.*²⁷⁶.

- 6) Voordat Jezus weggaat zegt hij: *“Mij is alle macht gegeven in de hemel en op de aarde.”*²⁷⁷ Hiermee verwijst Jezus naar teksten als Psalm 110 en Daniël 7²⁷⁸ waarin de priester-koning alle macht zal krijgen. *“Hem werden macht, eer en het koningschap verleend, en alle volken en naties, welke taal zij ook spraken, dienden hem. Zijn heerschappij was een eeuwige heerschappij die nooit ten einde zou komen, zijn koningschap zou nooit te gronde gaan.”*²⁷⁹. Hier wordt al vooruit gekeken naar Pinksteren.
- 7) De uitbreidingstheologie van de tempel komt goed tot zijn recht als Jezus zegt: *“Ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen”*²⁸⁰. Het verwijst naar Jesaja die de berg en de volken laat terugkomen in de profetie: *hem breng ik naar mijn heilige berg, hem schenk ik vreugde in mijn huis van gebed; zijn offers zijn welkom op mijn altaar. Mijn tempel zal heten ‘Huis van gebed voor alle volken’.*²⁸¹ De tempel zal over de hele aarde verspreid worden (horizontale richting) en zal voor alle volken zijn (doel). Het hemelvaartverhaal is het begin van de uitbreiding van de tempel over de hele aarde.

²⁷⁶ Dan.7:13 (vgl. Openb.4,5)

²⁷⁷ Matt.28:18b

²⁷⁸ Ook het boek 1Henoch kent 12 verwijzingen naar de zoon des mensen die plaatsneemt bij de troon van God en zal heersen.

²⁷⁹ Dan.7:14

²⁸⁰ Matt.28:19a

²⁸¹ Jes.56:7

- 8) *“Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld.”*²⁸² Jezus doet hier een opmerkelijke uitspraak die alleen te snappen is vanuit de Axis Mundi gedachte. Jezus is niet ver weg zoals het deïsme of extreem dualisme leert. In de tempel is Jezus present en die tempel is op aarde. Als de volgelingen de geest ontvangen en doen wat Jezus hen heeft geleerd, dan zijn ze een tempel. Ze dopen en vieren het avondmaal. Jezus is met hemelvaart dus niet verdwenen. Hij is aanwezig in die liefde, in de doop en in het avondmaal, zoals God aanwezig is in de tempel. Deze nieuwe kijk op hemel en aarde en Jezus’ presentie heeft vergaande gevolgen voor de praxis van kerk-zijn²⁸³. De voltooiing van de wereld is niet het “einde” van de wereld, maar het volmaken er van. Jezus’ wederkomst is dan ook geen terugkeer van een verre locatie, maar een aanwezigheid in een wereld die (letterlijk) vol geworden is met Gods tempels en (spiritueel) met Jezus’ universele aanwezigheid.
- 9) *“Terwijl hij zo van hen wegging en zij nog steeds naar de hemel staarden, stonden er opeens twee mannen in witte gewaden bij hen.”*²⁸⁴ Opnieuw zijn er twee hemelse boodschappers, engelen, bij de volgelingen van Jezus. Ze wijzen op Jezus’ wederkomst. *“Ze zeiden: ‘Galileeërs, wat staan jullie naar de hemel te kijken? Jezus, die uit jullie midden in de hemel is opgenomen, zal op dezelfde*

²⁸² Matt.28:20b

²⁸³ Zie de bijbehorende website: tempeltheologie.nl

²⁸⁴ Hand.1:10

wijze terugkomen als jullie hem naar de hemel hebben zien gaan."²⁸⁵. Pinksteren is het moment waarop Jezus terugkeert in de gedaante van de Heilige Geest. Doop en avondmaal zijn tempelrituelen om deze terugkeer steeds opnieuw te vieren en te bevestigen in onze levens.

PINKSTEREN

Als Hemelvaart de inauguratie is van Jezus als priester-koning in zijn hemelse tempel, dan is Pinksteren de bouw van de tempel op aarde. Zoals de twee sferen van hemel en aarde aan elkaar verbonden zijn, zo horen Hemelvaart en Pinksteren onlosmakelijk bij elkaar in tempeltheologie.

Het beeld van Pinksteren is dat van een tempel die vervuld wordt door Gods presentie in de wolk, de sjechina. *"Plotseling klonk er uit de hemel een geluid als van een hevige windvlaag, dat het huis waar ze zich bevonden geheel vulde. Er verschenen aan hen een soort vlammen, die zich als vuurtongen verspreidden en zich op ieder van hen neerzetten"*²⁸⁶

De volgelingen spreken in tongen wat hier betekent dat mensen uit verschillende volken het goede nieuws over Jezus kunnen horen. Het is het omdraaien van het verhaal van de tempel (toren) van Babel. Babel was de climax van de opstand tegen God en de val van de mensheid. In al hun arrogantie en macht gebruikten de mensen de Axis Mundi om zelf op te stijgen naar de hemel. God verwacht hun talen en ze moeten zich verspreiden: de

²⁸⁵ Hand.1:11

²⁸⁶ Hand.2:2-3

spreekwoordelijk Babylonische spraakverwarring. In het Pinksterverhaal wordt dit omgekeerd doordat de volken nu de taal verstaan en dit hen één maakt rondom Jezus.

De boodschap van Petrus eindigt als volgt: *“Jezus is door God tot leven gewekt, daarvan getuigen wij allen. Hij is door God verheven, zit aan zijn rechterhand, en heeft van de Vader de heilige Geest, die ons beloofd is, ontvangen. Die Geest heeft hij op ons doen neerdalen, en dat is wat u ziet en hoort. David is weliswaar niet naar de hemel opgestegen, maar toch zegt hij: ‘De Heer sprak tot mijn Heer: ‘Neem plaats aan mijn rechterhand, tot ik je vijanden onder je voeten heb gelegd.’”* Laat het hele volk van Israël er daarom zeker van zijn dat Jezus, die u gekruisigd hebt, door God tot Heer en messias is aangesteld.”²⁸⁷ Petrus haalt hier opnieuw Psalm 110 aan en wijst hiermee direct op Jezus inauguratie als priester-koning (Messias) aan de rechterhand van God. Dit tempelbeeld zorgt er voor dat de mensen zich bekeren tot hun nieuwe koning.

De mensen laten zich dopen en de eerste tijd na Pinksteren doen de volgelingen van Jezus wat ze hebben geleerd: *“Elke dag kwamen ze trouw en eensgezind samen in de tempel, braken het brood bij elkaar thuis en gebruikten hun maaltijden in een geest van eenvoud en vol vreugde.”*²⁸⁸ En Jezus was met hen alle dagen. Dit “met hen” hoort bij de mystieke filosofie van tempeltheologie. Door de Geest worden ruimte en tijd verbonden in het centrum van de Axis Mundi. In dit centrum staat nu Christus, de priester-koning. De nieuwe schepping komt

²⁸⁷ Hand.2:32-36

²⁸⁸ Hand.2:46

door Christus, de tempel, in het hier en nu (tijd) en de hemel komt in Christus op aarde (ruimte).

STEFANUS

In de geschiedenis van de jonge kerk zijn er twee gebeurtenissen belangrijk voor tempeltheologie: de arrestatie en de preek van Stefanus. Hij wordt gearresteerd met als reden dat “*Jezus van Nazareth de heilige plaats zou afbreken en de gebruiken die Mozes aan ons heeft overgeleverd zal veranderen.*”²⁸⁹ De preek van Stefanus in Handelingen 7 is een vreemde toespraak. Centraal staat de “beweeglijkheid” van de drie hoofdrolspelers, Abraham, Jozef en Mozes. Zij zijn allemaal “onderweg”, waarmee duidelijk moet worden dat God niet op een stabiele plaats is te vangen.²⁹⁰ Over de tempels is Stefanus niet al te positief. Eerst gaat het over de tabernakel, maar niet in een positieve zin:

Toen maakten ze een beeld in de vorm van een stierkalf, brachten er offers aan en verheugden zich over hun eigen maaksel. Maar God keerde zich van hen af en liet hen de sterren en hemelgoden aanbidden, zoals in het boek van de Profeten geschreven staat: “Hebben jullie mij soms dierenoffers en brandoffers gebracht toen jullie veertig jaar door de woestijn trokken, volk van Israël? Nee, jullie hebben de tent van Moloch

²⁸⁹ Hand.6:14

²⁹⁰ Dit kan te maken hebben met de “Documentaire Hypothese” waarin gesteld wordt dat de Elohist priesters van Silo meer op hadden met de mobiele tabernakel dan met het gebouw van de Jahwisten in Jeruzalem.

*meegedragen en de ster van jullie god Refan, beelden die jullie zelf gemaakt hebben om te aanbidden. Daarom zal ik jullie wegvoeren, tot voorbij Babylon.*²⁹¹

Stefanus beroept zich hierbij op de profeet Amos die ook al niet positief was over de tempels in het noordrijk van Israël.²⁹²

*“Israëlieten, hebben jullie mij die veertig jaar in de woestijn ooit zulke offers en gaven gebracht? Nu zullen jullie de beelden die jullie zelf gemaakt hebben – je koning Sakkut en je sterrengod Kewan – met je mee moeten dragen, want ik zal jullie in ballingschap voeren, tot voorbij Damascus. Dit zegt de HEER, wiens naam is: God van de hemelse machten.*²⁹³

Stefanus gaat bijna direct voorbij aan de tempel van David en Salomo door te stellen dat God niet woont in een door mensenhanden gemaakt huis.

Toch woont de Allerhoogste niet in een huis dat door mensenhanden is gemaakt, zoals de profeet zegt: “De hemel is mijn troon, de aarde mijn voetenbank. Hoe zouden jullie dan een huis voor mij kunnen bouwen – zegt de Heer –, een plaats

²⁹¹ Hand.7:41-43

²⁹² Zie Amos 5:21-24 Liever gerechtigheid en recht dan aanbidding met onrecht.

²⁹³ Amos 5:25-27

waar ik kan rusten? Heb ik dit alles niet met eigen handen gemaakt?”²⁹⁴

Wanneer Stefanus daarna de hogepriester en zijn gevolg kwalificeert als “onbesnedenen van hart” en hen beschuldigt dezelfde fouten te maken als het voorgeslacht, dan is de maat vol. Misschien ook wel omdat Stefanus de bemiddeling van de wet van Mozes toeschrijft aan engelen. Het is duidelijk uit Exodus 19 dat Mozes de wet direct van God (Elohim) heeft ontvangen, maar tegen de tijd dat Stefanus dit aanhaalt, hebben Jubileeën, Josephus en later ook Paulus en de schrijver van de Hebreeënbrief het over de bemiddeling van de wet aan Mozes door “engelen”. “Engelen” is een andere betekenis van het woord “Elohim”.

De religieuze leiders doden Stefanus door steniging en deze ziet Jezus aan de rechterhand van God in de geopende hemel: *“Maar vervuld van de heilige Geest sloeg Stefanus zijn blik op naar de hemel en zag de luister van God, en Jezus, die aan Gods rechterhand stond, en hij zei: ‘Ik zie de hemel geopend en de Mensenzoon, die aan Gods rechterhand staat.’”²⁹⁵*

BRIEVEN OVER DE TEMPEL

In het vroege christendom zijn er heel veel teksten over Jezus als tempel, de gemeente als tempel en het lichaam als tempel van de Heilige Geest. Dit zijn er te veel om los te behandelen. Wel is het duidelijk dat hier geen sprake is van een individualistisch geloof. De schrijvers van de brieven denken niet dat individuen met hun lichaam een

²⁹⁴ Hand.7:48-50

²⁹⁵ Hand.7:55-56

tempel zijn van de Geest. Het is een collectieve tempel: het geheel is meer dan de som der delen. De ideeën over nieuwe schepping in Christus als tempelbouwer en de collectieve tempel van de Geest horen bij elkaar. Paulus gebruikt 164x de woorden “In Christus” om aan te duiden dat Christus de schepper is, de Axis Mundi. Het is de onmiskenbare conclusie dat “In Christus” de nieuwe schepping begint.

*“In hem is alles geschapen,
alles in de hemel en alles op aarde,
het zichtbare en het onzichtbare,
vorsten en heersers, machten en krachten,
alles is door hem en voor hem geschapen.
Hij bestaat vóór alles en alles bestaat in hem.”²⁹⁶*

In dit gedeelte wordt ook de pre-existentie van Christus zichtbaar. Hij bestaat zoals “het besef” van het transcendente in de oertijd bestond, hij bestaat zoals vrouwe wijsheid (Sofia) bestaat bij het scheppen van de wereld, hij bestaat als de incarnatie van Sofia in de persoon Jezus. Als priester-koning verbindt hij hemel (onzichtbaar) en aarde (zichtbaar) met elkaar. Zowel menselijke vorsten en heersers als geestelijke wezens: machten en krachten zijn door hem en voor hem geschapen. Alles bestaat in Hem. Deze eenheid “in Christus” moet in tempeltheologie de filosofische basis zijn.

²⁹⁶ Kol.1:16-17, zie ook de behandeling over Spreuken 8 over wijsheid als het scheppende principe en de behandeling van Johannes 1 als de Logos die een tabernakel ontvangt (Sarx) om in te wonen.

Het gaat niet om een gebouw of een mens, maar om de eenheid van alles, ruimte en tijd, in Christus.

EXCURS: CHRISTELIJKE HYMNEN

Het lied in Kolossenzen 1:15-20 is niet de enige hymne in het Nieuwe Testament. De andere liederen staan in Fil.2:6-11, 1Tim.3:16, Ef.2:14-16, Heb.1:3, 1Pet.1:20, 3:18,22 en in de proloog op het evangelie van Johannes. Volgens Elisabeth Schüssler Fiorenza²⁹⁷ volgen deze liederen het patroon van een zogenaamde “verlosser mythe”. Deze mythe, een archetypisch verhaal, beschrijft het patroon in de volgende acht kenmerken:

De Verlosser ...

- 1) ... kent een eenheid en gelijkwaardigheid met God (Fil.2:6, Kol.1:15,17, Heb.1:3, Joh.1:1)
- 2) ... is bemiddelaar en vertegenwoordiger van de schepping (Kol.1:16, Joh.1:1)
- 3) ... is een deel van of onderhouder van de schepping (Kol.1:15, 17, Heb.1:3, Joh.1:4)
- 4) ... is neergedaald vanuit de hemelse naar de aardse sfeer (Fil.2:7, Joh.1:5, 9)
- 5) ... is gestorven (Fil.2:8, Kol.1:18, 1Tim.3:16, 1Pet.3:18)
- 6) ... is levend gemaakt (Kol.1:18, 1Tim.3:16, 1Pet.3:18)
- 7) ... brengt verzoening tot stand (Kol.1:18, 19,

²⁹⁷ Schüssler Fiorenza, E. (1975), “Wisdom Mythology and Christological Hymns”, Ed.: Wilken, R.L., “Aspects of Wisdom in Judaism and Early Christianity”, University of Notre Dame Press, Londen.

Ef.2:14-16, 1Tim.3:16, 1Pet.3:19, Heb.1:3)

- 8) ... is verhoogd en gekroond en zit op de troon, alle machten in de kosmos zijn aan hem onderworpen (Fil.2:9-11, 1Tim.3:16, 1Pet.3:22, Heb.1:3)

We mogen ervan uitgaan dat deze liederen horen tot de oudste christelijke teksten in het Nieuwe Testament. Toch zijn ze niet uniek voor het vroege christendom. Ze zijn afkomstig uit pre-christelijke teksten en uit andere godsdiensten uit het Midden-Oosten. Schüssler Fiorenza toont aan dat het eerste deel van de mythe overeenkomt met de wijsheidstraditie waarin vrouwe Wijsheid één en gelijkwaardig is met God en door wie de wereld geworden is en onderhouden wordt. Denk aan teksten als Job 28:25-27, Spr. 8:22-31, Eth.Henoch 42:1-3, Sirach 24:1-12, Wijsheid v. Sal.7:21-26). Het idee in de Joodse geschriften is dat de Wijsheid zich heeft teruggetrokken. Maar niet alle teksten delen deze gedachten. Sirach geeft een indrukwekkend beeld van Wijsheid die zich terug wil trekken, maar toch een rustplek vindt in de tempel:

*“De wijsheid prijst zichzelf,
te midden van haar volk bezingt ze haar roem,
in de gemeenschap van de Allerhoogste verheft
ze haar stem,
tegenover zijn legermacht bezingt ze haar roem:
‘Ik ben uit de mond van de Allerhoogste
voortgekomen,*

*als een nevel heb ik de aarde bedekt.
Ik zette mijn tent neer in de hoge hemel,
mijn troon stond op een wolkkolom.
Ik heb de hemelboog alleen doorlopen
en ben de diepte van de afgrond doorgetrokken.
Over de golven van de zee, over heel de aarde,
over alle volken en naties kreeg ik de macht.
Overal zocht ik een rustplaats,
in wiens gebied zou ik wonen?
Toen gaf de schepper van alles mij een opdracht,
hij die mij geschapen heeft gaf mijn tent een
rustplaats.
Hij zei: "Zet je tent neer in Jakobs land,
vind in Israël je erfdeel."
Hij heeft mij in het begin, vóór alle tijden
geschapen,
en ik zal nimmer sterven.
Ik diende hem in zijn heilige tent,
zo kreeg ik een vaste plaats op de Sion.
In de geliefde stad gaf hij me een rustplaats,
over Jeruzalem kreeg ik zeggenschap.
Ik wortelde te midden van dat glorierijke volk,
het gebied van de Heer werd het mijne."²⁹⁸*

Wijsheid als "vrouw" kan een personificatie zijn, maar het kan net zo goed teruggaan op godinnen die in de oudheid aanbeden werden om wijsheid en

²⁹⁸ Sirach 24:1-12

scheppingskracht: Isthara, Maat, Isis, Aphrodite, Psyche, Demeter en Kore/Persephone. Dit is opnieuw een argument voor de oorspronkelijke verering van een godin in het oude Israël en in een oude tempel.

De verbinding via Chokma, Sophia en Logos met een menselijke verlosser als Jezus van Nazareth wordt vaak gezien als een vroeg gnostisch dualisme van hemel en aarde, goddelijke pre-existentie en menselijke existentie. Toch is in tempeltheologie dit dualisme niet absoluut. De woonplaats of rustplaats van God en Wijsheid is immers de tempel. En deze tempel is zichtbaar op aarde (als fysiek gebouw dan wel als symbolisch- eschatologisch ideaal in een persoon of beweging). In de persoon van Jezus van Nazareth woont God/Wijsheid. De “goddelijkheid” van Jezus heeft in tempeltheologie dus alles te maken met de ervaring dat Gods wijsheid zichtbaar was in Jezus. Gods wijsheid woont in of rust op Jezus en daarmee is hij de “ware tempel”.

Paulus (of een onbekende auteur van de brief aan de Efeziërs²⁹⁹) beschrijft de gemeente als een tempel. God

²⁹⁹ Hier wordt slecht een voorbeeld gegeven van tempeltheologie in de brief aan de Efeziërs. Maar er is veel meer, bijvoorbeeld: Ef. 1: 9-10 over de voltooiing van de tijd en het samenbrengen van hemel en aarde, Ef. 1:20-22 over de plaats van Christus aan Gods rechterhand en Ef. 2:14 over het afbreken van de muur van vijandschap waardoor heidenen niet in de tempel konden komen. Historische achtergrond bij deze tekst kan zijn het bezoek van Paulus aan de tempel in Jeruzalem met Tychicus en/of Trofimus waarbij Paulus gearresteerd wordt op verdenking van het meenemen van een heiden naar de tempel. Deze traumatische gebeurtenis kan hierdoor een sterke invloed hebben gehad op

woont in de gemeente door zijn Geest en Christus is de hoeksteen (Psalm 118). De trinitarische benadering is dus niet vreemd binnen tempeltheologie en is ook niet zo ingewikkeld als je je voorstelt dat de aardse symbolische representatie van de tempel staat voor de kosmologische werkelijkheid van Gods troon in de hemel, Christus als Priester-Koning en de Geest van God die de mensen en de gemeente bewoont.

“Zo bent u dus geen vreemdelingen of gasten meer, maar burgers, net als de heiligen, en huisgenoten van God, gebouwd op het fundament van de apostelen en profeten, met Christus Jezus zelf als de hoeksteen. Vanuit hem groeit het hele gebouw, steen voor steen, uit tot een tempel die gewijd is aan hem, de Heer, in wie ook u samen opgebouwd wordt tot een plaats waar God woont door zijn Geest.”³⁰⁰

Gelovigen worden hier voorgesteld als stenen van de ware tempel waarvan Christus de hoeksteen is. Ook hier gaat het niet alleen om gezamenlijkheid versus individualisme,

het schrijven van Paulus over de toenadering van heidenen in de ware tempel van Christu: de gemeente.

³⁰⁰ Ef.2:19-22 De hele brief aan Efeze staat vol met tempeltheologie. Misschien is de brief wel geschreven omdat Paulus de Efeziër Trofimus mee had genomen naar Jeruzalem: *“Bovendien heeft hij ook Grieken de tempel binnengebracht, en daarmee heeft hij deze heilige plaats ontviid.’ Ze hadden hem namelijk kort tevoren met de Efeziër Trofimus in de stad gezien, en ze dachten dat Paulus hem had meegenomen naar de tempel. De hele stad raakte in rep en roer en er ontstond een volksoptocht. Paulus werd hardhandig de tempel uit gesleurd, en meteen werden de tempelpoorten gesloten”.* - Hand.21:28-30

maar ook om de verbinding door tijd en ruimte met de apostelen en profeten en Christus zelf.

De achtergrond van het gedeelte uit 2 Korintiërs 3 is het verschil tussen het leven onder de wet of in de geest. Toch vergeten we snel de tempelbeelden in deze tekst op waarde te schatten. De bedekking van de sluier was nodig, omdat er sprake was van theosis wanneer Mozes in Gods tegenwoordigheid was geweest. *“De Heer doet zijn aangezicht over u lichten”* was als hogepriesterlijke zegen behoorlijk letterlijk. Het licht uit het Heilige der Heiligen straalde af op de hogepriester en het licht van de hogepriester op het volk. Dit “licht” kun je ook ontdekken in de brief van Paulus waarin het gezicht van de lezer zelf verlicht zal worden door de ontmoeting met de Geest van de Heer, *“die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus.”*

“Dit is onze hoop, en daarom handelen we in alle openheid en zijn we niet als Mozes, die zijn gezicht met een sluier bedekte, zodat de Israëlieten niet konden zien dat de glans verdween. Hun denken verstarde, en dezelfde sluier ligt tot op de dag van vandaag over het oude verbond wanneer het voorgelezen wordt. Hij wordt alleen in Christus weggenomen. Tot op de dag van vandaag ligt er een sluier over hun hart, telkens als de wet van Mozes wordt voorgelezen. Maar telkens als iemand zich tot de Heer wendt, wordt de sluier weggenomen. Welnu, met de Heer wordt de Geest bedoeld, en waar de Geest van de Heer is, daar is vrijheid. Wij allen die met onbedekt gezicht de luister van de Heer aanschouwen, zullen meer en

meer door de Geest van de Heer naar de luister van dat beeld worden veranderd.”³⁰¹

In dezelfde brief gaat Paulus later in op zijn autoriteit met daarbij de vraag of hij hoog over zichzelf moet opgeven. Hierbij haalt hij iets opmerkelijks aan: een anekdote van iemand die in de derde hemel zou zijn geweest. De derde hemel is een andere manier om te zeggen dat hij in het Heilige der Heiligen is geweest, waarbij de eerste hemel de atmosfeer/wolken en de tweede hemel het sterrenuitspansel zou zijn. *“In zijn lichaam”* zou dan in de tempel in Jeruzalem zijn, maar dat was natuurlijk verboden voor een mens die geen hogepriester is. *“Buiten het lichaam”* duidt op een visioen zoals Ezechiël, Henoeh of Johannes dit hadden: de troon van God in het hemelse heiligdom. Het is interessant om te zien dat deze persoon in het Heilige der Heiligen woorden hoort die door geen mens mogen worden uitgesproken. Barker laat vaak zien dat de tempeltraditie veel geheime kennis heeft, alleen beschikbaar en bruikbaar voor ingewijden zoals de Hogepriester.

“Ik ken een volgeling van Christus die veertien jaar geleden tot in de derde hemel werd weggevoerd – in zijn lichaam of buiten zijn lichaam, dat weet ik niet, dat weet God alleen. Maar ik weet dat deze man – in zijn lichaam of zonder zijn lichaam, dat weet ik niet, dat weet God alleen – werd weggevoerd tot in het paradijs en dat hij daar

³⁰¹ 2Kor.3:12-18

woorden hoorde die door geen mens mogen worden uitgesproken.”³⁰²

De schrijver van 1 Petrus gaat verder in op het beeld van de afgekeurde hoeksteen uit Psalm 118. Je wordt een levende steen voor de bouw van een geestelijke tempel. De schrijver haalt ook het koninklijk priesterschap aan waartoe de gelovigen in Christus geroepen zijn:

“Voeg u bij hem, bij de levende steen die door de mensen werd afgekeurd maar door God werd uitgekozen om zijn kostbaarheid, en laat u ook zelf als levende stenen gebruiken voor de bouw van een geestelijke tempel. Vorm een heilige priesterschap om geestelijke offers te brengen die God, dankzij Jezus Christus, welgevallig zijn. In de Schrift staat immers: ‘In Sion leg ik een hoeksteen die ik heb uitgekozen om zijn kostbaarheid; wie daarop vertrouwt, komt niet bedrogen uit.’ Kostbaar is hij voor u, die erop vertrouwen. Voor wie er niet op vertrouwen, geldt echter: ‘De steen die de bouwers afkeurden is de hoeksteen geworden.’ En: ‘Het is een steen waarover men struikelt, een rotsblok waaraan men zich stoot.’ Zij struikelen omdat ze Gods woord niet gehoorzamen, daartoe zijn ze bestemd. Maar u bent een uitverkoren geslacht, een koninkrijk van priesters, een heilige natie, een volk dat God zich verworven heeft om de grote daden te verkondigen van hem die u uit de

³⁰² 2Kor.12:2-4

*duisternis heeft geroepen naar zijn wonderbaarlijke licht.*³⁰³

Psalm 118 was de routekaart voor het verhaal van Jezus' laatste dagen in Jeruzalem. Jezus oordeelt over de oude tempel en bouwt de nieuwe. Petrus laat zien dat de bouw van de nieuwe tempel doorgaat met de volgelingen van Jezus als "levende stenen" en Christus zelf als de "hoeksteen".

HEBREEËN

Het hele boek Hebreëen is één lang tempeltheologie boek. Het behandelt tal van onderwerpen die nu niet meer als een verrassing zullen klinken. Het is goed om te weten dat een boek als Hebreëen nauwelijks te begrijpen is zonder de context van het boek 1 Henoch, zeker als het gaat om het hemelse heiligdom, de positie van engelen en de straf op zonden. Welke tempeltheologie komen we tegen in Hebreëen?

- 1) De Zoon is verheven tot aan de rechterhand van God om te heersen over zowel engelen als mensen. Dit is het beeld van de Hogepriester naast de ark van het verbond, de troon van God.
- 2) Jezus is korte tijd onder de engelen geplaatst. Dat klopt met het beeld van de Logos als het scheppende principe ("door wie hij de wereld heeft geschapen"³⁰⁴), de vleeswording van Christus en daarna de verhoging in de hemel. Wanneer de hemel de aarde raakt ontstaat er nieuwe schepping.

³⁰³ 1Petr.2:4-9

³⁰⁴ Hebr.1:2

Jezus is hier het raakpunt van hemel en aarde en de start van de nieuwe schepping.

- 3) Jezus is als Heilige gekomen in een onheilige wereld zonder te zondigen. Daarmee is hij de enige die chaos werkelijk kan veranderen in nieuwe schepping. Hij verslaat als dienaar de machten en als heilige gaat hij niet in op de verleiding van de duivel. In zijn lijden als hogepriester brengt hij volkomen verzoening tussen God en mensen, hemel en aarde. Vanuit Jezus als tempel wordt heiligheid wordt uitgebreid over de aarde.
- 4) Jezus is meer dan Mozes, de bouwer van de eerste “tempel”, de tabernakel. Het volk ging nog niet hun ware rust in. Jezus’ volgelingen gaan wel de ware rust in, de echte sabbat. Sabbat staat in tempeltheologie ook voor de rust van de koning in de tempel na het verslaan van zijn vijanden.
- 5) Jezus is een betere hogepriester. Hij is geen priester zoals Aaron of de Levieten dit waren. Jezus is hogepriester (priester-koning) in de orde van Melchisedek (letterlijk “rechtvaardige koning”) omdat hij door God zelf aan zijn rechterhand is gezet (Psalm 110). Ook Abraham moet aan deze goddelijke priester van gerechtigheid en vrede zijn tienden betalen.
- 6) Het Levitische priesterschap wordt een onvolmaakte schaduw van de komende tempel genoemd. Het is alsof de ware tempel nog gebouwd moest worden. Wanneer Jezus komt wordt hij de volmaakte hogepriester, zonder zonde. Dit past in de lijn van “counter-tempel movements”. Er was kritiek op de tempel uit het verleden en

moest een nieuwe tempel en nieuwe priesterorde komen.

- 7) De aardse tempel is een afspiegeling van de hemelse. Jezus zit in de hemelse ware tempel aan Gods rechterhand. Daarom is het nieuwe verbond door Jezus' bloed een beter verbond dan de tempelrituelen en de jaarlijkse grote verzoendag van de hogepriester.
- 8) Jezus is geen hogepriester in het "beeld van" de hemel, maar in de hemel zelf.
- 9) Wij, de gelovigen, mogen zonder schroom deze hemelse tempel binnengaan en voor God naderen.
- 10) De geloofsgetuigen uit de bijbel helpen ons bij onze volharding.
- 11) Wij worden aangespoord het goede leven te leiden en gelijkvormig te worden aan Jezus.

OPENBARING

Het laatste bijbelboek Openbaring is een schatkamer vol met tempelbeelden. Het is geschreven als een eschatologisch-apocalyptisch boek over de eindtijd. Dit wil echter niet zeggen dat het in onze toekomst ligt als een soort voorspellend boek over de afloop van de geschiedenis. Het is bedoeld om de verandering in de tijd aan te duiden middels apocalyptische metaforen.

Barker laat zien dat het boek niet te begrijpen is zonder de geschiedenis van Koning Josia te kennen en de vernietiging van de ware (eerste) tempel. Barker laat zien dat de Babyloniërs de tempel hadden beroofd van haar heilige objecten:

“De bronzen zuilen bij de tempel van de HEER, de verrijdbare onderstellen van de spoelbekkens en het grote bronzen bekken, de Zee, werden door de Chaldeeën uit elkaar gehaald; het brons namen ze mee naar Babel. Ook de vuurpannen, vuurscheppen, messen, offerschalen, kommen en het andere koperen tempelgerei namen ze mee. Verder nam commandant Nebuzaradan alle vergulde en verzilverde voorwerpen mee, zoals de schalen, vuurpotten, offerschalen, vuurpannen, lampenstandaards, kommen en plengschalen. De twee zuilen, de Zee, waarvan er maar één was, met de twaalf runderen van brons eronder, en de verrijdbare onderstellen die Salomo voor de tempel van de HEER had laten maken, bevatten samen een niet te wegen massa brons. De zuilen waren elk achttien el hoog en hadden een omtrek van twaalf el. Ze waren hol vanbinnen en hun wanddikte was vier vingers. Ze waren bekroond met een bronzen kapiteel van vijf el met een vlechtwerk, versierd met granaatappels. Ze waren van massief brons. Ze hadden vier zijden, waarop zesennegentig granaatappels bevestigd waren; in totaal telde het vlechtwerk honderd granaatappels.”³⁰⁵

In Ezra 1:9-11 worden enkele objecten genoemd die terugkeren uit de ballingschap. Maar nergens worden de belangrijkste objecten uit de tempel genoemd: de ark van het verbond, de menorah en het gouden altaar. Barker haalt *Numbers Rabbah XV.10* aan dat de volgende

³⁰⁵ Jer.52:17-23

objecten in de tempel zouden worden hersteld door de Messias: het vuur, de ark, de menorah, de geest en de cherubim. In de ark zaten de olie en de staf van Aäron en een potje met manna uit de woestijn. De cherubim en de ark vormen samen de troon van God. Ezechiël heeft gezien dat deze troon de tempel verlaat.³⁰⁶ Volgens Barker was de Asjera de goddelijke verbeelding van de boom des levens, de menorah, die was vernietigd door Koning Josia:

“Hij liet de Asjerapaal uit de tempel van de HEER verwijderen en buiten de stad brengen, naar de bedding van de Kidron. Daar werd hij verbrand, en de resten werden verpulverd en over de begraafplaats van het gewone volk uitgestrooid.”³⁰⁷

In Openbaring komen we deze objecten opnieuw tegen: de troon met de cherubs in Openb.4:2-11, de ark in Openb.11:19 en de boom des levens in Openb.22:1-5. Dit zijn de missende objecten uit de eerste tempel zijn hersteld.

Ook de brieven aan de zeven gemeenten kennen nogal wat symboliek uit de eerste tempel. Het getal zeven is natuurlijk niet voor niets gekozen. Zeven als de dagen van de schepping en dus tempelbouw en zeven als de zeven geesten, de zeven lampen voor de troon van God: de menorah. Elke gemeente krijgt een belofte:

“Wie overwint...

- ...zal ik laten eten van de levensboom die in Gods paradijs staat.” (De levensboom is de **Menorah**.)

³⁰⁶ Ezech.10

³⁰⁷ 2Kon.23:6

- ...zal van de tweede dood geen schade ondervinden.” (Misschien een verwijzing naar de nieuwe schepping vanuit de tempel.)
- ...zal ik van het verborgen manna geven en ook een wit steentje waarop een nieuwe naam staat die niemand kent, behalve degene die hem ontvangt.” (Het verborgen manna ligt in de **Ark**.)
- ...zal macht geven over alle volken. Met een ijzeren herdersstaf zal hij hen hoeden, als aardewerk worden ze verbrijzeld. Ik geef hem macht, zoals mijn Vader die aan mij heeft gegeven. En ik zal hem ook de morgenster geven.” (De staf is een verwijzing naar de **Staf van Aäron**, die ligt in de **Ark**.)
- ...zal zich ook in het wit kleden. Ik zal zijn naam niet uit het boek van het leven schrappen, maar juist voor hem getuigen ten overstaan van mijn Vader en zijn engelen.” (Witte kleding staat voor **Priesterkleding**.)
- ...maak ik tot een zuil in de tempel van mijn God. Daar zal hij voor altijd blijven staan. Ik zal op hem de naam schrijven van mijn God en van de stad van mijn God, het nieuwe Jeruzalem dat bij mijn God vandaan uit de hemel zal neerdalen, en ook mijn eigen nieuwe naam.” (De zuilen verwijzen naar de **twee grote bronzen zuilen bij de ingang van de tempel**.)
- ...zal samen met mij op mijn troon zitten, net zoals ik zelf overwonnen heb en samen met mijn Vader op zijn troon zit.³⁰⁸ (**De troon** is een ander woord voor **de Ark**.)

³⁰⁸ Openb.2-3

In hoofdstuk 11 moet Johannes de maat nemen van de tempel in de hemel. Zijn beeld is gebaseerd op het visioen van Zacharia.³⁰⁹ Het meten is volgens Beale een teken van Gods bescherming over de heiligen. Hetzelfde gebeurt in Ezechiël 40-48 en in 1Henoeh 61:1-5. Volgens Beale gaat het hier niet om een toekomstige tempel of om een tempel die gebouwd moet worden volgens hemels voorbeeld, maar om een symbolische duiding van de gemeente van Christus die bij het altaar staat. Het beschrijft dus niet de toekomst, maar *het heden* van de gelovige lezers in de tijd van Johannes. Dit is voor lezers van vandaag belangrijk: De Openbaring van Johannes gaat niet over de verre toekomst, maar over het heden. Zowel het heden van de oorspronkelijke lezer als ons heden komen samen in de eenheid van de tijd in Christus.

“Vervolgens kreeg ik een rietstengel als meetstok, met de opdracht: ‘Neem de maten op van Gods tempel en van het altaar, en tel degenen die God daar aanbidden. De voorhof buiten de tempel moet je overslaan. Meet die niet op, want hij is bestemd voor de heidenen, die de heilige stad tweeënveertig maanden lang zullen vertrappen. Ik zal mijn twee getuigen opdracht geven om te profeteren. Gedurende twaalfhonderd zestig dagen zullen ze dat doen, gehuld in een boetekleed. Zij zijn de twee olijfbomen en de twee lampenstandaards die voor de Heer van de wereld staan.”³¹⁰

³⁰⁹ Zach.4:1-3

³¹⁰ Openb.11:1-4

Tot slot vult Johannes zijn visioen met beelden over de nieuwe aarde. Ook hier gaat het niet om een toekomstdroom maar, om een symbolisch-eschatologisch visioen voor het heden. Het is alsof de droom het heden binnenkomt. Het is daardoor een boodschap voor de gelovigen van toen, maar ook van nu. Wij lezen een tekst alsof het een droom is over de toekomst, maar deze droom blijkt te gaan over onze werkelijkheid en ons heden. Gods werkelijkheid gebeurt hier en nu.

“Ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Want de eerste hemel en de eerste aarde zijn voorbij, en de zee is er niet meer. Toen zag ik de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, uit de hemel neerdalen, bij God vandaan. Ze was als een bruid die zich mooi heeft gemaakt voor haar man en hem opwacht. Ik hoorde een luide stem vanaf de troon, die uitriep: ‘Gods woonplaats is onder de mensen, hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn. Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen. Er zal geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat er eerst was is voorbij.’”³¹¹

“Maar een tempel zag ik niet in de stad, want God, de Heer, de Almachtige, is haar tempel, met het lam. De stad heeft het licht van de zon en de maan niet nodig: over haar schijnt Gods luister, en het lam is haar licht. De volken zullen in haar licht leven en

³¹¹ Openb.21:1-4

de koningen op aarde betuigen daar hun lof. De poorten zullen overdag nooit gesloten worden, en nacht zal het er niet meer zijn. De volken zullen in haar hun lof en eer komen betuigen.”³¹²

“Hij liet me een rivier zien met water dat leven geeft. De rivier was helder als kristal en ontsprong aan de troon van God en van het lam. In het midden van het plein van de stad en aan weerskanten van de rivier stond een levensboom, die twaalf vruchten gaf, elke maand zijn eigen vrucht. De bladeren van de boom brachten de volken genezing. Er zal niets meer zijn waarop nog een vloek rust. De troon van God en van het lam zal daar in de stad staan. Zijn dienaren zullen hem vereren en hem met eigen ogen zien, en zijn naam staat op hun voorhoofd. Het zal er geen nacht meer zijn en het licht van een lamp of het licht van de zon hebben ze niet nodig, want God, de Heer, zal hun licht zijn. En zij zullen als koningen heersen tot in eeuwigheid.”³¹³

Opvallend is dat de tempel niet meer bestaat, maar dat het hemelse Jeruzalem, de nieuwe stad, als een bruid neerdaalt uit de hemel op aarde. Het is het wereld-vullende ideaal waarbij Gods woonplaats onder de mensen is, zoals de tempel dat was. De teksten spreken symbolisch over het licht (als op de eerste scheppingsdag). De cirkel naar Genesis is rond, omdat de zon en maan niet meer nodig zijn: God is het licht. Ook de Hof van Eden is hersteld en de levensboom geeft eeuwig leven.

³¹² Openb.21:22-26

³¹³ Openb.22:1-5

Vaak denken we in toekomstige gebeurtenissen als we Openbaring lezen. Dit komt voort uit het denken over schepping als een startpunt van tijd en materie. Ook zien we de toekomst als een einde van de tijd en als start van een tijdloos bestaan. En als laatste zien we de hemel als een plaats die hoog verheven is boven de aarde.

Het verhaal volgens tempeltheologie is echter een verhaal met een open einde, midden in onze geschiedenis. We leven midden in "Openbaring". Het is niet onze toekomst noch ons verleden, maar de climax. Het denken in tempeltheologie en Axis Mundi-filosofie kan daarbij helpen.

We kunnen naar boeken als Openbaring kijken vanuit het kruispunt van hemel en aarde, oorsprong en toekomst. Als de hemel de aarde raakt gaat chaos over in schepping en breidt het heilige land zich uit. Dit is de functie van de tempel & Axis Mundi. Het is het raakpunt tussen hemel en aarde. Het scheppingswerk van Christus in de tempel is het begin van de toekomst. Kijk niet naar een vage toekomst en probeer niet van de aarde te ontsnappen naar een hemel ver weg. Kijk alleen als nieuwe schepping naar het kruispunt: het leven, sterven en de opstanding van Jezus Christus, de ware tempel, de hemel op aarde, in het hier en nu.

CONCLUSIE

De nieuwe schepping begint in de opstanding van Jezus op paasmorgen. Zijn Hemelvaart is het moment dat hij als priesterkoning plaatsneemt aan Gods rechterhand in de hemelse tempel. Op dat moment scheidt Jezus een totaal nieuwe werkelijkheid voor het vroege christendom. In het hele nieuwe testament ontstaat dit beeld: Jezus is de

nieuwe priesterkoning en de schepping begint vanuit de nieuwe tempel.

De volgelingen van Jezus worden samen ook gezien als een nieuwe tempel. De nieuwe tempel wordt gebouwd met Christus als hoeksteen en op de fundamenteën van apostelen en profeten en bewoond door Gods Geest. De kerk is de nieuwe tempel en de gelovigen zijn de nieuwe priesters. Er ontstaat nieuwe schepping door de Geest, overal waar de nieuwe tempels verschijnen. Dit past bij de uitbreidingstheologie waarbij uiteindelijk de hele aarde vervuld zal zijn van Gods glorie.

De visioenen van een nieuwe schepping zijn dus geen toekomstbeelden, maar zijn hier (in plaats van daar) en nu (in plaats van straks). De ontkenning van de fysieke wederkomst en een groot eindoordeel of eindtijd zijn gebaseerd op diep bijbelse geloofsuitspraken: de nieuwe schepping is “in Christus” werkelijkheid geworden en zal over de hele aarde tot “volheid” komen.

Wij leven nu in deze nieuwe werkelijkheid die steeds meer zichtbaar wordt op aarde. Het goede nieuws, het evangelie, betekent niet dat mensen moeten gaan geloven in Jezus om gered te worden... Jezus is immers priester-koning en de redding is door het gebed in de tempel en de zegen uit de tempel voor iedereen beschikbaar. Het kwaad en de chaos in deze wereld, de machten en afgoden zijn door Christus vernietigd. Ze zijn al verslagen door zijn liefde, dienstbaarheid en overgave tot in de dood.

Het oude verhaal van de tempel is vol van nieuwe betekenis voor het heden. Het interpreteren van de oude verhalen heeft gevolgen voor het vertellen van het verhaal;

het verhaal dat op je af komt. Maar een verhaal heeft nog een functie: hoe leef je als gelovige in het verhaal. Je bent een speler in het grote spel, een acteur in het script.

Speel je mee?

Meer informatie, achtergrondartikelen, toepassingen en een cursus?

www.tempeltheologie.nl

Ik wens je veel inspiratie!

Johan J. ter Beek